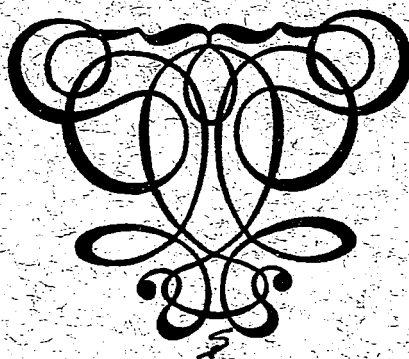

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI
NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 52

1949

HÄFT. 5

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1950 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives på hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENTUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 14 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1949.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

LAUN, RUDOLF, Naturrätt, demokrati och folkrätt	291
QUENSEL, CARL-ERIK, Studenternas sociala rekrytering	309
WELINDER, CARSTEN, Finansvetenskap och planhushållning	323

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala frågor vid vårsessionen av 1949 års riksdag. Av ULF LUNDBLAD	335
Syndikalismålen inför arbetsdomstolen. Av FOLKE SCHMIDT	346
Valer av förvaltningsutskott i Västmanlands läns landsting. Några valtekniska funderingar. Av HARALD WALLIN	349
Västtysklands författning. Av JÖRGEN WESTERSTÄHL	351

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Nordisk demokrati. Red. Hal Koch och Alf Ross. Anm. av CARL ARVID HESSLER	363
Karl Hildebrand, Gustaf V som människa och regent. Del II. Anm. av GUNNAR UNGER	366
Den danske Rigsdag 1849—1949. Bind I och IV. Anm. av F. S.	374
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	377
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	381

NATURRÄTT, DEMOKRATI OCH FOLKRÄTT

Av Professor RUDOLF LAUN, Hamburg

Den som försöker få en överblick över det naturrättsliga tänkandets inflytande på folkrätten måste utgå ifrån rationalismens grundläggande genom René Descartes.

»Nunquid ergo etiam scio quid requiratur ut de aliqua re sim certus?» (Vet jag väl vad som fordras för att jag skall vara säker på en sak?) Med dessa ord har Descartes, utgående från tvivlet på allt — det berömda cartesiska tvivlet — i den första av sina betraktelser slagit in på en väg av forskning och tänkande, som för århundraden framåt satt sin prägel på rättslivet och därmed i viss grad även på de civiliserade folkens politik. Han misstror i början av sin första betraktelse närmast helt allmänt vår kunskapsförmåga och söker efter visshet, klarhet, allmängiltighet hos vår kunskap. Endast »ratio», förnuftet, kan enligt hans förmenande skänka denna visshet, men förnuftet är också tillräckligt för att ge oss densamma. Han kommer till detta resultat: »illuda omne esse verum, quod valde clare et distincte percipio» (att allt det är sant, som jag klart och distinkt fattar).

Descartes har med denna fråga och detta svar inlett *rationalismens tidsålder*, som på rättsvetenskapens område sträckte sig fram ända till den tyska historiska rättsskolans seger under tidigare hälften av adertonhundratalet. Det utmärkande för denna epok är icke tron på existensen av en naturrätt, ty en sådan tro ligger redan till grund för den grekiska läran om »*physei dikaion*», liksom för den katolska och evangeliska rättsläran.

Det karakteristiska för den nyare rationalismens tidsålder måste snarare ses i påståendet, att det — i medveten motsats till all skepticism och all empirism — finnes en absolut säker kunskap, som

Föreläsning hållen den 26 april 1949 på inbjudan av juridiska fakulteten i Lund. En andra föreläsning följer i nästa häfte.

kan vinnas blott och bart genom vår »ratio», vårt förnufts tankeförmåga och oberoende av alla erfarenhetsdata. Man kallar den kunskap, som, oberoende av alla sinnesintryck, skänker oss visshet, säkert vetande för »kunskap a priori», och det av sinnesintryck beroende, förvärvade vetandet för »kunskap a posteriori». Etiken och naturrätten förvärvas icke genom sinnesintryck. Alltså måste de vara föremål för spekulation »a priori». Det etiska och naturrätten måste alltså vara något, vilket jag som sådant »valde clare et distincte percipio». I denna anda skapar Hugo Grotius i sitt huvudverk »De jure belli ac pacis» 1625 grundlagarna till en allmän naturrätt och definierar denna naturrätt i Första boken, kapitel 1, X, 1 med orden: »Jus naturale est dictatum rectae rationis indicans, actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturae Deo talem actum aut vetari aut præscipi»¹ (Den naturliga rätten är ett förnuftets påbud, vilket visar, att en handling på grund av sin överensstämmelse eller icke-överensstämmelse med den förnuftiga naturen i sig själv innebär en moralisk skändlighet eller en moralisk nödvändighet, varför Gud såsom naturens skapare antingen påbjudit eller förbjudit en sådan handling). Om denna naturrätt säger Grotius: »Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat» (Naturrätten är så oföränderlig, att icke ens Gud kan förändra den) . . . »Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne a Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit» (Lika litet som Gud kan göra, att två gånger två icke är fyra, lika litet kan han göra, att det till sin innersta natur dåliga icke skall vara dåligt).²

Tydligare kan man väl knappast uttrycka *naturrättens* aprioritetstänke. Att två gånger två är fyra motsvarar en absolut allmängiltig och evig världslag, som icke ens Guds allmakt kan rubba på, och likaså är motsatsen mellan »turpitude moralis» och »necessitas moralis», den sedliga skändligheten och den sedliga nödvändigheten, grundad på en absolut allmängiltig och evig världslag, som ej heller Gud kan ändra på. Med ofrånkomlig nödvändighet måste således alla folk i alla tider, ja till och med Gud underkasta sig denna naturrätt.

På grundval av denna uppskattning av vår förnufts förmåga ha nu de mest olikartade, i många punkter varandra rakt motsatta

¹ De jure belli ac pacis, liber I, caput 1, X, 1.

² A. a., X, 5.

naturrättssystem uttänkts, vilka vart och ett påstå sig ha funnit den enda sanna, allmängiltiga och eviga naturrätten. Dessa olikheter, som i längden icke kunde undgå att bli uppmärksammade, satte man sig i allmänhet med tämligen okritisk lättvindighet över. Sålunda säger redan Grotius: »Fit tamen interdum ut in his actibus de quibus jus naturae aliquid constituit imago quaedam mutationis fallat incautes, cum revera non jus naturae mutetur quod immutabile est, sed res de qua jus naturae constituit, quaeque mutationem recipit» (Det förekommer dock ibland att vid handlingar, varom naturrätten stadgar något, en skenbar förändring vilseleder den uppmärksamme; ty i verkligheten förändrar sig icke naturrätten, ty den är oföränderlig, utan föremålet, över vilket naturrätten bestämmer och vilket underkastas förändring).³ Olikheterna i uppfattningarna kunna således antingen hänföras till olikheten hos de bedömda sakförhållandena eller till misstag och villfarelser, men de rubba likväl icke tron på den rationella naturrättens aprioritet.

Naturrätten är såsom en evig, allmänförpliktande lag oberoende av människornas vilja. Den kontradiktoriska motsatsen härtill måste därför, om det överhuvudtaget finnes en annan rätt vid sidan av naturrätten, vara den av människornas vilja beroende rätten. Grotius jämför denna rätt med naturrätten och kallar den »jus voluntarium».⁴ Rationalismens aprioriska naturrätt är således en nödvändig, ofrånkomlig rätt; all annan rätt skapas av spontana mänskliga viljebeslut, vilka även kunna lyda annorlunda.

»Jus voluntarium» kan vara statlig rätt eller folkrätt. Grotius kallar den förstnämnda »jus civile», den sistnämnda »jus gentium».⁵

Sammanfattningsvis kunna vi säga, att rationalismen, som behärskade rättslivet alltifrån sextonhundratalet intill adertonhundratalets förra hälft, känner två rättsordningar: naturrätten och den positiva rätten, således sammanlagt tre kategorier av bört: etiken, naturrätten och den positiva rätten. Naturrätten är »a priori» nödvändig, en ofrånkomlig världslag, fattbar genom förnuftspekulationen enbart, allmängiltig och evig; den positiva rätten är viljebestämd, därför fattbar blott »a posteriori», på erfarenhetens grundval, tids- och rumsbestämd samt växlande.

Naturrätt och positiv rätt äro båda system av regler, befallningar, vilka för individen, till vilken de rikta sig, framstå såsom främmande,

³ A. a., X, 6.

⁴ A. a., XIII.

⁵ A. a., XIV, 1.

heteronoma befallningar. De befalla och förplikta, oberoende av om de bli åtlydda eller icke.

Positiv rätt kan råka i konflikt med naturrätten. Då är den naturrättsvidrig och samtidigt osedlig, ty naturrätt och sedlighet gå in i varandra.

Om nu den positiva rätten råkar i konflikt med denna världslag, är den »injustum», olaglig. Detta gäller framförallt det orättfärdiga kriget, »bellum injustum»; om det uppstår ett orättfärdigt krig, måste det också följas av en orättfärdig fred, särskilt en orättfärdig annexion, samt, om det förr förekommit massutvisningar liksom i våra dagar, orättfärdiga massutvisningar. Även inom den enskilda statens rätt förekommer ett orättfärdigt utövande av makten: en orättfärdig regering, tyranni, liksom ett orättfärdigt motstånd mot en laglig, icke tyrannisk regering; inom folkrätten finns det ett lägligt för svar gentemot en orättfärdig angripare.

Denna ideologi skulle ha åstadkommit en klar, systematiskt enhetlig rättsordning under förutsättning att det hade varit möjligt att finna ett begrepp för det rätta, vilket, liksom resultatet av en matematisk spekulering, »ordine geometrico», »valde clare et distincte a priori» står klart för alla människor i varje enskilt tillämpningsfall. Men så var det nu icke. De mest olikartade bekännelser, såväl som statliga och folkliga makthavare eller sociala sammanslutningar och vetenskapliga riktningar utformade naturrättsliga begrepp och regler, vilka stodo i motsats till varandra. Vem skulle då nu kunna vara en objektiv domare på jorden, eftersom det icke fanns någon som förmådde, liksom inom matematiken, genom tvingande ofrånkomliga slutsatser övertyga alla övriga?

Den förste store tänkare, som gick till storm mot naturrättens grundval, den aprioriska rationalismen, var Hume. Den teoretiska appell, med vilken han avslutar sitt banbrytande verk »Inquiry concerning human understanding», nämligen att kasta allt det på elden, som varken är matematik eller framställning av fakta, riktar sig icke blott mot metafysiken utan också mot etiken och den med denna i sista hand identiska naturrättsvetenskapen.

Men hela världen var ännu djupt rotad i naturrättstron. Den rationella naturrätten hade icke blott erövat rättsvetenskapen utan också allmän praxis inom statslivet och folkens rättsgemenskap. Den rika fond av rättskänsla, rättsidéer och rättserfarenheter, vilken dock trots de många motsägelserna sinsemellan inom naturrättsystemen, förefanns, kunde man inte kasta på elden. Den svages rättslöshet

gentemot den starkes självsvåld skulle då ha trätt i deras ställe. Endast jurister kunde bedöma, hur de luckor, som skulle ha uppstått, kunde fyllas igen. Nästa ord i utvecklingen måste därför komma från juridiskt håll.

Så har Kant visserligen revolutionerat etiken, men däremot icke naturrättsläran. I sin »Grundlegung zur Metaphysik der Sitten» av 1785 uppställer han mot all tidigare etik en i grunden ny. Enligt hans lära vilade all tidigare etik på en för individen främmande eller, som han säger, heteronom lagstiftning, och dess påbud äro blott villkorliga, hypotetiska. Gentemot detta hävdar han, att individen beträffande sedligheten är sin egen och likväl allmän lagstiftare; denna etiks imperativ äro icke villkorliga, hypotetiska, utan ovillkorliga, kategoriska, och kunna uttryckas i ett enda högsta påbud, som han kallar »det kategoriska imperativet» och ger följande grundläggande formulering: »Handla blott efter den regel, vilken du samtidigt skulle vilja se vara allmän lag».

Detta motiveras aprioriskt. Kant förklarar uttryckligen, att alla sedliga begrepp ha sitt säte och ursprung fullkomligt »a priori» hos förnuftet, och detta likaväl hos det vanliga mänskliga förnuftet som hos det i högsta grad spekulativa. De kunna icke abstraheras av någon empirisk och därför enbart tillfällig kunskap och just i detta sitt ursprungs renhet ligger deras värde.

Är Kants lära om sedelagarnas autonomi riktig, så måste den också före Kant ha varit riktig, när man ännu inte visste någonting om den, och måste också idag gälla för alla, oavsett om man känner till Kants filosofi eller inte, liksom det kopernikanska världssystemet, vilket avlägsnade jorden från världsaltets mittpunkt, om det är riktigt, också måste ha varit riktigt före Kopernikus' tid och även gälla idag för de folk, som ingenting veta därom. Helt säkert kan man kritisera Kants lära, och särskilt då lärans aprioriska motivering. I mina båda rektorsanföranden den 10 november 1924⁶ och 6 november 1947⁷ har jag försökt att vidareutbilda Kants lära om autonomien för hela börats område, därmed även för etiken i trängre mening, detta bland annat också för att undgå bristerna i hans apriorism. Likväl, vad man än må tänka om min och andras kritik av Kant, hans grundtanke, att människan åttlyder eller icke åttlyder ett eget, av henne sig själv givet och icke ett, åtminstone för vår kun-

⁶ »Recht und Sittlichkeit», Hamburg, C. Boysen, 1924, 3. erweiterte Auflage, Berlin, Julius Springer, 1935.

⁷ »Der dauernde Friede», Hamburg, Otto Meissner, 1947.

skapsvärld, främmande påbud, när hon följer eller icke följer sitt samvetes röst, denna autonomiens grundtanke har stått sig i den efterkantiska filosofien ända till idag i så hög grad och kunnat bli vederlagd i så ringa mån, att vi äro berättigade att acceptera motsättningen mellan heteronomi och autonomi. Men vi skola hålla oss till vår erfarenhetsvärld. Teologiska och metafysiska spekulationer om samvetets natur är icke här stället att närmare beröra.

Nu skiljer autonomien hos Kant sedligheten i trängre bemärkelse från all rätt, även från naturrätten. Kants naturrätt är apriorisk och heteronom. Därmed tror man sig numera ha funnit en klar och skarp gräns mellan naturrätten och sedligheten och följaktligen mellan rätten överhuvudtaget och sedligheten, och denna gräns har vunnit erkännande i allt högre grad. Det fanns numera tre börats rättsordningar: 1) det sedliga, som är aprioriskt och autonomt, 2) naturrätten; apriorisk och heteronom, 3) den positiva rätten; aposteriorisk och heteronom.

Bristerna hos den aprioriska naturrättsspekulationen framträdde allt skarpare. Alltifrån Hugo 1799 och Savigny 1803 har *den tyska historiska rättsskolan* så småningom undergrävt tron på den rationella naturrätten och till sist, omkring mitten av adertonhundratalet, åstadkommit dess definitiva sammanbrött. Denna rättsskola visade, att innehållet i allt det, som faktiskt praktiseras såsom gällande rätt, nödvändigtvis alltid och överallt måste vara beroende av den historiska utvecklingen. Men om detta är riktigt, då kan varje innehåll hos varje rättssats blott fattas på grundval av erfarenhet, a posteriori. Det aprioriska må lämnas åt etiken, för det saknar rättsvetenskapen, efter att ha vänt ryggen åt apriorismen, allt intresse, och överlåter det åt filosofien. All rätt är utan undantag grundad på erfarenhet, växlande alltefter tid och rum, med ett ord: *all rätt är positiv*. Därvid menas med positiv den kontradiktoriska motsatsen till naturrätten inom helhetsbegreppet »rätt».

Denna positiva rätt grundas i sista hand nu icke längre på den hos alla folk och under alla tider samma ratio, t. ex. på en naturrättslig sats: du skall lyda överheten, utan på varje folks alltefter tid och rum växlande folksjäl.

Men folksjäl är ett vagt begrepp. Detta kände juristerna redan på den tiden. I Tyskland veta vi det idag tillfullo, vi behöva bara tänka på begrepp som »den sunda folk känslan» och »den kokande folksjäl» från den nationalsocialistiska eran. Men juristerna sökte sig ju just bort från dimmiga och varandra motsägande naturrättsteo-

rier hän mot rättssäkerhet och juridisk precision. Lagstiftarna inom staterna, monarker och parlament, och deras byråkrati skulle heller aldrig ha låtit sig övertygas om, att de endast finge ge sina lagar och förordningar det innehåll, som rättshistorici framställde för dem såsom folksjälen utvecklingsprodukt. Inom folkrätten gick f. ö. begreppet »folksjäl» ej att använda. I vilket fall som helst föll snart teorien om folksjälen mer eller mindre i glömska.

Således återstå såsom objekt för en rättsvetenskap, vilken vinnlägger sig om rättssäkerhet och exakthet, blott statliga lagar, folkrättsliga statsfördrag och fakta, vilka grunda vanerätt, d.v.s. en varaktig, verklig lydnad. Lagar och fördrag kan man lätt hämta ur författningssamlingar, fakta, vilka grunda vanerätt vanligtvis från rättsliga domslutsutdrag eller officiella kungörelser. Juristen behöver följaktligen icke längre någon kunskapsteori och av de efterföljande juristgenerationerna fram till idag känner det stora flertalet icke alls så noga till, vad »a priori» och »a posteriori» egentligen betyder. Men också etiken blir nu för juristerna ett främmande område. Ty med bortfallandet av den rationella naturrättsläran har det band, som hittills sammanknutit rättsvetenskap och filosofi med varandra, slitits. I stället för tre ordningar av börat finnas numera bara två, nämligen etiken och den positiva rätten. Men etiken hör till filosofiens domäner. Endast den positiva rätten och dess historia studeras.

Omkring mitten av adertonhundratalet var den rationella naturrättsens nederlag ett fullbordat faktum. Lärostolar, föreläsningar och läroböcker i naturrätt försvinna. Inom folkrättslitteraturen höll sig kanske en rest av naturrätten kvar något längre. Ty här var den lucka, som uppstått genom bortfallandet av naturrätten, betydligt större än inom statsrätten, där stora områden voro reglerade genom kodifikationer, som gjorde anspråk på fullständighet. Men slutligen segrar den nya läran även inom folkrätten.

Till följd av skilsmässan från filosofien mister också frågan om rättens giltighetsgrundval, vilken man en gång hade försökt besvara på naturrättsens bas, sitt intresse för juridiken. Varför skall man egentligen åtlyda monarkers och riksdagars befallningar, om det icke längre finns någon naturrätt som påbjuder lydnad under överheten? Detta må filosoferna bry sin hjärna med, som fått statsetiken i arv från naturrätten. För den juridiske praktikern, som blott har att sörja för rättssäkerhet och noggrannhet, räcker det att veta, att staten har befallt samt under vilka förutsättningar denna kom-

mer att framtvinga respekt för dess lagar, statsfördrag, domstolsutslag och förordningar. Positiv rätt är således det som staten påtvingar eller kan påtvinga, om den vill.

Så har ur den historiska skolan framgått den *juridiska positivismen*. Denna härleder rättsnormernas bindande kraft ur statens makt att om så behövs framtvinga deras efterlevnad. De äro heteronoma regler, i sista hand utfärdade av ett behörigt statsorgan och grundade på lagens kungörande eller på helt bestämda fakta, vilka skapa vanerätt. Denna juridiska positivism har i allmänhet sedan omkring hundra år varit bestämmande för lagstiftarna inom alla statsformer, från den absolute monarken och diktatorn ända till de demokratiska parlamenten, domstolarna — i Tyskland visserligen sedan 1945 med undantag —, förvaltningsorganen och staternas diplomatiska funktionärer. Den behärskade Nationernas förbund och den behärskar Förenta nationerna, ty båda grunda sig på frivilligt medlemskap, således på suveräna staters av fri vilja ingångna fördrag, utan att någonsin någon, så vitt jag vet, skulle ha påstått, att dessa stater varit förpliktade att inträda på grund av en högre naturrättsordning. De kunna autentiskt tolka, reformera och upphäva stadgarna, utan att därmed kränka en högre rättsordning.

Även ett helt århundrades rättsvetenskapliga litteratur är, så när som på en försvinnande liten procent av filosofiskt intresserade tänkare, strängt positivistisk.

Positivismen har stärkt statens juridiska makt i en ofantlig utsträckning. Tidigare hade även den mäktigaste, absolute monarken varit underställd en högre rättsordning. Nu bortföll varje rättsbegränsning. Den juridiska positivismens stat är juridiskt allsmäktig. Dess undersåtar kunna icke äga några rättigheter gentemot den, såvida den icke själv i sin lagstiftning frivilligt ger dem sådana. T. o. m. den enskildes mest elementära rättigheter, vilka man ofta har kallat för mänskliga rättigheter, måste erkännas eller tolereras av den positiva rätten.

Inom folkrätten är numera begreppet »statens suveränitet» liktydigt med dess juridiska allmakt. Eftersom det inom den folkrättsliga gemenskapen icke existerar någon enhetligt organiserad makt ovanför staterna, kan det här ej heller finnas någon allsmäktig läggivare över staterna. Varje suverän stat är fastmera i kraft av den fysiska makt, vilken dess suveränitet stöder sig på, i sin mån bärare av folkrättens högsta lagstiftande makt, *kompetensöverhögheten* (*compétence des compétences*).

Till att börja med gjorde staterna i allmänhet blott i ringa omfattning bruk av sin nyvunna allmakt. Statsmakten övertog och kodifierade de från naturrättstiden nedärvda mänskliga och medborgerliga rättigheterna. Inom folkrätten utbildades »les lois et coutumes de la guerre», vilka skyddade individen mot den krigförande eller ockuperande staten. Ja, år 1899 och 1907 kodifierades t. o. m. dessa »lois et coutumes de la guerre». Allt är naturligtvis positiv rätt, frivilligt skapad av suveräna stater utan varje högre rättsförpliktelse och därför också möjlig att åter frivilligt upphävas. Men rättsinnehåll, som motsvara det naturrättsliga tänkandet, konserveras dock i den positiva rätten.

Först under första världskriget börjar allmaktstanken med den tilltagande förstörelsetekniken och skärpningen av krigföringen att göra sig allt starkare gällande och sätta sig över de tidigare skrankorna. Om detta började med flaggmisshuset eller handelsfartygens beväpning eller andra överträdelser av tidigare positiva folkrättsföreskrifter från den ena eller andra sidan, är nu icke tillfälle att utreda. Det vare mig också fjärran att vilja sätta mig till doms över den ena eller andra staten eller att försöka utreda skuldfrågan i någon som helst bemärkelse. Dock måste vi fastslå det faktum, att staterna redan under första världskriget i allt större omfattning överskredo de gränser, vilka de själva tidigare hade dragit i »les lois et coutumes de la guerre».

Mot slutet av första världskriget synes suveränitetstanken i den allmänna världsopinionen trängas tillbaka av idén om de mänskliga rättigheterna i form av folkens självbestämmanderätt. Under parisförhandlingarna, vilka föregingo fredstraktaten i Paris' förorter, växer den sig emellertid åter stark och leder till segerdiktat, vilka grunda sig på de segrande regeringarnas juridiska allmakt och vilka erkänna folkens självbestämmanderätt endast i den mån denna kan tjäna deras egna intressen.⁸

Så utformas då i en fortskridande utveckling den totala statens idé, först i Ryssland, sedan i Italien och slutligen också i Tyskland, efter 1933. Denna idé behärskar andra världskriget och leder slutligen till företeelser före och efter 1945, som jag idag icke kan gå in på.

Statens suveränitet och juridiska allmakt har alltså inom folkrät-

⁸ Närmare med uppgift om källor i min bok: »Der Wandel der Ideen Staat und Volk als Äusserung des Weltgewissens», Barcelona, Institució Patnot, 1933, I. Teil.

ten hittills segrat över hela linjen, och därmed också positivismen, som härleder all rätt ur statens makt att framtvunga den.

Likväl ha under hela det århundrade, som förflutit alltsedan tron på den rationella naturrätten bröt samman, många tecken uppenbarat sig, vilka bevisa, att någon rest av tron på en allmän naturlig rätt, på en »physei dikaion» i motsats till det positivistiska »nomo dikaion», dock alltid har dröjt sig kvar hos folken.

För att leda detta i bevis skulle det behövas att utförligare gå in på ett mycket omfattande material.⁹ Först och främst har en religiöst gundad naturrättstro hållit sig kvar inom de båda kristliga bekännelsernas naturrättslära. Vidare kämpade den pacifistiska rörelsen av olika riktningar emot idén om statens suveränitet i stor utsträckning med argument, som hämtats från det naturrättsliga tänkandet. Inom den allmänna rättsvetenskapliga litteraturen har i alla tider enstaka författare av rang företrätt naturrättsliga synpunkter.¹⁰

Idag måste jag inskränka mig till att helt kortfattat visa hän på några fakta ur praktiken.

Sålunda kan inom den skiljedomsrättsliga judikaturen redan från år 1861 en terminologi påvisas, som förråder ett visst inslag av naturrättsliga föreställningar.¹¹ Vi finna uttryck såsom »droit commun», »principes généraux du droit», »principes universellement admises», »principes généraux de la justice et de l'équité», »rules of equity», »principles of equity», »rules of justice», »principles of universal jurisprudence». Sådana uttryck betyda nu visserligen i de enskilda fallen ofta mycket olika ting. De höra hit endast så tillvida som de vilja visa hän på regler, vilka finna sin rättsliga grund varken i statsfördrag eller i någon verksamhet hos statliga organ, som leder till utbildande av vanerätt. Men med uttryck såsom rättvisa och billighet avses dock just ofta ett påstående att någon regel skall äga giltighet, som icke explicit erkännes av lagstiftaren eller den offentliga befallningsmaktens organ.

⁹ Se min uppsats: »Zweierlei Völkerrecht» i Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentliches Recht, utgiven av Professor v. Mangoldt och mig, Hamburg, Rechts- und staatswissenschaftlicher Verlag, I. Band, Heft 4, 1949.

¹⁰ Jfr bland många andra senast Coing, »Die obersten Grundsätze des Rechts», 1947, och Stadtmüller, »Das Naturrecht im Lichte der geschichtlichen Erfahrung», 1948.

¹¹ Härtle, »Die allgemeinen Entscheidungsgrundlagen des ständigen internationalen Gerichtshofes», Berlin 1933, s. 14 ff. Jfr därtill mina anmärkningar i min uppsats: »Allgemeine Rechtsgrundsätze» i »Beiträge zur Kultur- und Rechtsphilosophie» (festschrift för Gustav Radbruch), Heidelberg, Adolf Rausch, 1948, s. 131, 132.

Också förhistorien till artikel 38 i stadgan för den ständiga Internationella domstolen och den nuvarande Internationella domstolen visar, att »les principes généraux de droit» som en tredje rättskälla vid sidan av fördrags- och vanerätten icke voro tänkta som den alltsedan 1920 positivistiska meningen antager, utan att även här i många fall naturrättsliga föreställningar medverkat.¹² I varje fall visar den hittillsvarande teorien liksom praktiken, att den tredje rättskällan blott med svårighet kan inpassas i det positivistiska systemet av den statlige lagstiftarens suveränitet och juridiska allmakt.

Kanske skulle man i föreliggande sammanhang även kunna nämna Haagkonventionens hänvisning till »la conscience publique».¹³ I varje fall är det offentliga samvetet i samma mån principiellt något av den statliga makten och den statlige lagstiftarens allmakt oberoende som rättvisa och billighet; därför kan man också konstatera *ett visst inträngande av naturrättstänkandet i det positivistiska systemet*, som härleder all rätt ur den statliga makten.

Tydligare än i hittills behandlade fall visar sig sammanstötningen mellan positivistiskt och naturrättsligt tänkande i de fall, då individernas mänskliga rättigheter — eller hela folks mänskliga rättigheter, den s. k. folkens självbestämmanderätt — ställes emot suveränitets- och allmaktstanken. Enligt vad jag kan se, var det första klara och av världsoptionen diskuterade exempel härpå den av tyska riket genomförda annexionen av Elsass-Lothringen år 1871. Enligt den inom juristkretsar 1871 obestriddligt förhärskande positiva folkrätten var varje suverän stat berättigad att erövra ett område och framtvinga dess avträdande av den tidigare inom ifrågavarande område regerande makten. Med utbyttandet av ratificeringshandlingarna blev en sådan områdesöverlåtelse ett faktum. Ett sådant tillvägagångssätt kallades allmänt för annexion. År 1871 protesterade emellertid det avträdde områdets valda ombud i franska deputeradekammaren. Detta medförde senare bl. a., att president Wilson i punkt VIII av sitt kongressstal den 8 jan. 1918 betecknade annexionen av Elsass-Lothringen som »wrong», och likaså kallar Versaillesfördraget i inledningen av art. 51 denna annexion »wrong», »tort».

¹² Jfr bland många andra framför allt Sørensen, »Les sources du droit international», Copenhagen, Einar Munksgaard, 1946, s. 124 ff., med talrika belegg; vidare mina anmärkningar i min i föregående not citerade uppsats »Allgemeine Rechtsgrundsätze», s. 133, 134.

¹³ Jfr närmare i min publikation »Die Haager Landkriegsordnung», Hamburg, Selbstverlag der Universität, 1946, 4. Aufl., Wolfenbüttel, Wolfenbütteler Verlagsanstalt, 1948, s. 20 ff.

Detta är likväl en »orätt», som står i motsägelse till segrarens enligt den år 1871 positivrättsligt gällande och även senare in i våra dagar utövade rätten till annexion. Denna år 1919 av 27 stater påtalade »orätt» från 1871 är således ingen positivrättslig orätt utan en naturrättslig sådan.

De allierade och associerade staterna själva intogo den gången, 1918/1919, i ett annat, minst lika klart om icke ännu klarare fall en rakt motsatt position.

Den 12 nov. 1918 beslöto de i demokratiska former valda representanterna för folken i tyska Österrike, Sudetområdet och tyska Sydtyrolen enhälligt och med hänvisning till folkens självbestämmanderätt anslutningen till tyska riket.¹⁴ Segermakterna fäste intet avseende vid detta, och med segrarens rätt annekterades Sudetområdet av Tjeckoslovakiet och hela Sydtyrolen inklusive dess tysktalande delar av Italien. Wienparlamentets beslut 1918 var dock uppenbarligen ett lika klart hävdande av självbestämmanderätten som den franska kammarens protest år 1871. Segrarmakterna genomförde alltså 1919 i det ena fallet segrarens rätt, suveräniteten, samtidigt som de i det andra fallet erkände de mänskliga rättigheterna, självbestämmanderätten, såsom ett slags överpositiv naturrätt.

Såsom sista historiskt exempel kan nämnas Versaillesfördragets bestämmelser angående skulden till kriget. Enligt deras ordalydelse måste de besegrade makterna som bekant erkänna sig förpliktade att lämna gottgörelse för de genom deras angrepp, »agression», förorsakade skadorna. Tjugosju stater förklarade således, att centralmakternas angrepp 1914 hade varit rättsvidrigt. Men i den gällande positiva folkrätten av år 1914 gjordes det ännu ingen åtskillnad mellan ett förbjudet angreppskrig och ett tillåtet försvarskrig. I inledningen till paktens för Nationernas förbund ha staterna själva erkänt detta, ty de proklamera där förpliktelsen att icke börja krig, vilket skulle ha varit överflödigt och felaktigt uttryckt, om denna förpliktelse funnits tidigare. Också Kelloggpakts bannlysning av kriget har bara en mening, nämligen såvida den hänför sig till ett hittills tillåtet anfallskrig, ty försvaret mot ett angrepp måste ju alltid vara tillåtet, även enligt Kelloggpakten.

Tjugosju stater intogo således år 1919 den ståndpunkten, att en rättssats, vilken icke förefanns i den allmänna positiva folkrätten,

¹⁴ Material och närmare kommentarer i publikationen »Deutschösterreich im Vertrag von Versailles, Vorveröffentlichung zum Kommentar zum Friedensvertrage», utg. av Schücking, Berlin, Franz Vahlen, 1920.

hade förbjudit centralmakternas angrepp 1914. Bland dessa tjugo-sju stater befunno sig även Japan, Italien och Rumänien. Dessa tre stater inträdde i kriget utan vare sig något angrepp eller provokation från centralmakternas sida. Staterna tillämpade alltså samtidigt och i ett sammanhang en överpositiv naturrättssats beträffande centralmakterna, vilken förbjöd ett angrepp, och beträffande sig själva den tidigare positiva folkrätten, vilken icke innehöll något dylikt förbud. Dessa exempel må vara tillräckliga.

En kritik av de politiska bevekelsegrunderna för dylika diskrepanser vore här icke på sin plats. Men med tillämpning av strikta allmängiltiga vetenskapliga regler må undersökas, vilka värde-mätarna äro och varifrån de stamma. Detta problem gäller icke blott för de här nämnda få exemplen, utan för hela folkrättens område.

Två frågor måste jag här framför allt ställa: för det första, hur var det under den naturrättsliga tiden möjligt, att man inte märkte, i vilken hög grad de regler, som man trodde sig »valde clare et distincte» uppfatta som allmängiltig rätt, voro subjektivt olika i motsats till de matematiska reglerna?

För det andra, hur var och är det möjligt, att positivismen härleder all rättens och statens värdighet ur fysiskt våld och därvid icke märker, att då även samma värdighet måste tillkomma en Neros, Djingis Khans eller Hitlers alla befallningar?

Mitt svar är: båda systemen ha orätt. Det ena tror sig kunna härleda en hel naturrättslig ordning uteslutande a priori, ur förnuftet, det andra åter tror sig kunna härleda all rätt uteslutande a posteriori, ur det fysiska våldet. Båda förbise, att de båda komponenterna, som rationalismen kallade a priori och a posteriori, på alldeles speciellt sätt gripa in i och äro betingade av varandra.

Jag kan idag icke gå in på problemet om a priori och a posteriori i hela dess omfattning. Jag betraktar detta som ett metafysiskt problem och har skrivit en hel kunskapsteori utan att stödja mig på denna motsats¹⁵ samt hoppas få behandla problemet i kommande filosofiska arbeten. Idag måste vi begränsa oss till helt kortfattade betraktelser, som direkt falla under vårt tema: folkrätt.

Vad först och främst angår den gamla rationella naturrätten, behöves man idag knappast längre kritisera den. Det subjektiva beroendet för alla härledning är alltför uppenbart. Den nyare s. k. naturrätten med växlande innehåll är i detta avseende på intet sätt

¹⁵ »Der Satz vom Grunde. Ein System der Erkenntnistheorie», Tübingen, I. C. B. Mohr, 1942.

bättre och kan icke heller vara det. Ty varifrån skulle den dömande få den allmängiltiga måttstock, som om än numera blott i en historiskt betingad situation, nödvändigt och tillförlitligt inses »valde clare et distincte» av alla människor? Man behöver blott i våra dagars tyska juridiska tidskrifter läsa de domar, vilka stödjä sig på den nya naturrätten. Visserligen är mycket av vad de säga förnuftigt och billigt. Men varje domare kan dock för sig själv tillrättalägga sin egen naturrätt utan att ett bevis för eller emot är möjligt, vilket ovillkorligen skulle övertyga alla andra i samma historiska situation. Inom folkrätten, där de mest extrema nationalistiska och imperialistiska uttryck för folkens och deras statliga makthavares egoism stå mot varandra, bleve dylika naturrättspekulationer särskilt ödesdigra. Det framkonstrueras dock ofta t. o. m. en naturrättslig rätt till hämnd och kollektivbestraffning gentemot miljoner och åter miljoner absolut oskyldiga människor.¹⁶ Man kan knappast föreställa sig, hur mycket av det förhållandevis ringa, verkligt goda och varaktiga, som hittills kommit till stånd inom folkrätten, åter skulle kunna förstöras genom okritiskt återopande av ny naturrätt.

Betydligt svårare är uppgörelsen vis-à-vis positivismen, ty denna har två oerhört stora fördelar framför varje naturrättskonstruktion: rättssäkerheten och precisionen. Den stöder sig på fakta, och fakta äro allmängiltiga i den betydelsen, att de äro givna för alla. Att en bestämd paragraf har sin bestämda ordalydelse och har publicerats den och den dagen i författningssamlingen är ett faktum, som står fast för alla folk och tider från och med publicerandet av densamma; det är blott bevisfrågan som kan vålla svårigheter.

Den noggranna och exakta interpretationen av den positivt tillämpade rätten, den rätt som vi kalla »positiv» emedan den verkligen följes — eller påtvingas om den icke följes —, komma vi aldrig att kunna undvara. Den juridiska positivismen har därför fyllt en historisk mission, för vilken jurisprudencen alltid måste vara tacksam. Ty största möjliga rättssäkerhet är någonting oundgängligt för den gode lagstiftaren, likaväl som största möjliga exakthet för den gode juristen.

Det är emellertid den juridiska positivismen som genom att härleda de heteronoma rättsbudens bindande kraft ur det fysiska våldet stöder läran om suveräniteten och statsmaktens juridiska allmakt, d. v. s. praktiskt parlamentens eller regeringarnas allmakt.

¹⁶ Jfr den i not 13 citerade publikationen »Die Haager Landkriegsordnung», s. 38 ff.

Alltsedan mitt redan omnämnda första rektorstal år 1924 har jag försökt att bekämpa den juridiska positivismen.¹⁷ Jag kan idag endast antyda mina tankar med några korta ord.

Jag bestrider, att fysiskt våld kan frambringa ett böra, alltså skyldigheter i verklig mening. Genom att hota med fysiskt våld kan aldrig ett böra framkallas, utan städse bara ett villkorligt måste: *om* du icke vill att utmätningsmannens, fängelsets, koncentrationslägrets, galgens eller atombombens o.s.v. tvång skall användas mot dig, *måste* du lyda. Detta är att åstadkomma en villkorlig *kausal nödvändighet*, men icke ett böra. Därför kunna de statliga organens heteronoma påbud, om de *enbart* stödjade sig på fysiskt våld, lika litet åvägbringa ett böra som ett rövarbands befallningar.

Om således den juridiska positivismens tes vore riktig, att rättens ursprung är att söka i statens fysiska våld, skulle det överhuvud taget icke finnas någon skillnad mellan staten och ett stort rövarband. Vi söka dock, och finna även till en del, i staten och den av densamma skapade positiva rätten en värdighet och auktoritet, som rövarbandet icke äger. Rövarbandet må befalla eller hota aldrig så mycket, »skyldigheter», ett böra skapas därigenom icke. Det måste alltså inom den juridiska positivismen någonstans finnas ett grundläggande fel.

Felet ligger enligt mitt förmenande i en förväxling av böra och måste (»sollen und müssen») och i en viss dubbeltydlighet av orden imperativ eller påbud.

Framför allt tar redan Kant fel, när han skiljer mellan hypotetiska och kategoriska imperativ och betecknar rättsreglerna — oavsett om de äro naturrättsliga eller positivrättsliga — såsom »hypotetiska imperativ» och endast sedlighetens bud såsom »kategoriska imperativ». Enligt mitt påstående äro hans »hypotetiska imperativ» överhuvudtaget inga imperativ utan uttryck för ett villkorligt måste. Språkligt, grammatikaliskt, kan man visserligen

¹⁷ »Recht und Sittlichkeit», citerat i not 6; vidare »Der Wandel der Ideen Staat und Volk», citerat ovan i not 8, del III; »La Démocratie», Institut international de droit public, Paris, Librairie Delagrave, 1933, del II, kap. 2; »Der Satz vom Grunde», Tübingen, I. C. G. Mohr, 1942, kap. 19; »Die Grundlagen der Erkenntnis» (häfte 68 i samlingen »Philosophie und Geschichte»), Tübingen, I. C. B. Mohr, 1946, s. 34 ff.; »Studienbehelf zur Allgemeinen Staatslehre», Hamburg, Selbstverlag der Universität, 1945, 7. Aufl., Hamburg, Otto Meissner, 1948, §§ 4, 17 och 30; »Reden und Aufsätze zum Völkerrecht und Staatsrecht», Hamburg, Hansischer Gildenverlag, 1947, s. 37 ff.; Stare Decisis, »The fundamentals and significance of Anglo-Saxon Case Law», Virginia Law Review 25 (1938), 12, Second enlarged edition, Hamburg, Otto Meissner, 1947; »Der dauernde Friede», Hamburg, Otto Meissner, 1947; »Allgemeine Rechtsgrundsätze», cit. ovan not 11.

vanligtvis uttrycka dem även i imperativets eller budets form. Kant skiljer således icke klart mellan imperativet såsom kunskapsform, uttrycket för börat å ena sidan, och imperativet såsom enbart ett språkligt uttrycksmedel.

På samma sätt gör också helt allmänt juridisk teori och praktik. Rent språkligt kan man visserligen formulera ovillkorliga och villkorliga imperativiska sätser. Men detta har ingenting att göra med distinktionen mellan förpliktande böra och kausalt måste. Språkligt kan man formulera de mest olikartade teser ovillkorligt, »kategoriskt», inte bara den sedliga lagen; å andra sidan kan också en ovillkorlig tanke uttryckas villkorligt, såsom t. ex. juristen gör, när han återger ett konkret, ovillkorligt, givet sakförhållande med en konditionalsats.

Med sina heteronoma påbud kunna således de statliga organen inte frambringa några skyldigheter, om det inte föreligger någon annan grundval än fysiskt våld. Om rätten skall vara ett böra, så måste den ha en helt annan grundval. Om vi nu bortse från religiösa dogmer, eftersom det ju är vår uppgift att alldeles speciellt inom folkrätten förklara och behandla alla staters rätt, t. ex. även mohammedanska eller hedniska staters, finna vi inom erfarenheternas värld blott en enda källa, ur vilken vi kunna härleda statens och rättens värdighet och auktoritet, nämligen: *upplevelsen av börat hos den lydande individen*, inom mottagaren av statens befallningar.

Kant har lärt oss, att samvetets röst är autonom, d.v.s. är sin egen lagstiftare. Jag hävdar: även rätten — såsom börat — och icke enbart såsom yttre tvång — är autonom; rätt såsom böra och såsom sedlighet äro båda kategoriskt böra, d.v.s. de äro upplevelsen av en plikt, som vid ett konkret, ovillkorligt givet sakförhållande är ovillkorlig, kategorisk. Den sanne, siste och högste lagstiftaren inom börats värld, inom andens värld, är därför individen. Rättskänsla och samvete äro i grund och botten samma sak, även om man som regel talar mera om rättskänsla, när buden ha ett innehåll, som kan framtvingas, och om samvete, då budens innehåll ej kan framtvingas. Rätt såsom böra, som föremål för verkliga plikter, i vilken betydelse man också kallar den rättvisa, måste i grund och botten vara detsamma som sedlighet. Ty det finns ingen osedlig rättvisa och ingen orättvis sedlighet. Om man skiljer mellan rätt och sedlighet; tänker man på tvånget, således på ett villkorligt måste och icke på börat.

Av det sagda följer: det finns icke tre kategorier av börat; näm-

ligen sedlighet, naturrätt och positiv rätt, såsom rationalismen trodde; det finns ej heller två kategorier av börat, som positivismen påstår: sedlighet och positiv rätt; det finns fastmera blott en enda tankeform av börat och även bara en enda kategori av börat, och denna är sedlighet och autonom rätt på en och samma gång.

Motsatsen till denna enhetliga sedlig-rättsliga kategori av börat utgör »rätten» som ett blott »måste», såsom förhållandet var i ett antal grymma Hitlerlagar och -förordningar. Emellertid finns det väl inom de flesta rättsordningar statliga normer, vilka grunda sig uteslutande på tvång och icke alls på folkets rättskänsla av olika slag och schatteringar.

Det, som här har kallats den autonoma rätten, torde väl vara den sanna kärnan av det, som under historiens lopp framträtt såsom »physei dikaion», den katolska och protestantiska naturrätten och den religiöst förutsättningslösa rationalistiska filosofiens naturrätt, den historiska skolans folksjäl, »les principes généraux de droit reconnus par les nation civilisés», »la conscience publique» i Haagkonventionen, många internationella fördrags »équité» eller »justice», o. s. v.

Man skulle kunna kalla kollektivet av upplevelserna av den autonoma rätten inom staten för »folkets samvete» och inom folkens gemenskap för »världssamvetet».¹⁸

Hur skiftande samvetets och rättskänslans omdöme hos olika individer och folk vid ett och samma givna konkreta sakförhållande och samma kännedom om detta sakförhållande i många fall än må vara, kan man enligt mitt förmenande med all bestämdhet slå fast: »jag skall» eller »jag får inte» såsom pliktens upplevelse skilja sig från den rena egoismens »jag vill» eller »jag vill inte», även om denna i det konkreta fallet må vara fullständigt tillåten och rättsligt och sedligt irrelevant, genom ett säkert kännetecken: »jag skall» fordrar likställighet mellan »jag» och »du». Pliktens bud måste ha samma giltighet gentemot min fiende som — i samma sakläge — gentemot min vän, ja, t. o. m. gentemot mig själv. Det måste vara detsamma gentemot den svagare och gentemot den starkare. »Jag vill» representerar det subjektiva intresset inom mig, »jag skall» den objektive domaren.

Jag kallar detta kännetecken som skiljer börat och den egoistiska viljan för *reversibilitet*. Denna »reversibilitet» utgör enligt min åsikt

¹⁸ Jfr »Der Wandel der Ideen Staat und Volk», cit. ovan not 8, del III.

kärnan i det som Kant sökte, när han ledde tillbaka sitt kategoriska imperativ till en »allmän lag», det som jag »kan vilja».¹⁹

Den autonoma rätten grundar sig följaktligen på förutsättningen av den principiella likställigheten mellan »jag» och »du», således individernas likställighet, antingen människornas inom en bestämd grupp eller alla människors överhuvud taget. Idén om allas likställighet inför rätten ligger med absolut nödvändighet till grund för varje rätt, som skall innebära ett böra, och icke enbart ett rövarbandets tvång. Ty om alla äro olika som inom djurvärlden, då gäller blott den starkares s. k. »rätt»; d.v.s. den starkares godtycke och egoism, och man har icke användning för något böra, någon etik och någon dogmatisk rättsvetenskap, som bemödar sig att framställa plikter.

Genom reversibiliteten, strävan efter likställighet mellan »jag» och »du», har den autonoma rätten en i vidaste bemärkelse och i viss mån demokratisk grundtendens, även om denna i forna tider blott visat sig inom begränsade grupper av människor. Hur allt detta utvecklats historiskt och hur det f. n. tager form inom den enskilda statens rätt kan här icke undersökas. I folkrätten stå vi emellertid numera, då denna erövrat hela jordklotet, inför problemet om hela mänskligheten, världssjälen och världssamvetet i motsats till den enskilda folksjälen och det enskilda folksamvetet. Frågan blir då, huru dessa demokratiska grundtendenser, innebärande reversibilitet och rättssidén, hittills ha inverkat på folkrätten.

¹⁹ Jfr det i not 7 citerade talet »Der dauernde Friede», s. 17 ff.

STUDENTERNAS SOCIALA REKRYTERING

Av Professor CARL-ERIK QUENSEL, Lund

Tillströmningen till realskolor (och därmed jämförliga skolorformer) samt gymnasier stiger; allt flera söka inträde och trots att skolorganisationen utbygges, måste årligen åtskilliga trots godkända inträdesprov avvisas från realskolorna. Antalet realexamina och studentexamina ökar och de senares antal var år 1947 över 4.000. Denna siffra innebär de facto, att av 100 manliga ungdomar 6 tager studentexamen och av 100 kvinnliga ungdomar 4 stycken.

Med en sådan ökad tillströmning uppdyker frågan, om den icke innebär en viss kvalitetssänkning, eller om begåvningsreserven inom befolkningen är så stor, att en fortsatt utvidgning kan ske utan risk för sänkt kvalitet. Denna fråga sammanhänger delvis med den sociala rekryteringen.

Ett flertal undersökningar över studenternas (eller de högskolestuderandes) sociala ursprung, främst mätt medelst faderns yrke, visa tydligt, att studenterna eller de högskolestuderande rekryteras mycket ojämnt från skilda yrkes- och socialgrupper. Den stora undersökningen av de högskolestuderandes sociala ursprung och ekonomiska förhållanden, som utfördes av Wicksell-Jerneman-Tage Larsson¹ på 1930-talet, gav jämte mycket annat i detta avseende värdefulla data. Av de högskolestuderandes stora massa kom endast omkring 10 % från arbetarklassen, medan fäderna till 30 % eller än mera tillhörde den fåtaliga akademikergruppen. Söner till jordbrukare voro blott omkring 10 % av de högskolestuderande, medan jordbruksbefolkningens totala andel var omkring 35—40 %. Denna stora utredning, som indirekt avslöjade de ekonomiska faktorernas betydelse för urvalet till högskolor, föranledde en del reformer, syftande att underlätta fortsatta högre studier för väl meriterade studenter från ekonomiskt sämre ställda samhällslager. De

¹ De svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden, S. O. U. 1936: 34.

nyinrättade statsstipendierna (i huvudsak motsvarande kost och logi under högst tre år) jämte statens räntefria studielån ha betydtt mycket. Liknande stipendier ha senare införts för att underlätta gymnasiestudier för landsbygdens begåvade ungdom. De inrättade stipendierna motsvara emellertid till antalet icke på långa vägar antalet väl meriterade sökande.

I en senare utredning² av Statistiska Centralbyrån framläggas senare data över de studerandes fördelning efter faderns yrke jämte belysande siffror över det dåliga ekonomiska läget hos de utexaminerade högskolestudenterna. Beträffande fördelningen efter faderns yrke har en jämförelse skett mellan å ena sidan inskrivningsårgångarna 1935 och 1940, å andra sidan årgångarna 1920, 1925 och 1930. Trots en tilltagande stegring av antalet inskrivna högskolestudenter har någon större förskjutning i fördelningen efter faderns yrke icke skett. De observerade förändringarna gå snarare åt motsatta hållet, än vad som borde förväntats. (Jfr tabell 1.) Akademikergruppens andel har ökat från 30 % till 35 %. Gruppen lantbrukaresöner har gått ned något och gruppen söner till lägre tjänstemän, hantverkare och arbetare visar snarare minskning än ökning. I övrigt äro förändringarna tämligen små. Liknande siffror från enbart Lunds universitet, som gå något längre fram i tiden, visa likadan tendens under 1940-talet. Akademikergruppen stiger och lantbrukargruppen sjunker, liksom även gruppen hantverkare och arbetare. Vid Lunds universitet kan man avläsa inverkan av statsstipendierna åren 1940—1945. Var tionde lantbrukareson får statsstipendium och var femte hantverkare- och arbetareson. Trots detta ha dessa gruppers numerär icke tilltagit relativt utan nedgått, men utan statsstipendierna hade kanske gruppen gått ned än mera.

Vissa av de observerade förändringarna stå emellertid säkerligen i samklang med förskjutningarna i befolkningens fördelning efter yrkesgrupper och social ställning. En rätt tydning av förändringarna kan egentligen icke ske enbart med uppgifter om yrkesförskjutningarna hos den vuxna manliga befolkningen i åldern 50—60 år (den åldersgrupp, till vilken de flesta av fäderna till studenterna höra), utan man måste också känna till variationerna i familjestorlek mellan olika yrkesgrupper och deras förskjutningar under motsvarande tid. Men man är säkerligen berättigad till antagandet att en del av förändringarna sammanfalla med förskjutningarna i yrkesfördelningen.

² 1945 års akademikerutredning, S. O. U. 1947:25.

Tabell 1. Högskolestuderande fördelade procentuellt efter faderns yrkesgrupp.

Faderns yrkesgrupp	Samtliga högskolestuderande inskrivna åren		Manliga inskrivna vid Lunds universitet åren			
	1920, 1925 1930	1935, 1940	1930— 1934	1935— 1939	1940— 1942	1943— 1945
Lantbrukare	11 %	8 %	16 %	13 %	14 %	12 %
Folkskollärare.....	5	6	7	8	6	8
Akademiker.....	30	35	23	27	27	30
»Direktörer»	13	11	10	9	10	7
Affärsmän	14	13	13	14	10	13
Högre tjänstemän	12	12	10	12	12	12
Lägre tjänstemän	10	9	12	9	11	10
Arbetare och hantverkare	6	6	9	8	9	8

Tag t. ex. gruppen söner (och döttrar) till akademiker. Dennas andel var 1920, 1925 och 1930 30 % eller omkring 420 i varje inskrivningsårgång. Deras fäder avlade studentexamen omkring år 1890, och varje studentårgång då var omkring 700 män. Akademikergruppen var 1935 och 1940 omkring 35 % av de inskrivna eller omkring 650. Deras fäder tog studentexamen omkring 1900—1905, och varje studentårgång var då 1.000 män. Relationen 420 till 700 skiljer sig icke nämnvärt från relationen 650 till 1.000, och ökningen beror väl närmast på att i de senare årgångarna ingå flera kvinnor än tidigare.

Ökningen av »akademikergruppen» bland de högskolestuderande beror sålunda närmast på en motsvarande tillväxt av dessa yrken i totalbefolkningen. På samma sätt kan nedgången i gruppen »lantbrukaresöner» sättas i samband med jordbruksbefolkningens relativa nedgång från t. ex. 40 % år 1930 till 34 % år 1940.

Under de senaste årtiondena ha inga nämnvärda förskjutningar i rekryteringen av högskolestuderande från olika samhällsskikt skett annat än vad som följer av befolkningens förskjutningar i yrkesfördelning. Siffrorna över »akademikergruppen» må något närmare analyseras. 700 resp. 1.000 män togo studentexamen per år omkring 1890 resp. 1901—1905. Omkring 65 % av dessa torde sedermera ha avlagt någon akademisk examen. Man torde också kunna räkna med att omkring 80 % av dessa ingått äktenskap. Medelbarnantalet i äktenskap, ingångna åren 1900—1915, där mannen avlagt studentexamen, var något under 3 barn, varav hälften söner. Om än beräkningarna äro approximativa, skulle man därför kunna räkna med

att åren 1905 resp. 1917—1918 antalet födda söner till akademiker var något mer än 500 resp. 750 stycken. Jämföras dessa approximativa siffror med talen 420 resp. 700 (i vilka tal dock ingå en mindre andel kvinnor), framgår det, att större delen av akademikersönerna av dessa årgångar, 75 % eller än mer, tagit studentexamen och påbörjat högskolestudier.

Siffrorna kunna i någon mån verifieras genom direkta bestämningar för speciella grupper.

Från matriklar över präster, läkare och officerare har framräknats antalet söner, födda åren 1910—1911, 1917—1918 och 1923—1924 (vilka årgångar normalt höra taga studentexamen 1930, 1937 och 1943). Från ett annat material är det känt, vilket antal prästsöner, läkarsöner och officers söner, som avlade studentexamen under dessa tre år. Det procentuella antalet, som tagit studentexamen, rör sig mellan 70 och 80 % inom dessa tre grupper sammanlagt. Man torde icke kunna draga några säkra slutsatser om den eventuella utvecklingstendensen 1930—1943. Av prästsönerna gå emellertid omkring 60 % till studentexamen, officers söner och framför allt läkarsöner visa högre procent. Motsvarande siffror för döttrarna äro betydligt lägre, dock är skillnaden minst för läkardöttrarna. Resultatet av denna direkta bestämning torde bestyrka, att troligen 75 % av akademikersönerna tager studentexamen.

En approximativ kalkyl kan göras för gruppen folkskollärare. Antalet folkskollärare var åren 1930 och 1940 9.500 resp. 11.000 och antalet folkskolläraresöner som åren 1930 och 1943 togo studentexamen var 90 resp. 160.

Ehuru man icke har direkta uppgifter om antalet gifta folkskollärare och deras genomsnittliga barnantal, torde man kunna räkna med vissa troliga tal och erhåller som resultat, att de folkskolläraresöner som åren 1930 och 1943 togo studentexamen torde kunna skattas till 30 à 40 % av de jämnåriga folkskolläraresönerna.

För söner till städernas folkskollärare, som kvalitativt torde vara bättre än landsbygdens folkskollärare, uppgår procentsiffran till cirka 60 % eller kanske än mer.

Trots att så många av sönerna till dessa grupper taga studentexamen och man därför skulle vara benägen att anse, att urvalet är mindre tillfredsställande, visar ett studium av genomsnittsbetygen, att de icke i detta avseende nämnvärt skilja sig från övriga grupper, där urvalet varit numerärt större. Särskilt folkskolläraresönerna ha höga betyg.

Tabell 2. Gymnasieelever och manliga studenter procentuellt fördelade efter faderns yrkesgrupp.

Faderns yrkesgrupp	Ring IV	Gymnasiet	Manliga studenter			Relativa antalet i varje yrkesgrupp som gått till högskola	
	1915	1924	1930	1937	1943	1930	1943
Lantbrukare	10,5	8,1	9,6	9,0	9,8	77	58
Folkskollärare	5,5	4,4	5,6	5,3	6,6	80	62
Akademiker	18,8	18,9	25,4	26,9	24,3	81	70
Direktörer, affärsmän	27,3	27,5	24,2	22,2	21,2	71	58
Högre tjänstemän	14,8	15,8	12,8	15,4	14,9	71	56
Lägre tjänstemän, arbetare och hantverkare	21,8	25,5	20,4	16,6	19,8	63	48
Obekant yrke	1,2		1,9	4,6	3,5		
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	72	58

En i någon mån annorlunda bild över utvecklingen erhålles, om man studerar fördelningen efter faderns yrkesgrupp för samtliga studenter (icke endast de, som fortsatt vid högskolor). Siffror för årgångarna 1930, 1937 och 1943 äro sammanställda och kunna jämföras med vissa uppgifter från P. Dahn.³ De relativa fördelningarna återgivas i ovanstående tabell 2, där yrkesindelningen i allt väsentligt följer samma principer som den i tabell 1 använda. Här visar akademikergruppen en viss mindre uppgång, dock ej efter år 1937, samt gruppen arbetare och hantverkare samt lägre tjänstemän en nedgång efter 1924. I tabellen angives även det relativa antalet inom studentårgångarna 1930 och 1943, som gått över till högskolor. Siffran visar en sjunkande tendens, och för närvarande synes icke fullt 60 % av studenterna övergå till eller åtminstone påbörja högre studier vid universitet och högskolor mot 70 à 75 % tidigare. Den stora ökningen av studentantalet har icke följts av samma ökning i högskolestudenternas antal (siffrorna i tabellen hänföra sig blott till männen).

Då arbetaresönernas relativa andel av studenterna i stort sett blivit konstant och det absoluta antalet sålunda ökar i samma takt som studentantalet, medan antalet »arbetaresöner» totalt torde ha sjunkit inom befolkningen, följer dock, att det relativa antalet av arbetaresönerna, som når studentexamen, har växt något snabbare

³ P. Dahn, Den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. Lund 1936. Sven Moberg och C.-E. Quensel, Studenternas sociala ursprung, betyg i studentexamen m. m., S. O. U. 1949: 48.

än i övriga samhällsklasser. Man torde kunna förmoda, att det relativa antalet fördubblats under de tjugo sista åren men man kan knappast komma till högre siffra än 2—3 % av samtliga arbetarsöner.

Inom de skilda grupperna efter faderns yrke varierar det relativa antal, som fortsätter till högre studier, och av allt att döma ha variationerna blivit något större under de sista åren.

Här kan man spåra de ekonomiska faktorernas roll, ehuru även andra omständigheter ha spelat in. Det behöver icke nödvändigtvis vara enbart svårigheten att anskaffa medel till universitets- och högskolestudier, som är utslagsgivande. Om det erbjödes relativt välbetalda platser omedelbart efter studentexamen eller efter kortare utbildning, te sig långa universitetsstudier (med t. ex. en vikarierande lärarbefattning under åtskilliga år framåt som resultat) icke särskilt lockande. De höjda lönerna i ungdomsåren kunna ha bidragit till en dylik utveckling, om de icke motvägts av en viss social ambition.

Av dessa siffror att döma ha de ekonomiska förhållandena åtminstone tidigare icke spelat en alltför dominerande roll för övergången från gymnasier till högskolor. Även studenter från ekonomiskt sett sämre ställda lager ha i stor utsträckning gått vidare till universitet och högskolor. Olika i begåvningsurval ha framförallt gjort sig gällande långt tidigare, t. ex. vid övergång från folkskola till realskola eller från realskola till gymnasium. Man kan emellertid mot bakgrund av den trots allt obetydligt ökade andelen »arbetarsöner», som nått studentexamen, fråga sig, hur stor begåvningsreserven är, d. v. s. huru många, som besitta förutsättningar att ta studentexamen.

Hela frågekomplexet om tillströmningen till de högre skolorna och den högre undervisningens demokratisering⁴ samman-

⁴ Beteckningen »undervisningens demokratisering» är egentligen ett missvisande slagord, om man därmed menar, att samtliga, som ha förutsättningar, skola beredas tillfälle till högre undervisning och att alla ekonomiska hinder skola borttagas. I begreppet »demokratisering» döljes delvis en annan betydelse, nämligen den, att eleverna i social härstamning skola motsvara fördelningen av totalbefolkningen. Den riktiga termen borde vara begåvningsurvalets effektivisering, varmed menas, att alla med förutsättningar och egentligen endast de beredas tillfälle till högre skolbildning oavsett samhällsställning. Att detta säkerligen leder till skillnader jämfört med befolkningens fördelning är en annan sak. Anser man det vara en olägenhet, att samhällets högsta poster till stor del rekryteras med personer som genom sin uppväxt i »borgerlig» miljö stå främmande för andra samhällsgruppers problem bör den avhjälpas med undervisning i samhällskunskap och de skilda samhällsklassernas olika problem.

hänger med frågan om eventuella intellektuella förutsättningar hos barn till fäder i skilda socialklasser.

Man kan icke förneka, att det förefinnes ett samband mellan socialklasser och intelligensnivå.⁵ Ett flertal undersökningar visa detta. Här må nämnas Boalts undersökningar över sambandet mellan folkskolebetyg och socialgrupp i Stockholm samt Siver Hallgrens testningar av skolbarn i Malmö, vilka visa tydliga skillnader i fråga om genomsnittresultat mellan barn från olika socialklasser.⁶ Hallgrens siffror över sambandet mellan socialgrupp och testresultat framgå av nedanstående tablå.

Socialgrupp	Testresultat	
	Medeltal	Spridning
I (högsta)	55,9	14,0
II	51,8	15,7
III	46,1	16,1
IV (lägsta)	44,3	15,7
Samtliga	48,0	16,3

Om än medelnivån varierar klart från grupp till grupp, gripa dock fördelningarna efter testresultat (eller skolbetyg) för de olika socialgrupperna starkt in i varandra så att ett icke obetydligt antal barn ur en lägre socialgrupp överskrider medelnivån i närmast högre socialgrupp eller än högre. Sålunda torde omkring 20 % av antalet i lägsta gruppen komma över medelnivån för den högsta. Testens (liksom skolbetygens) osäkerhet gör dock, att de olika socialgruppernas fördelningar starkare gripa in i varandra, än om det varit fullt exakta mätningar av intelligensnivån. I vilken mån olikheterna bero på miljö eller anlag må här förbigås. Båda faktorerna torde väl bidra.

I en undersökning av skolbarn i London har man erhållit snarlika siffror.⁷ För skilda yrkesgrupper har medeltalet av vuxnas och skolbarns intelligenskvoter uträknats med nedanstående resultat.

⁵ Jfr dock Alva Myrdal, Folk och Familj, s. 421—422. »Detta skeva urval, bestämt inte av begåvningskäl utan av ekonomiska skäl, ...». »Begåvningarna följer emellertid varken de ekonomiska eller sociala gränserna».

⁶ G. Boalt, Skolutbildning och skolresultat för barn ur olika samhällsklasser i Stockholm. Stockholm 1947.

S. Hallgren, Intelligens och social miljö. — »Studier i Människokunskap» tillägnade John Landquist. Lund 1946.

⁷ Population Policy in Great Britain. London 1948.

Yrkesgrupp	Medeltal av intelligenskvoten	
	Vuxna	Barn
»Higher professional and administrative»	153,2	120,3
»Lower professional, technical and executive»	132,4	114,6
»Highly skilled and clerical»	117,1	103,7
»Skilled»	108,6	104,5
»Semiskilled»	97,5	98,2
»Unskilled»	86,8	92,0
»Casual»	81,6	89,1
»Institutional»	57,3	67,2

Följande kommentarer till denna tabell lämnas (i något fri översättning). »Tabellen antyder, att det förefinnes en nära relation mellan medelintelligensen för barn och för vuxna i den yrkesgrupp till vilken deras fäder tillhåra. Klassificeringar efter inkomst och andra indices för föräldrarnas sociala ställning ha givit liknande resultat.

Emellertid är det lätt att överdriva betydelsen av sådana beräkningar. För det första är det svårt att fullständigt eliminera effekten av bättre miljö för barn till föräldrar i de högre socialgrupperna. För det andra förefinnes det en stor spridning av intelligensen inom varje grupp och även inom familjerna så, att fördelningarna efter den individuella intelligensen för de skilda klasserna gripa in i varandra.»

Det föreligger numera genom testningarna av de värnpliktiga vid inskrivningsförrättningarna ett material, som omfattar praktiskt taget hela befolkningen. Detta material har kommit till användning för att belysa olika samhällsvetenskapliga problem.

D:r Torsten Husén har i ett flertal uppsatser behandlat detta material och bl. a. använt det för bestämning av begåvningsreserven.⁸ De därvid framlagda siffrorna ha sedan citerats av åtskilliga, men tyvärr synes aldrig materialet ha betraktats mera kritiskt. Många av d:r Huséns slutsatser torde icke stå sig inför en kritik, som tager hänsyn till betydelsen av felkällorna i materialet.

Vid testningarna kunde de värnpliktiga erhålla en poängsiffra mellan 0 och 157. Eftersom samtidigt skolbildningen angavs (och jämväl hemort och födelseort), kunde resultaten av testningarna avläsas i samband med skolbildningen. Härvid fördelades materialet i sex grupper; enbart folkskola, realskola utan examen, realskole-

⁸ »Intelligenskrav på olika skolutbildningsstadier», Skola och Samhälle 1946.
»Begåvningsurvalet och de högre skolorna». Folkskolan 1947.

Tabell 3. Värnpliktiga av årgång 1945 fördelade efter skolbildning och uppnådda testpoängar.

Testpoäng	Enbart folkskola	Realskola utan examen	Realskoleexamen	Gymnasium	Studentexamen	Universitet och högskolor	Samtliga
0— 9	459	1					460
10— 19	927	1					928
20— 29	1.330	4		1			1.335
30— 39	1.971	9	2				1.982
40— 49	2.715	17		2			2.734
50— 59	3.626	29		2			3.657
60— 69	4.421	64	7	5	1		4.498
70— 79	4.797	119	22	17	1		4.956
80— 89	5.041	227	33	43	2		5.346
90— 99	4.512	291	131	94	4		5.032
100—109	3.648	400	259	235	17	4	4.563
110—119	2.258	353	458	566	40	13	3.688
120—129	881	209	467	921	115	47	2.640
130—139	236	69	252	816	184	130	1.687
140—149	20	7	38	198	110	122	495
150—157				4	1	5	10
Summa	36.842	1.800	1.669	2.904	475	321	44.011
Medeltal	73,7	100,5	112,6	123,1	130,9	136,0	80,6
Spridning	27,8	19,9	14,5	13,8	12,0	9,2	31,3
Medeltal 1946	75,0	100,6	118,8	123,7	131,8		82,0
Spridning 1946	28,6	21,1	14,1	14,6	11,1		31,4

examen, gymnasium utan examen, studentexamen samt universitet och högskola. Gruppen »gymnasium utan examen» är såtillvida heterogen, som den omfattar dels en mindre grupp, som avbrutit sina gymnasiestudier utan avlagd studentexamen (utkuggade elever) dels de, som ännu gå i gymnasiet och snart skola avlägga studentexamen.

Fördelningen efter testpoäng inom de olika grupperna år 1945 framgår av tabell 3.

Skillnaderna i fördelningarna och i medeltal mellan grupperna äro synnerligen påtagliga, men fördelningarna gripa kraftigt in i varandra. Bl. a. kan tillfällig indisposition försämra resultaten för åtskilliga, som borde kommit högre upp.

Av studentgruppen uppnår 90 % ett värde av minst 112 poäng. Uppsättes denna poäng som ett ungefärligt minimimått på de intellektuella förutsättningarna för studentexamen, följer, att omkring 19 % av samtliga överskrida detta tal och därför skulle kunna anses kapabla att avlägga studentexamen. På samma sätt sättes siffran 98 som minimimått för realskoleexamen och 33 % skulle ligga häröver. Härtill säger Husén i sin slutkommentar, att siffrorna snarast äro för låga bl. a. enär folkskolegruppen efter slutad skolgång icke fått samma träning.

Av gruppen »enbart folkskola» kunna omkring 8 % klara studentexamen, av gruppen »realskola utan examen» skulle omkring 30 % falla över gränsen, av realskoleexamensgruppen 67 % och av gymnasiegruppen 82 %.

1946 års inskrivningsårgång har prövats på liknande sätt, ehuru testet var något annorlunda. Därvid framträdde i stort sett samma medeltal för de olika skolbildningsgrupperna, men däremot skulle endast omkring 13 % vara kapabla att taga studentexamen.

Av folkskolegruppen skulle nu 5 % ligga över det nedersta decilvärdet för studentexamensgruppen.

Det är en anmärkningsvärd skillnad, men d:r Huséns kommentar härtill är blott: »Motsvarande värden för åldersklass 1946 äro 32 % resp. 13 %» (32 % gäller begåvningsreserven för realskoleexamen). Det kan knappast föreligga så stora reella olikheter mellan två på varandra följande årgångar, utan skillnaderna måste vara ett utslag av ovidkommande faktorer, varför man kan fråga sig, om icke de använda metoderna böra underkastas en viss granskning.

Vad säger egentligen denna undersökning? De värnpliktiga ha testats, deras poäng har mätts på ett för alla lika sätt, och man har funnit, att 19 % av samtliga ha överskridit det värde, som passerats av 90 % av studentgruppen. Härifrån och till ett påstående, att begåvningsreserven är 19 %, är steget dock långt. Företag följande tankeexperiment. Upprepa försöket med ett snarlikt test. Medeltal och spridning i de olika grupperna skulle bli desamma (om träningens inverkan abstraheras). Men ligga *samma* 19 % i toppen vid båda tillfällena? Bildar man så medeltalet av de två testen för varje individ, blir spridningen inom varje grupp mindre och tillfälligheternas inverkan elimineras delvis. De olika fördelningarna komma icke längre att gripa in i varandra så mycket som förr.

Hela frågan om begåvningsurvalets storlek sammanhänger med frågan om testets lämplighet för ett sådant ändamål och med frågan om testets reliabilitet.

Med den senare frågan avses egentligen testets noggrannhet, och reliabiliteten är ett mått på huru fördelningarna skola sammanfalla, om samma försökspersoner kunde testas två gånger med likartade test. Varje individ kan anses kännetecknad av ett sant värde, men vid *ett* prov erhåller man icke det sanna värdet utan ett därifrån mer eller mindre avvikande värde. Det finns vidare systematiska fel och tillfälliga fel. De systematiska felen må här bortses från, medan de tillfälliga kunna bero delvis på indisposition under försöket, men framför allt på smärre fel, som förrycka resultatet uppåt och nedåt.

Hur stort kan det tillfälliga felet vara?

D:r Husén anför i tidskriften »Skola och samhälle», att korrelationen mellan testpoängen och betyget i de tre skolämnena läsning, skrivning och räkning uppgår till 0,60. Liknande resultat erhöll G. Boalt för skolbarnen i Stockholm, där sambandet mellan folkskolebetyg och de sedermera erhållna testresultaten var omkring 0,60.

Testresultaten ha också sammanställts med erfarenhet från värnpliktsutbildningen. Utbildningsbefälet har bedömt allmänintelligensen hos de värnpliktiga och korrelationen mellan de bedömda värdena och testresultatet är likaledes omkring 0,60. Även om skolbetygen och bedömningen av allmänintelligensen under värnplikts-tiden långt ifrån äro felfria storheter, torde en del av det låga sambandet mellan testresultat och skolbetyg resp. bedömningen av allmänintelligensen hänföra sig till den bristande reliabiliteten i testet, vilket måhända har ett tillfälligt fel på 10 poäng. Den enskilda individens resultat vid ett sådant test kan då i genomsnitt avvika från det sanna värdet med detta belopp och i enstaka fall till mer än 20 eller bortåt 30 enheter. Det tillfälliga felet ökar spridningen inom var och en av grupperna (särskilt inom en relativt homogen grupp) och härigenom gripa de mera in i varandra. De tillfälliga felen inverka däremot icke på medeltalen. Rent teoretiskt kan betydelsen av de tillfälliga felen bestämmas och deras inverkan elimineras.

Att det måste föreligga något fel i de grundläggande synpunkterna synes särskilt i gruppen »realskola utan examen». Enligt Huséns betraktelsesätt skulle omkring 30 % av denna grupp äga förutsättningar att taga studentexamen. Nu består denna grupp till ojämförligt större delen av från realskolan »utkuggade» elever. Ekono-

miska och sociala skäl kunna knappast bidra till förtidig avgång från realskolan (ehuru väl vid inträdet däri).

Det är absurt att antaga, att omkring 30 % av sådana utkuggade elever skulle ha chans att kunna taga, icke endast realskoleexamen utan även studentexamen. Enligt Huséns betraktelsesätt med 98 poäng som minimimått för realskoleexamen skulle mer än hälften av de utkuggade ha förutsättningar för realskoleexamen och sålunda mer än varannan vara utkuggad felaktigt. Även om ett mindre antal elever får sämre betyg än vad de äro berättigade till, kan näppeligen felaktiga utkuggningar vara så så talrika.

Om det tillfälliga felet i testet är omkring 10 %, erhållas nedanstående värden över begåvningsreserven i de tre lägsta utbildningsgrupperna

	Ursprungliga siffror	Korrigerade siffror	Antal
Folkskola	8 %	3 %	1.100
Realskola utan ex.	30 %	10 %	180
Realskoleexamen	67 %	30 %	500

Summan enligt de korrigerade värdena blir omkring 1800 eller omkring 4 % av årsklassens storlek. Läggas härtill de sex procent, som verkligen taga studentexamen och som återfinnas i de tre högre grupperna, blir slutresultatet att det totala antalet, som kan taga studentexamen, är omkring 10 % (mot Huséns siffra 19 %). Omkring hälften eller något mera av de med tillräckliga förutsättningar taga studentexamen mot var tredje enligt Huséns siffror (allt avser männen).

Förf. är den förste att erkänna, att denna korrigerings är behäftad med stora osäkerheter och beror på antagandet om reliabiliteten hos testet. Begåvningsreservens storlek i befolkningen kan enligt min åsikt emellertid icke sättas så högt som nära en femtedel; en sådan felaktig siffra kan leda till överskattningar av skolväsendets utvidgning och expansionen inom de intellektuella yrkena.

En ytterligare egenhet hos testmaterialet må framhållas.

Det föreligger avgjorda skillnader i testresultat efter hemort och inom samma skolform och skillnaden är större för de lägre skolformerna. Uppdelas de värnpliktiga (årgång 1946) efter hemort i fyra grupper, »storstäder» (Stockholm, Göteborg och Malmö), »övriga städer», »köpingar och municipalsamhällen» (tätorter) samt

»övrig landsbygd», visar landsbygden lägre siffror enligt nedanstående tabell över medeltalen av testpoängen inom de olika hemortstyperna.

	Storstäder	Städer	Tätorter	Landsbygd
Folkskola	87	81	75	70
Realskola u. ex.	108	103	100	98
Realskoleexamen	121	119	118	118
Gymnasium	124	125	124	123
Studentexamen	131	133	132	130

Inom de två högsta skolformerna äro skillnaderna obetydliga. Landsbygden visar därvid lägre värden, men en statistik över studentbetygen efter studenternas hemort visar, att landsbygdsstudenterna ha något högre betyg än stadsstudenterna.

Inom de skilda hemortsgrupperna falla nedanstående procent av folkskolegruppen över gränsen för studentexamen.

	Av folkskolegruppen	Totalt	Härav med studentex.
Storstäder	9 %	30 %	19 %
Övriga städer	6 %	17 %	12 %
Tätorter	7 %	17 %	7 %
Landsbygden	5 %	11 %	4 %

Begåvningsreserven skulle alltså vara störst i städerna, där de bästa möjligheterna till högre skolgång ändock erbjudas och där en större andel har mer än folkskola. I viss mån må eventuellt skillnaderna förklaras av en selektiv migration, d. v. s. de bästa av landsbygdens ungdom flyttar till städerna innan tjuugoårsåldern; frågan är dock, om det icke är ett systematiskt fel hos testet, så att det är bättre anpassat till städernas ungdom än till landsbygdens.

Man måste i alla dessa diskussioner taga större hänsyn till alla felkällor. De hittills erhållna resultaten visa det rika verksamhetsfält, som sådana masstestningar erbjuda, men tolkningen får ske med omsorg. Själv vill jag icke påstå, att min kritik eventuellt i allo kan stå sig, men om den föranleder ytterligare diskussion, har den fyllt sitt ändamål.

Om man så reducerar antalet kapabla till studentexamen till omkring 10 %, är det egentligen endast omkring 5 % av den man-

liga befolkningen, som ej tager studentexamen trots förutsättningar. Denna verkliga begåvningsreserv måste till större delen återfinnas bland lantbrukarungdomen, bland arbetaresönerna och till en mindre del bland medelklassens söner.

Men även med hänsyn tagen till en rätt betydande begåvningsreserv inom de lägre samhällsgrupperna är det dock icke troligt att ett fullständigt avlägsnande av alla ekonomiska hinder kommer att medföra en alltför kraftig förändring av studenternas fördelning efter det sociala ursprunget. De högre samhällsklasserna torde fortfarande svara för majoriteten av de studerande. Härtill må observeras, att nativitetsutvecklingen under 1930-talet och 1940-talet troligen gått i den riktningen att de högre samhällsklasserna ha ökat sin nativitet mer än de lägre samhällsklasserna och detta kommer att i sinom tid återverka på fördelningen av de studerande efter deras sociala ursprung.

FINANSVETENSKAP OCH PLAN- HUSHÅLLNING

Av Professor CARSTEN WELINDER, Lund

Under många år har finansministern brukat att samma dag, som statsverkspropositionen framlägges, på kvällen i radion ge en kort orientering över statens inkomster och utgifter för innevarande och nästa budgetår. I år skedde en ändring av programmet. Innan finansministern talade, gav det statsråd, som hade till uppgift att svara för den ekonomiska politikens koordinering, en översikt över den nationalbudget, som uppgjorts för år 1949. Finansbudgeten framträdde på så sätt som en del av nationalbudgeten. Bakom denna koordinering ligger en lång utveckling.

När man talar om en vetenskaps historia, är det vanligt att gå tillbaka till det gamla Grekland eller än längre. Om man så vill, kan man göra det även för finansrättens och finansvetenskapens del. De gamla faraonernas skrivare voro goda finanstekniker. I ekonomisk teori brukar man dock nöja sig med att gå tillbaka till *merkantilismen*.

Merkantilismens finasteoretici eller rättare sagt finanstekniker voro som bekant främst *kameralisterna*. Dessas statsfilosofiska uppfattning gick tillbaka på naturrätten i den form den förkunnades av t. ex. Hobbes och Grotius. Enväldet var alltså den mest ändamålsenliga statsformen. Suveränen ägde »dominium eminens» över sina undersåtars egendom, d. v. s. han kunde i princip fritt förfoga över denna. Under sådana förhållanden kan man tycka, att det borde vara lätt att motivera höga skatter. Skatter betraktades dock som principvidriga undantagsfall. Statens utgifter borde främst bekostas av avkastningen av kronans egendomar och regal. Till skatter räknades dock ej jordskatterna, då dessa ansågos som ett utflöde av kronans överäganderätt till jorden. Motviljan mot övriga skatter

Sammandrag av installationsföreläsning, hållen den 2 april 1949.

— i realiteten voro sådana ej ovanliga — förklaras bl. a. av att det ännu i huvudsak på naturhushållning grundade näringslivet hade svårt att bära i pengar utgående skatter.

Kameralisterna voro i allmänhet ämbetsmän vid finansförvaltningen hos de nationalstater, som växte upp efter nya tidens inbrott. När jag kallar dem finanstekniker, beror detta på att de utan att ägna mycken tid åt principiella spekulationer över rättvisa i beskattningen e. d. sökte bygga upp en finanshushållning, som garanterade staten de erforderliga inkomsterna. En förutsättning härför var givetvis ett blomstrande näringsliv. För att uppnå ett sådant ansåg man statsingrepp nödvändiga. När man ser de medel, som merkantilisterna arbetade med, såsom tullar, importförbud, exportförbud, exportpremier, subventioner, monopolrätter etc., har man ofta tillfälle att erinra sig den gamla satsen, att intet är nytt under solen.

När det under senare år ofta talats om att skapa sysselsättning genom offentliga utgifter eller lägga skatterna så, att sparandet ej blir så stort att det framkallar arbetslöshet, är detta tankar som ej voro helt främmande för merkantilisterna. Redan då förstod man alltså, att finanspolitiken kunde användas som ett medel i planhushållningens tjänst.¹ Redan då framhålls även, att beskattningen bör uppmuntra barnalstring. Genom lättnader åt barnrika familjer borde man främja den folkökning, som erfordrades för att ge staten militär och ekonomisk styrka.

Fortfarande kan man nog säga, att finansvetenskapen bevarar spår av att en gång ha byggts upp av ämbetsmän och, kan man tillägga, främst tyska ämbetsmän. Mycken grundlighet, stort intresse för detaljer, djup vördnad för systematik och definitioner samt — som en avigsida härav — en viss tråkighet, torrhet och snusfornuftighet äro drag, som ännu känneteckna många finanstestetiska arbeten.

I sin statsfilosofiska uppfattning utgingo de *liberala ekonomerna* främst från Locke's subjektivistiska naturrätt. Beskattningen fick ej kränka de mänskliga rättigheterna. Härav följde dels att den så litet som möjligt borde påverka det ekonomiska livet, dels ock att den borde vara *rättvist fördelad*. Medan kameralisterna blott betraktat en rättvis fördelning av beskattningen som klok ur politisk

¹ Se vidare Jørgen Gelting, *Finansprocessen i det økonomiske Kredsløb*, Köpenhamn 1948, s. 22 f.

synpunkt — »belastar man ett skepp ensidigt, så kantrar det» —, blev för liberalismens finansteorietici rättvisa i beskattningen ett primärt krav.

Jag skall ej här söka rekapitulera den via dolorosa, som finansteorien vandrat under sina försök att finna normer för en rättvis skattefördelning. Rent principiellt är problemet givetvis olösligt.

Beskattningen påverkar inkomstfördelningen, och då frågan om en rättvis inkomstfördelning ej kan ges en objektiv lösning utan i sista hand beror på en politisk värdering, blir fallet detsamma med frågan om den rättvisa skattefördelningen.

Att finansteorien haft så svårt att slå sig till ro med denna slutsats, att ständigt nya försök göras att å rent objektiva grunder förklara den ena eller andra skatten orättvis, beror väl främst på den oerhörda praktiska betydelse, som frågan om en rättvis skattefördelning äger. Man kan utpeka mer än ett exempel på att ett skattesystem, som av flertalet betraktas som orättvist samt oskäligt betungande, störtat en samhällsform. Det mest kända exemplet erbjuder väl den stora franska revolutionen. Frankrike under l'ancien regime var ingalunda ruinerat och utpinat genom höga skatter. Statens finanser voro dåliga men landets voro relativt goda. En ojämnt fördelad samt tekniskt dålig beskattning framkallade dock ett allmänt missnöje.

Även om missnöjet med skattefördelningen ej skulle vara så starkt, att det hotar omstörta samhället, kan det dock vara farligt för skattemoralen. Vill man ge ett exempel på att en dålig skattemoral kan bli en verklig samhällsfara, kan man ånyo nämna Frankrike, men denna gång våra dagars Frankrike. Den olust och det missnöje, som där råder, bero ej minst på att stora befolkningsgrupper, främst jordbrukare och företagare, förstått att till stor del undandraga sig beskattningen, vilken därför faller så mycket hårdare på övriga samhällsmedlemmar.

Vid sitt sökande efter en rättvis skattefördelning kunde den klassiska liberalismen i hög grad förenkla problemet genom att använda en bekväm arbetshypotes, nämligen att den rådande inkomstfördelningen var rättvis. Kan man väl utgå från en rättvis inkomstfördelning, möter det — i varje fall på papperet — ej oöverkomliga svårigheter att konstruera en skattefördelning, som är rättvis i den meningen att den motsvarar den rättvisa inkomstfördelningen. Som lundensare kan jag ej underlåta att med stolthet konstatera, att de mest konsekventa undersökningar av skattefördelningen, som gjorts

utifrån denna premis, ha utförts av två lundsiska forskare, Knut Wicksell och framför allt Erik Lindahl.²

Det är dock uppenbart, att ju mera delade meningar samhällsklasserna hysa om vad som är den riktiga inkomstfördelningen, desto mera verklighetsfrämmande blir en skattefördelningsnorm, som utgår från en godtagen inkomstfördelning. Både Wicksell och Lindahl förutsätta också, att man genom en särskild socialpolitisk eller konfiskatorisk beskattning bortskattar sådan inkomst, som ej anses berättigad, t. ex. värdestegringsvinster vid fast egendom. Först sedan detta skett, kan den rättvisa skattefördelningen diskuteras. Men anser man ej blott att vissa inkomstarter äro oberättigade utan att hela inkomstfördelningen bör utjämnas, finnes ej längre skäl att göra skillnad mellan »konfiskatorisk» och övrig beskattning, utan kriteriet på den rättvisa skattefördelningen blir att den bidrar till en som rättvis betraktad inkomstfördelning.

Frågan i vad mån beskattningen kan användas som ett medel att utjämna inkomstfördelningen har länge varit omtvistad inom finans-teorien. De som ville, att skatten skulle fördelas efter den enskildes nytta av den offentliga verksamheten eller läggas så, att den innebar en lika stor börda för alla, utgingo från den bestående inkomstfördelningen. De som däremot ville fördela beskattningen så, att den medförde minsta möjliga totala börda, måste i princip topphugga inkomstpyramiden. Politisk aktualitet har denna fråga framför allt fått genom den s. k. »kalla socialisering» på skattevägen, som ägt rum under senare år. Om man t. ex. vid ett aktiebolag sammanlägger bolagets skatt å vinsten samt aktieägarnas skatt å dividenden plus deras förmögenhetsskatt, kan man lätt komma upp till att 80 % eller mer av bolagets vinst går till skatter.

I samband med diskussionen av de senaste årens skattepolitik har ofta framhållits, att beskattningen ej får användas till en egendomsutjämning, då dess uppgift blott är att skaffa staten inkomst. Det är dock klart att, om statsmakten vill genomföra en inkomstutjämning, beskattningsapparaten ofta kan erbjuda ett lämpligt hjälpmedel. Om man vill betrakta en till följd härav uppbyten på-laga som en skatt eller ej, blir ur finansvetenskaplig synpunkt närmast en definitionsfråga — på den statsrättsliga sidan vågar jag ej ingå.

Sannolikt ha vi dock nu nått gränsen för den inkomstutjämning

² Knut Wicksell, *Finanztheoretische Untersuchungen*, Jena 1896, samt Erik Lindahl, *Die Gerechtigkeit der Besteuerung*, Lund 1919.

man kan ernå skattevägen. Jag tänker då ej blott på beskattningens ekonomiska verkningar utan även på skattemorale. Om en samhällsklass har den uppfattningen, att beskattningen användes till att beröva den vad den betraktar som sin välförvärvade egendom, måste detta hota dess solidaritet med samhället. Den tilltagande planhushållningen gör det också mindre erforderligt att — om man vill genomföra en inkomstutjämning — just använda beskattningen som ett medel till en sådan. Genom räntepolitiken, prispolitiken, lönepolitiken etc. kan staten reducera de stora inkomsterna. Det är signifikativt att i Sovjet löntagarna erlægga skatt efter en blott svagt progressiv skala. Starkt progressiv är däremot beskattningen å självständiga bönder samt utövare av fria yrken. Att även höga löner bli (efter svenska förhållanden) lindrigt beskattade, är fullt konsekvent, då de fastställas av staten. Anser staten att vissa skillnader i lönenivån äro motiverade för att ernå en effektiv produktion e. d., vore det ologiskt att utjämna inkomstfördelningen med hjälp av skattepolitiken. Den höga beskattningen av de självständiga bönderna syftar givetvis till att tvinga in dessa i kollektivjordbruken.

En vetenskapligt sett mera fruktbar tradition än diskussionen om en rättvis beskattning har finansvetenskapen erhållit från de klassiska ekonomerna genom dessas undersökningar av skatteövervältringen och överhuvudtaget beskattningens verkningar å produktion, realkapitalbildning, prispildning, inkomstfördelning etc. Den första förutsättningen för att man skall använda beskattningen som ett verktyg i den ekonomiska politikens tjänst är uppenbarligen att man skall känna till dess verkningar. Undersökningen härav är finansvetenskapens viktigaste uppgift. Tyvärr har denna uppgift varit i hög grad försummad. Under åren 1820—1920 skrevos egentligen blott två arbeten på detta område, som kunna benämnas klassiska, nämligen Seligmans »Incidence of Taxation» och Wicksells »Finanztheoretische Untersuchungen». Av dessa är Wicksells det modernare genom att han betraktar skatterna som en del av det ekonomiska systemet i dess helhet, medan Seligman i huvudsak nöjer sig med partiella lösningar. Att frågan om skatternas ekonomiska verkningar ännu i våra dagar till stor del är olöst framgår ej minst av de motsatta påståendena härom, som ständigt framföras i den politiska diskussionen.

Hur stor sympati man än har för den klassiska ekonomien med dess sinne för sunt förnuft, rättvisa och människorätt, kan man

dock ej komma ifrån att dess finanspolitiska ideal så småningom kommo i otakt med den ekonomiska utvecklingen under 1800-talet och än mer under 1900-talet. Framför allt socialpolitikens expansion ökade statens utgifter. Mellan 1861 och 1949 har den statliga beskattningen ökat från omkring 5 till över 20 procent av nationalinkomsten. Så höga skatter kunna ej upptagas utan att de påverka näringsliv och inkomstfördelning.

Denna motsättning mellan den ekonomiska politik, som enligt de klassiska principerna borde föras, och den politik, som verkligen fördes, bidrog till att finansvetenskapen under större delen av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet som nämnts gör ett ganska torftigt intryck. Många digra verk skrevos, men det teoretiska utbytet var relativt ringa.

Även om brist på originalitet och teoretisk fördjupning är ett gemensamt drag för det mesta av den tidens finansvetenskap, kunna vissa nationella särdrag dock påpekas. I England var det sed att de klassiska ekonomernas efterföljare, såsom John Stuart Mill, till sina systemverk i ekonomisk teori fogade ett avsnitt om skattefördelning, skatteövervältring o. d. Systemverk i ren finansteori skrevos däremot i regel ej. Det första stora verket av denna typ var C. F. Bastable, »Public Finance», 1902. Så många fler systemverk skrevos i Tyskland. Mest bekant är Adolph Wagners »Finanzwissenschaft», 1880. Jämte av traditionerna från kameralisterna påverkades den tyska finansteorien av den historiska skolan inom nationalekonomien samt den tyska statsfilosofiens starka betonde av statens överhöghet gentemot den enskilde. Den franska finansvetenskapen höll intim kontakt med rättsvetenskapen, medan den italienska orienterade sig i sociologisk riktning. Finanspolitiken måste anpassas efter det rådande politiska systemet. Mest känd är De Viti de Marco, som sökte bygga upp en finansteori grundad på den politiska liberalismens principer.

Medan finansvetenskapen stagnerar, växer i stället *finansrätten* nu upp som en självständig disciplin. Detta sammanhänger med den allmänna inkomstskattens utveckling. Kameralisternas ideal hade varit *accisen*, under vilken benämning man främst innefattade olika slag av konsumtionsskatter. Dessa stredo givetvis mot liberalisternas program om näringsfrihet. För dessa var det mest rationellt att blott uppta *en* skatt, »a single tax». Som sådan tänkte man sig närmast en fastighetsskatt. Däremot motsatte man sig en allmän inkomstbeskattning, då denna tvingade skattemyndigheterna

att skaffa sig kännedom om skattebetalarnas personliga förhållanden — en inställning som fortfarande gör inkomstskatten föga effektiv i romanska länder.

En orsak till motviljan mot inkomstskatten från de härskandes sida var givetvis, att denna mer än någon annan skatt var lämpad att förskjuta skattestrycket i progressiv riktning — en möjlighet, vilken som bekant i hög grad utnyttjats. I flertalet länder infördes inkomstskatter först tillfälligt i samband med krig eller rustningar — men liksom så många andra skatter som utlovats vara tillfälliga blevo de permanenta.

Det är ej svårförståeligt, att inkomstskatten bildar grundstommen i varje modernt skattesystem. Ingen annan skatt erbjuder samma möjlighet att anpassa skatten efter skatteförmågan, att merbeskatta förmögenhetsinkomst i jämförelse med arbetsinkomst, att ta hänsyn till försörjningsplikt mot barn, att uppmuntra försäkringsparande m. m. Detta kan dock ej genomföras utan ett komplicerat system av lagregler. Enbart under de sista 25 åren har lagtexten rörande inkomstskatten, inklusive därtill knutna bestämmelser om utskiftningskatt, ersättningsskatt, investeringsfonder etc. tredubblats. Tolkningen av dessa lagar utgör finansrättens viktigaste uppgift. Hade vi ej haft inkomstskatten, hade finansrätten sannolikt ej existerat som en självständig disciplin. Den indirekta beskattningen hade väl hänförts till förvaltningsrätten och arvsbeskattningen till civilrätten.

Den sterilitet, som länge kännetecknat finansteorien, bröts under 30-talet, när denna kom i kontakt med konjunkturteorien. På några år blevo en rad satser allmänt godtagna, vilka helt stredo mot den finansteori, som utbildades under den klassiska liberalismens tid. Medan denna hade ansett finanspolitikens uppgift främst vara att sörja för att de offentliga behoven tillgodosågos på ett sätt, som så litet som möjligt ingrep i den enskilda produktionen och konsumtionen, hävdade Keynes och hans talrika efterföljare, att finanspolitikens uppgift främst vore att sörja för full sysselsättning. I stället för sträng sparsamhet med statsutgifterna borde man genom stora statsutgifter, delvis bekostade med lönedel, samt skatter, som träffade sparandet, sörja för att konsumtion och realkapitalbildning bevarades på tillräckligt hög nivå.

Aldrig har väl i ekonomiens historia nya tankegångar så snabbt omsatts i praktiken som fallet var med dessa nya riktlinjer för finanspolitiken, ja man kan säga att det snarare var praktiken som

gick främst, medan teorien skrevs för att i efterhand motivera denna. En orsak till detta snabba genomslag var givetvis, att den stora arbetslösheten i början av 1930-talet gjorde det uppenbart för envar att den inom äldre teori vanliga premissen om full sysselsättning var hopplöst verklighetsfrämmande. Vidare hade guldmyntfotens övergivande givit staten fria händer att uppta lån i centralbanken. Sådana frågor, som hur finanspolitiken påverkade statens kreditvärdighet samt räntenivån, förlorade därför i huvudsak sin betydelse. Icke minst bidrog väl till den nya finanspolitikens snabba popularisering, att denna erbjöd radikala politiker argument för en skärpt beskattning av stora inkomster och förmögenheter samt arv.

Såväl i Sverige som i Förenta Staterna var den expansiva konjunkturpolitiken dock först tänkt som mera tillfällig. Man talade om »pump priming». Liksom man kan få igång en torr pump genom att slå vatten i den skulle man sätta igång näringslivets mekanism genom en injektion av offentlig köpkraft, varefter konjunkturuppsvinget skulle gå vidare på egen hand och finanspolitiken alltså återtaga en mera passiv roll. Genom att stastbudgeten nu håller på att inarbetas i *nationalbudgeten*, får finanspolitiken en mera permanent aktiv roll inom den ekonomiska politiken.

Vad är då en nationalbudget? När en enskild person skall göra upp sin budget, börjar han med att söka beräkna sina inkomster och utgifter under det kommande året. På samma sätt handlar en stat eller en kommun, som skall göra upp sin finansbudget. I en nationalbudget blir inkomsten lika med hela den summa av nyttigheter, varor och tjänster, som man kan producera inom landet eller man kan och önskar importera. Utgiften åter blir lika med hela den mängd varor och tjänster, som erfordras för att tillgodose dels den löpande konsumtionen, dels realkapitalbildningen i form av husbyggen, investeringar i industrier etc., dels ock exporten.

Liksom den enskilde, när han gör upp sin budget, ofta upptäcker, att utgifterna äro större än inkomsterna, kan man vid uppgörandet av nationalbudgeten upptäcka, att den efterfrågan, som härrör från konsumtion, realkapitalbildning och export, är större än det utbud, som härrör från inhemsk produktion samt import. Man talar i så fall om rubbad samhällsekonomisk balans, överkonjunktur eller översysselsättning och resultatet blir en inflation, öppen eller maskerad. Men det är även tänkbart, att nationalbudgeten utvisar, att den totala efterfrågan på nyttigheter ej kommer att motsvara vad som kan produceras vid full sysselsättning plus vad som sannolikt

kommer att importeras. I detta fall — vartill det ej finns någon direkt parallell i den enskildes budget — uppkommer outnyttjad produktionskapacitet, arbetslöshet och depression.

Om den enskilde finner att hans budget ej går jämnt ihop, kan han antingen acceptera detta faktum och hoppas att det hela skall reda sig på något sätt eller kan han försöka sammanjämka sina inkomster och utgifter. På samma sätt kan man nöja sig med att låta nationalbudgeten vara en prognos, som ej har någon annan uppgift än att förbereda på vad som komma skall. Men man kan också söka nå den önskade samhällsekonomiska balansen genom att påverka produktionen samt efterfrågan. I ju större omfattning nationalbudgeten alltså blir en verklig hushållsplan — jämförlig med en statsbudget — desto mer kan man tala om *planhushållning*.

Fast ordet planhushållning flitigt brukas i den politiska debatten, är dess innehåll ganska obestämt. Ekonomisk politik har staten drivit i alla tider — om ock mer eller mindre — och givetvis har man alltid avsett att denna skall vara planmässig.

En skillnad mellan tidigare och nutida ekonomisk politik är att den förra främst var vad man kan kalla ramhushållning. Som exempel kunna vi ta tullpolitiken. Denna ger vissa näringsgrenar ett skydd, bakom vilka de kunna utveckla sig, samtidigt som den utgör en belastning för andra. Den omformar alltså landets näringsliv på lång sikt, men kan ej gärna användas till att dirigera produktion, konsumtion och investering från år till år.

Vidare kan man säga, att den äldre ekonomiska politiken var i hög grad automatisk. Tag som exempel guldmyntfoten. Förelåg ett importöverskott, som hotade att beröva landet dess guldförråd, tvingade sedelutgivningsreglerna automatiskt centralbanken att höja räntan. Räntehöjningen medförde en prissänkning, som återställde balansen i betalningar gentemot utlandet. Jämför man denna enkla — av mig här ytterligare förenklade — mekanism med det invecklade system av importplaner och exportoffensiver, importförbud, kontingenter, kvoter, kompensationsaffärer etc., varmed länderna nu för tiden med tvivelaktig framgång söka ernå balans i sin utrikeshandel, kan man ej annat än med avund tänka på de tider, då världsekonomin befann sig i en sådan balans, att så enkla medel voro tillräckliga för att justera en rubbning.

Den nutida ekonomiska politiken måste däremot — även om planerna kunna vara långsiktiga — arbeta på kort sikt. Man in- griper ständigt och påverkar konsumtion, produktion etc. Denna

dirigering sätter in på en rad punkter och med skiftande medel — den ena regleringen tenderar att dra den andra med sig. Det utmärkande för systemet är främst den centrala dirigeringen, medan planmässigheten givetvis är ett önskemål men i och för sig ej ett kriterium.

Bland dessa medel för att centraldirigera eller, om man så vill, planhushålla har finanspolitiken fått växande betydelse. Detta har i sin tur påverkat finansvetenskapens arbetsområde, så att det knappast längre är möjligt att upprätthålla någon skillnad mellan finansteori och ekonomisk centralteori. Inom konjunkturteorien ha verkningarna under en lågkonjunktur av offentliga arbeten samt en underbalanserad budget sedan länge utgjort det centrala forskningsobjektet, liksom man — om ock ej i samma utsträckning — diskuterat möjligheterna att bromsa en överkonjunktur med hjälp av en överbalansering av budgeten.

Det skulle föra för långt att rekapitulera de resultat, man härvid kommit till. Här skall blott påpekas att det för att verklig balans skall råda ej är tillräckligt, att den totala efterfrågan å nyttigheter för konsumtion, realkapitalbildning och export motsvarar vad som totalt kan produceras plus vad som kan importeras, utan det fordras även att efterfrågan och utbud sammanfalla ifråga om de olika nyttigheter, som ingå i det totala utbudet. Det bästa exemplet på hur finanspolitiken kan användas för att ernå även det senare slaget av balans erbjuder den ryska ekonomien. I syfte att anpassa konsumenternas efterfrågan efter de uppgjorda produktionsplanerna lägger man konsumtionsskatter på de nyttigheter, varå efterfrågan är större än tillgången. Ett exempel på ett liknande förfarande erbjuder den svenska pappersaccisen. Å andra sidan kan man subventionera utbudet av nyttigheter, som eljest ej efterfrågas i tillräcklig omfattning. Så sker för Sveriges del med jordbruksprodukter och bostadslägenheter.

När det gäller att på detta sätt dirigera efterfrågan, är inkomstskatten tydligen ej användbar. Man kan visserligen genom att höja eller sänka denna minska eller öka efterfrågan, men man kan ej avvända efterfrågan från eller inrikta den på en viss nyttighet. Den indirekta beskattningen, som länge betraktats som en irrationell del av skattesystemet, har genom den tilltagande planhushållningen fått ökad betydelse.

Genom att foga in statsbudgeten i nationalbudgeten får man ökad möjlighet att besvara frågan, hur stora de offentliga utgif-

terna böra vara. Så länge budgeten balanserades varje år, kunde man direkt väga en viss offentlig utgift mot den skattehöjning den skulle medföra. Finansdepartementets starkaste argument mot nya anslagskrav var, att dessa ej kunde tillgodoses utan att man höjde beskattningen. Men anser man sig ha lov att låna till löpande utgifter, blir en sådan avvägning ej möjlig, ty om man anser sig ha lov att låna 200 milj., varför skall man då ej få låna 250 milj., och gör man det, varför skall man då ej få lov att låna 300 milj., etc.

Men om man kan konstatera, att landets produktionskapacitet blott tillåter en bestämd produktion av nyttigheter, får man väga den minskning av produktionen av enskilda konsumtionsnyttigheter och realkapital, som åstadkommes genom att en del av landets produktionskapacitet tas i anspråk för förvaltningens, försvarets och övriga offentliga uppgifters räkning, mot den nytta dessa anses medföra. Vi se t. ex. hurusom i nuvarande läge den främsta svårigheten, när det gäller att uppföra nya förvaltningsbyggnader eller utbygga socialvården, ej ligger i brist på pengar utan i knapphet på material och arbetskraft. Vid uppgörandet av en nationalbudget får man bestämma storleken av den offentliga produktionen samt sörja för att en motsvarande mängd produktionsfaktorer står till förfogande. Skatten får alltså bestämmas till den nivå, där den enskilda konsumtionen och realkapitalbildningen å ena sidan ej inkräktar på nyssnämnda utrymme men å andra sidan ger återstående produktionsfaktorer full sysselsättning.

När de offentliga driftsutgifterna, statliga och kommunala, uppgå till omkring $\frac{1}{4}$ % av nationalinkomsten, blir beskattningens inflytande på företagsamhet och arbetslust ett av den ekonomiska politikens viktigaste problem — särskilt i ett läge som det nuvarande, där det är livsviktigt att genom ökad produktion nå ekonomisk balans. Man kan ej påstå, att den svenska skattelagstiftningen direkt försummat denna fråga. Vi ha fått en lång rad av ofta ganska komplicerade regler om fria avskrivningar, investeringsfonder, pensionsfonder m. m., vilkas gemensamma uppgift är att motverka trycket av de höga skattesatserna å företagen. Genom alla dessa regler om avskrivningar och fonderingar har finansrätten snart blivit lika mycket företagsekonomi som juridik.

Som bekant är frågan, hur beskattningen skall läggas för att så litet som möjligt hämma företagsamheten och lusten att arbeta samt spara, just nu aktuell. Tyvärr vågar man ej ställa större förhoppningar till den utredning, som i dagarna skall tillsättas. Statens

utgifter komma att stiga på ett sätt, som omöjliggör en större skattesänkning. Politiska synpunkter komma antagligen att förhindra en förskjutning från direkt till indirekt beskattning. Några reformer i inkomst- och förmögenhetsbeskattningens konstruktion, vilka göra det möjligt att uttaga ett ungefär oförändrat belopp utan de skadeverkningar, som nu kunna konstateras, torde — efter vad erfarenheterna från såväl Sverige som utlandet visa — knappast stå att finna. Detta faktum kan föranleda åtskilliga reflexioner, men det kan i detta sammanhang vara tillräckligt att framhålla, att forskningsuppgifter uppenbarligen ej komma att saknas för en professor i finansrätt och finansvetenskap.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala frågor vid Säsom den första i en ny
årsessionen av 1949 års riksdag. andrakammarperiod har
årets riksdag haft att taga ställning till de under de sistförflutna fyra åren
som vilande antagna förslagen till *grundlagsändringar*. Förslagen, vilka
anmälades för riksdagen i K.U:s memorial nr 10, voro icke blott till antalet
ovanligt många (13 stycken) utan ock delvis av osedvanligt stor omfattning
och vikt. Bland förslagen, vilka samtliga slutligt antogos av riksdagen,
märkes främst det sedan 1948 års riksdag vilande förslaget till ny tryck-
frihetsförordning, för vilket redogörelse lämnas å annat sammanhang i
denna tidskrift. De övriga grundlagsändringarna ha alla blivit föremål för
omnämmande i samband med att förslagen antogos såsom vilande (se denna
tidskrift årg. 1945 s. 480 f. och s. 484 f., 1946 s. 406 f. och s. 413, 1947 s. 425 f.
och 1948 s. 438—449). Här skall endast erinras om reformen av riksdagens
arbetsformer, de ändrade bestämmelserna i fråga om
suppleanter för fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret,
de ändrade bestämmelserna om val av borgmästare,
ändringarna i regeringsformens bestämmelser om högsta
domstolens sammansättning och om riksdagens ombudsmän,
betingade av att krigsdomstolarna avskaffats i fredstid, sänkningen av
valbarhetsåldern till andra kammaren samt omläggningen av
statsrevisorernas arbete.

De beslutade grundlagsändringarna ha nödvändiggjort viss *följlagstiftning*.

I anledning av den nya tryckfrihetsförordningen har riksdagen sålunda
antagit ny lag med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål,
vidare lag angående beslag å vissa skrifter samt lag angående skyldighet
att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift.

Enligt § 78 riksdagsordningen, i den lydelse paragrafen erhållit genom
grundlagsändringen berörande riksdagens arbetsformer, äger riksdagen i
en riksdagsstadga fastställa föreskrifter om riksdagsarbetets bedrivande,
ordningen hos kamrarna och utskotten samt inom riksdagen förekommande
val ävensom de övriga bestämmelser som anses nödiga till iakttagande
jämfte grundlagarna. Efter förslag av K.U. har riksdagen antagit sådan
riksdagsstadga. Stadgan upptar i sig med vissa ändringar och tillägg
tidigare gällande reglementariska föreskrifter för riksdagen, stadgan
om val till riksdagens utskott, stadgan om val av talmän och vice talmän i

riksdagens kamrar ävensom vissa i riksdagsordningen förut ingående bestämmelser av reglementarisk natur. Vid stadgans utarbetande ha tidigare utkast i samma ämne legat till grund (jfr denna tidskrift årg. 1948 s. 444). Av mera allmänt intresse äro bestämmelserna i § 1 om riksdagens inkallande till höstsession och till sådan extra session, som inkallas på begäran av visst antal ledamöter av första eller andra kammaren. Tiden för sessionens början skall därvid fastställas, i fråga om höstsession tidigast till sjunde dagen och i fråga om extra session, varom nyss sagts, tidigast till dagen efter den, då kallelsen blivit uti allmänna tidningarna kungjord. Enligt uttalande av utskottet bör det dock icke förekomma att sådan extra session inkallas med kortast möjliga varsel annat än under utomordentliga förhållanden. Likaså bör riksdagskallelsen, förutom att den kungöres i allmänna tidningarna, på andra ändamålsenliga sätt offentliggöras t. ex. genom uppläsning i radio. — Begäran om extra session skall framställas till talmännen, vilka även ha att utfärda riksdagskallelsen.

I samband med antagandet av riksdagsstadgan ha genom särskild förordning upphävts stadgan om val till riksdagens utskott samt stadgan om val av talmän och vice talmän i riksdagens kamrar.

Grundlagsändringen berörande riksdagens arbetsformer har nödvändiggjort ändringar även i kamrarnas ordningsstadgor. För utarbetande av förslag till sådana ändringar tillsattes inom första kammaren ett tredje och inom andra kammaren ett fjärde tillfälligt utskott. Utskotten, som vid fullgörandet av sina uppdrag samrådde med varandra och därvid eftersträvade att vinna största möjliga likhet mellan kamrarnas ordningsstadgor, läto sina förslag få formen av utkast till helt nya sådana stadgor. Förslagen antogs av respektive kammare, dock med vissa avvikelser. I denna tidskrift (årg. 1948 s. 445 f.) har tidigare redogjorts för de ändringar i fråga om kammardebatten och instituten interpellationer och enkla frågor, som upptogs i det år 1948 såsom vilande antagna, nu slutligt genomförda grundlagsändringsförslaget, ävensom för de jämkningar i kamrarnas ordningsstadgor som i samband därmed diskuterades. De sålunda framförda uppslagen ha i huvudsak genomförts i de nya ordningsstadgorna. Dock bör anmärkas, att tiden för förlängd replik, som enligt ett tidigare utkast förut-sattes kunna efter talmannens beprövande utsträckas till högst 10 minuter, i de nya stadgorna begränsats till 6 minuter. Den ordinära repliktiden skall liksom hittills vara 3 minuter. Anmärkas må även, att den av första kammaren antagna ordningsstadgan avser att bryta den i kammaren tidigare rådande praxis att tillåta endast en ledamot replik efter närmast föregående anförande.

I samband med reformen av riksdagens arbetsformer ha även beslutats vissa ändringar i stadgan om ersättning för riksdagsmannas uppdragets fullgörande avseende bl. a. övergång till ett system med fasta årsarvoden. Förslag hade framförts om väsentliga höjningar av tidigare utgående arvodesbelopp. K.U., vars utlåtande i ämnet godkändes av riksdagen, fann emellertid, att det rådande ekonomiska läget hindrade att man för närvarande vidtog en i och för sig skälighöjning av riksdagsmännens arvoden. I stället bestämdes provisoriskt, att årsarvodena skulle beräknas på grundval av de belopp, som faktiskt utbetalats under 1948 års

riksdag, eller 6.650 kronor till riksdagsmän bosatta i Stockholm och 8.866 kronor till övriga riksdagsmän.

Genom ändringar i § 10 instruktionen för statsrevisorerna har jämväl för dessa införts ett system med fasta årsarvoden.

Ändringarna i grundlagens bestämmelser om utseende av suppleanter för fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret samt om statsrevisorernas verksamhet ha nödvändiggjort jämkningar i lagen för Sveriges riksbank, vilken lag jämte ansvarighetslagen för fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret även i övrigt gjorts till föremål för vissa ändringar huvudsakligen av formell natur. Även i bankoreglementet och reglementet för riksgäldskontoret ha i detta sammanhang ändringar vidtagits.

Grundlagsändringen i fråga om sättet för borgmästarval (innebärande att valrätten överflyttats å stadsfullmäktige) har föranlett antagandet av en ny lag om val av borgmästare och rådman, vilken dock innefattar allenast formella ändringar i förhållande till tidigare lag i samma ämne. Riksdagen beslöt emellertid i samband med antagandet av den nya lagen att hos Kungl. Maj:t anhålla om förslag till ändrad valmetod vid dessa val. De nuvarande omröstningsreglerna äro nämligen utformade med tanke på att de i valet deltagande utgöras av ett stort, icke i förväg bestämbart antal röstande. Sammanräkningsmetoden anses vidare vara behäftad med påtagliga brister. Första lagutskottet, som avgav utlåtande i ämnet, diskuterade även den situation som uppstår om staden icke begagnar sig av sin rätt att uppsätta tre personer på förslag. Enligt utskottet återfår Kungl. Maj:t i sådan händelse sin handlingsfrihet och är obunden att till innehavare av tjänsten utse annan person än den staden föreslagit.

De av krigsdomstolarnas avskaffande i fredstid betingade grundlagsändringarna ha föranlett dels en mindre jämkning i lagen om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring, dels ock ändringar i instruktionerna för justitie- och militieombudsmännen, berörande gränsdragningen mellan områdena för ombudsmännens verksamhet. Instruktionerna ha även i övrigt undergått vissa ändringar. Sålunda har skyldigheten för ombudsmännen att vid fullföljd av åtal i högsta domstolen alltid själva föra talan borttagits.

Av ålder har det ålegat justitieombudsmannen att ägna särskild uppmärksamhet åt tillämpningen av lagar och författningar rörande frihetsberövanden, varvid i främsta rummet pekats på reglerna om kvarhållande (numera anhållande) och häktning. Denna bestämmelse har nu såtillvida ändrats, att något visst slag av frihetsberövande icke längre nämnes i författningstexten. Justitieombudsmannen bör alltså ägna uppmärksamhet åt frihetsberövanden över huvud. Enligt första lagutskottets i ämnet avgivna utlåtande saknades nämligen med hänsyn till den faktiska omfattningen av justitieombudsmannens nuvarande verksamhet anledning att på sätt hittills skett skjuta de straffprocessuella frihetsberövandena i förgrunden. En motsvarande ändring har vidtagits i instruktionen för militieombudsmannen. — Av gammalt har justitieombudsmannens tillsyn ansetts omfatta allenast statliga befattningshavare. Offentligrättsliga uppgifter ombesörjas emellertid numera i icke obetydlig utsträckning av befattningshavare i kommunal

eller enskild tjänst, vilka även äro underkastade straffrättsligt ämbetsansvar. Enligt utskottets mening syntes en anpassning på vissa punkter av ämbets- och tjänstemannabegreppet i bestämmelserna om justitieombudsmannen till motsvarande begrepp i strafflagen icke kunna undvikas. Utskottet var dock icke berett att i förevarande sammanhang upptaga spörsmålet till vidare behandling.

Även området för militieombudsmannens verksamhet var föremål för överbägande. Statsrevisorerna hade sålunda ifrågasatt om icke kontrollen över den ekonomiska förvaltningen av försvarsväsendet borde frantagas militieombudsmannen. Utskottet, vars utlåtande i ämnet godkändes av riksdagen, kunde icke förorda en sådan åtgärd. Försvarets ekonomiska förvaltning utgjorde enligt utskottets mening en så viktig sida av statsverksamheten att en fortgående parlamentarisk kontroll icke kunde undvaras.

Under vårsessionen har allenast ett förslag till *grundlagsändring antagits som vilande*, nämligen förslag till ändrad lydelse av § 9 riksdagsordningen avseende sänkning av valbarhetsåldern till första kammaren från fyllda 35 till fyllda 23 år, d. v. s. till den ålder som efter årets grundlagsändring gäller för valbarhet till andra kammaren. Enligt K.U:s i ämnet avgivna utlåtande saknade gällande bestämmelse om högre valbarhetsålder till första kammaren egentlig betydelse för grundande av karaktärskillnad mellan kamrarna; dessutom syntes bestämmelsen otillfredsställande ur den synpunkten att 35-årsåldern i verkligheten ofta ersattes av en väsentligt högre ålder, då val inom förstakammarvalkrets förrättades blott vart åttonde år.

Ett motionsvis framfört förslag om sådan ändring av § 72 regeringsformen att antalet bankofullmäktige utökades med två, vilka skulle väljas av övriga fullmäktige, vara väl förtrogna med det enskilda näringslivets förhållanden och äga praktisk erfarenhet av affärlivet samt anseende för ekonomisk och finansiell sakkunskap, avstyrktes av K.U. — under erinran bl. a. att riksbanksledningen ej borde organiseras så att risk föreläge för att den kunde bliva en intresserepresentation — samt avslogs av riksdagen.

I två inom första kammaren väckta motioner, nr 19 och nr 159, påyrkades omarbetning av gällande bestämmelser för lagrådets granskning av lagförslag. I motionerna påtalades som en brist, att betydande lagstiftningsområden icke vore underkastade obligatorisk granskning av lagrådet. I motionen I:19 hävdades därjämte, att från lagrådets behandling skulle kunna skiljas ut åtskilliga detaljspörsmål. I motionen I:159 ifrågasattes, vid sidan av en utvidgning av området för lagrådets granskningsverksamhet, avdelande av särskild personal med uppgift att bevaka rättsliga synpunkter och sörja för följdriktighet och sammanhang i fråga om sådan lagstiftning som icke bleve föremål för lagrådsbehandling. K.U. framböll i sitt utlåtande över motionerna, att en viss utvidgning av området för lagrådets verksamhet även enligt utskottets mening kunde vara motiverad. Utskottet kunde dock icke förorda en obligatorisk utsträckning av denna laggranskning utan endast en fakultativ sådan inom ramen för gällande grundlagsbestämmelser. Någon utvidgning av lagrådet eller något avde-

lande av särskild personal med liknande uppgifter ville utskottet icke tillstyrka. Enligt utskottets åsikt kunde det finnas anledning att taga under omprövning om ej särskilda, kvalificerade tjänstemän borde ställas till de konsultativa statsrådets förfogande för att biträda vid deras granskning av författningsförslagen. Initiativet härtill syntes emellertid böra ankomma på Kungl. Maj:t. Av dessa skäl avstyrkte utskottet bifall till motionerna, vilka även avslogos av riksdagen.

Klagomål ha vid upprepade tillfällen framförts över att den i vårt land tillämpade *proportionella valmetoden* icke giver full rättvisa, i det att partierna icke erhålla mandat i förhållande till sina samlade röstsiffror för hela det område valet avser. Metoden har en obestridd tendens att gynna de större partierna på de mindres bekostnad. Frågan om en reform av valmetoden återkom vid årets riksdag dels i de från folkpartihåll väckta likalydande motionerna I: 51 och II: 52 och dels i de ävenledes likalydande motionerna I: 190 och II: 238, emanerande från bondeförbundshåll. Motionerna åsyftade samliga att få till stånd en utredning om möjligheterna att åvägabringa valmetoder som medförde större proportionell rättvisa och samtidigt onödiggjorde det nuvarande systemet med kartellbildningar. I motionerna I: 190 och II: 238 framlades därjämte som en tänkbar möjlighet för problemets lösning ett från den hos oss av ålder tillämpade d'Hondtska metoden avvikande system för själva mandatfördelningen. Enligt K.U:s över motionerna avgivna utlåtande vore det obestriddigt, att gällande valsystem icke skänkte en tillfredsställande proportionell rättvisa. Den korrigeringsmöjlighet som låge i samgåendet i kartell förmådde icke helt motverka den i metoden inneboende tendensen att gynna de större partierna. Systemet med kartellbildningar vore för övrigt enligt utskottets mening förenat med uppenbara olägenheter. Utskottet ville därför förorda en utredning av möjligheterna att vinna större proportionell rättvisa vid mandatfördelningen samtidigt som kartellsystemet avskaffades. Utskottet diskuterade även de olika vägar, som kunde tänkas leda fram till detta mål. Sålunda borde övervägas möjligheten av en ytterligare förstoring i vissa fall av de mindre valkretsarna vid andrakammarvalen. Tankbart vore även att syftet kunde vinnas genom ett system med tilläggsmandat. I fråga om metoden för mandatfördelningen yttrade utskottet, att anledning syntes saknas att frångå den d'Hondtska regeln. Utskottet ville dock icke motsätta sig att även frågan om själva fördelningsmetoden omprövades i förevarande sammanhang. I enlighet med utskottets hemställan beslöt riksdagen att hos Kungl. Maj:t begära utredning, i anslutning till de av utskottet angivna riktlinjer, av frågan om reformering av det proportionella valsystemet vid andrakammarval samt om framläggande för riksdagen av de förslag till vilka utredningen kunde föranleda.

I syfte att ernå större proportionell rättvisa vid mandatfördelningen föreslogs i motioner i båda kamrarna att gällande bestämmelse om stadsindelning i valkretsar vid stadsfullmäktigeval skulle upphävas. I sitt utlåtande i ämnet erinrade K.U. om att gällande regel om obligatorisk indelning i valkretsar av stad med mera än 10.000 invånare tillkommit i samband med 1909 års proportionsvalsreform för att underlätta det nya

valsystemets användning. Genom de sedermera införda reglerna om val-distriktsindelning hade emellertid behovet av uppdelning i valkretsar väsentligt minskat. Enligt utskottets mening skulle därför syftet att ernå större proportionell rättvisa kunna vinnas genom upphävande av valkretsindelningen eller genom justering uppåt av det befolkningstal som avgjorde huruvida stad skulle indelas i valkretsar. Ifrågasättas kunde även att göra valkretsindelningen fakultativ. Utskottet föreslog därför att riksdagen måtte begära utredning av frågan, vilket även blev riksdagens beslut.

Frågor rörande allmänna val upptogs även i ett flertal andra motioner men de däri framförda förslagen vunno icke riksdagens bifall. I en motion hemställdes sålunda om utredning och förslag i syfte att endast svenska medborgare skulle inräknas i den folkmängd, som låge till grund för mandatfördelningen mellan valkretsarna för val till riksdagens kamrar. K.U. avstyrkte bifall till motionen under hänvisning till vad utskottet anfört i anledning av motioner i samma fråga vid föregående års riksdag. Utskottet hade då påpekat bl. a. att det icke kunde statistiskt fastslås, att mandatfördelningen påverkades av att de kyrkobokförda utlänningarna medräknades. — Uti två likalydande motioner hemställdes om utredning av frågan om ändring av grunderna för fördelningen av mandatet mellan valkretsarna, närmast i syfte att bereda folkfattiga valkretsar möjlighet att erhålla ett större antal mandat än vad de nu kunde få. Under hänvisning till att den nuvarande principen för mandatens fördelning, enligt vilken varje valkrets med undantag för Gotland ägde utse riksdagsmän i relation till sin folkmängd, utgjorde en naturlig konsekvens av kravet på alla medborgares politiska likställighet, hemställde K.U. att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. — Samma öde mötte ett förslag om sådan ändring av 8 § 2 mom. lagen om landsting, att stad skulle obligatoriskt bilda egen valkrets vid val av landstingsmän först när dess folkmängd uppginge till minst 20.000 (f. n. 15.000). — Ett vid föregående års riksdag framlagt förslag om beredande av större plats för s. k. personval vid allmänna val framfördes ånyo vid årets riksdag. Motionärerna tänkte sig möjligheten av ett system med förprickning, varigenom kandidaternas placering på valsedeln icke bleve avgörande för utgången. K.U. avstyrkte motionerna under hänvisning till vad utskottet i fjol anfört i samma ämne, bl. a. att de framförda uppslagen knappast vore ägnade att främja det avsedda ändamålet. — Ett förslag om utredning i syfte att undanröja vissa tekniska hinder i den svenska valordningen för att stimulera till ökat valdeltagande kunde icke tillstyrkas av K.U. Likaså avstyrkte utskottet ett i samma avsikt framlagt förslag om sådan ändring av 71 § lagen om val till riksdagen och 36 § kommunala vallagen att i landskommun utfärdandet av röstlängdsutdrag måtte kunna uppdragas åt annan person än valnämndens ordförande.

I anledning av en inom andra kammaren väckt motion har riksdagen hos Kungl. Maj:t anhållit om översyn av *lagstiftningen angående rikets vapen*. Enligt K.U:s i ämnet avgivna utlåtande syntes vissa anmärkningar ur heraldisk synpunkt kunna riktas mot de ofullständiga och på sina stäl-

len icke riktiga beskrivningarna av de båda riksvapnen i lagen om rikets vapen. Hithörande bestämmelser vore därför i behov av revision. Vidare borde klargöras icke blott vilka myndigheter som ägde använda riksvapnen utan också i vilka sammanhang de båda vapnen finge begagnas. Slutligen borde övervägas, huruvida ett vidsträcktare skydd för riksvapnen vore erforderligt.

Under de senaste decennierna ha vid upprepade tillfällen förslag framförts om att underkasta den *partipolitiska propagandan* viss kontroll. Förslagen, som i regel gått ut på att partierna skulle åläggas att offentligen redovisa inkomster och utgifter i sin verksamhet, ha burits upp av skiftande motiveringar. Stundom har huvudintresset varit att söka motverka obehörigt inflytande, utländskt eller inländskt, i andra fall att främja ökad insyn i det partipolitiska livet. Slutligen har syftet i vissa fall angivits vara att minska partiernas propagandakostnader. Med hänsyn till svårigheterna att göra en lagstiftning i ämnet effektiv ävensom till risken att träda för när den för ett demokratiskt samhällsskick grundläggande principen att varje medborgare skall äga rätt att hysa och understödja vilken politisk åskådning han önskar utan att behöva giva den till känna inför offentligheten, ha förslagen hittills icke rönt riksdagens bifall. Spörsmålet återkom emellertid i motioner vid årets riksdag. Första lagutskottet framhöll i utlåtande över motionerna, att möjlighet uppenbarligen saknades att på detta område konstruera ett kontrollsystem, som icke kunde kringgås av den som så önskade. En lagstiftning i ämnet måste därför i huvudsak bygga på lojal medverkan från de olika partiernas sida. Med hänsyn till frågans betydelse ansåg utskottet trots svårigheterna anledning finnas att företaga en närmare undersökning. I enlighet med utskottets förslag beslöt riksdagen hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning av frågan, huruvida organisationer som bedreve politisk propaganda borde åläggas bokföringsskyldighet samt förpliktas att låta offentligen redovisa sina inkomster och utgifter.

Såsom tidigare omförmälts i denna tidskrift (årg. 1946 s. 403 f.) beslöts år 1946 i syfte att nedbringa balansen av oavgjorda mål en *tillfällig ökning av regeringsrådets antal* från sju till tio. Provisoriet skulle äga bestånd längst till och med den 30 september 1949, efter vilken tidpunkt antalet regeringsråd skulle, i den mån så till följd av inträffade ledigheter kunde ske, åter minskas till sju. Då balansen av oavgjorda mål fortsatt att stiga, har genom en ändring i 1946 års lag tidpunkten för provisoriets upphörande framflyttats till den 30 september 1952.

Inom statsrättslig doktrin har allmänt hävdats att *sammänjämkning* av skiljaktiga kammarbeslut icke är tillåten om den ena kammarens beslut är positivt, medan den andra kammarens innefattar rent avsläg. Samma princip har ock, låt vara icke helt utan undantag, iakttagits i kamrarnas praxis.¹ Ett avsteg från denna praxis har nu i ett fall ägt rum. Omständigheterna voro härvid följande. I proposition nr 169 hade Kungl. Maj:t föreslagit riks-

¹ Denna fråga kommer av annan förf. att särskilt behandlas i ett följande häfte av Statsv. tidskrift.

dagen bl. a. att medgiva att ur kyrkofonden måtte i enlighet med vad föredragande statsrådet förordnat utgå anslag för avlönande av högst fyra för verksamhet bland universitets- och högskolestuderande m. fl. anställda präster. I en motion hemställdes om avslag å propositionen i förevarande del. Första lagutskottet hemställde, att riksdagen med bifall till motionen måtte avslå propositionen i vad rörde denna fråga. I en vid utskottets utlåtande fogad reservation hemställdes åter om avslag å motionen och bifall till propositionen. Vid ärendets behandling i kamrarna biföll första kammaren utskottets hemställan, medan andra kammaren biföll reservationen. Med anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut konstaterade utskottet i avgivet memorial att frågan om inrättande av fasta tjänster för studentprästerverksamhet förfallit. Utskottet framlade emellertid det sammanjämningsförslaget att kamrarna med frångående av sina tidigare beslut måtte medgiva att ur kyrkofonden finge utgå anslag med högst 6.000 kronor för bidrag till avlönande av för nämnda verksamhet anställda präster. Verksamheten skulle i övrigt bekostas på annat sätt. Vid memorialets företagande i första kammaren den 28 maj anförde talmannen, att han funnit det tveksamt, huruvida sammanjämningsförslaget stode i överensstämmelse med grundlagens stadganden. Det hade gjorts gällande, att en viss oklarhet vidlåde riksdagens tidigare behandling av ärendet i det att en i propositionen även berörd fråga om understöd åt studentprästerverksamheten i annan form än genom inrättandet av särskilda, fasta prästtjänster icke blivit reellt sett behandlad. Detta skäl finge gälla för vad det kunde. Andra kammarens talman hade emellertid meddelat att han icke komme att vägra proposition på bifall till sammanjämningsförslaget. Med hänsyn härtill, fortsatte talmannen, och då det på grund av den korta tid som återstode av vårsessionen syntes praktiskt taget omöjligt att i föreskriven ordning lösa den konstitutionella konflikt som skulle uppkomma, därest kammaren icke godkände en propositionsvägran från talmannens sida, hade han, ehuru med tvekan, stannat vid att icke vägra proposition. Efter talmannens anförande följde debatt, varunder bl. a. herr Herlitz yttrade, att han utan att känna några djupa konstitutionella betänkligheter ämnade rösta för bifall till utskottets hemställan. Vid voteringen segrade utskottets förslag med 62 röster mot 56. Även i andra kammaren var grundlagsenligheten av sammanjämningsförslaget under debatt. Utskottets hemställan bifölls här utan votering.

De sedan länge framförda kraven på en reform av kyrkomötets organisation ha resulterat i antagandet av *ny kyrkomötesförordning*. Kungl. Maj:t hade för 1948 års kyrkomöte framlagt förslag till sådan förordning, vilket ock antogs av kyrkomötet ehuru med betydelsefulla ändringar på vissa punkter. Det sålunda av kyrkomötet antagna förslaget framlades där-
efter av Kungl. Maj:t för riksdagen och bifölls av denna. I den nya förordningen göres i fråga om kyrkomötets befogenheter icke någon ändring i vad som tidigare gällt. Antalet ledamöter utökas till 100, därav 43 prästerliga ombud och 57 lekmannaombud. De sistnämnda komma alltså hädan-
efter att utgöra majoriteten. Av de prästerliga ombuden skola liksom nu biskoparna i stiftet vara självskrivna. I övrigt utgöras dessa ombud av

4 ombud för de teologiska fakulteterna, vilka ej nödvändigtvis behöva vara prästvigda, samt 26 valda ombud för stiftet, i regel två för varje stift. Stiftsombuden, som i motsats till vad tidigare gällt icke behöva inneha ordinarie prästerlig befattning, väljas av stiftets präster enligt en metod liknande den vid borgmästarval använda.

Vid val av lekmannaombud bildar varje stift i regel en valkrets. Antalet mandat fördelas av Kungl. Maj:t. Valet förrättas av elektorer. För val av elektorer indelas varje valkrets av domkapitlet i valdistrikt. Distrikt bildas av en eller flera församlingar sålunda, att invånarantalet i distriktet om möjligt överstiger 2.000. För varje påbörjat 5.000-tal invånare väljes en elektor, dock högst 10 per distrikt. Elektorsvalet verkställs, om distriktet består av en församling, av dess kyrkofullmäktige (undantagsvis kyrkostämman) men eljest av församlingsvis utsedda delegerade. Valet av delegerade, slutligen, ankommer å församlingarnas fullmäktige resp. stämmor. I fråga om samtliga dessa val gäller att valen, där två eller flera personer skola utses, kunna vara proportionella.

I fråga om formerna för kyrkomötets arbete gör den nya förordningen icke någon ändring beträffande tidsintervallen mellan mötena, vilken alltså fortfarande skall vara fem år med rätt för Kungl. Maj:t att mötet oftare sammankalla. Den ordinarie sammanträdestiden däremot har utökats från 30 till 35 dagar. De grundläggande bestämmelserna om kyrkomötets utskott, vilka tidigare haft sin plats i arbetsordningen för mötet, ha upptagits i själva kyrkomötesförordningen. I varje utskott skall proportionen mellan prästerliga ombud och lekmannaombud vara 3:4 med visst undantag. En betydelsefull nyhet utgör inrättandet av kyrkomötets utredningsnämnd. Nämnden, som utses av kyrkomötet bland dess ledamöter, har till uppgift att till nästföljande kyrkomöte bereda samt avgiva yttranden och förslag i ärenden, som av mötet överlämnats till nämnden.

Gällande regler om *ärkebiskops- och biskopsval* äro ålderdomliga och ofullständiga. I en vid innevarande riksdag väckt motion pekades särskilt på bristfälligheten i bestämmelserna om sammanräkningen av de avgivna rösterna. Då de tre namnen på varje röstsedel äga lika röstvärde, är det möjligt för en väl sammansvetsad majoritet att utestänga aldrig så betydelsefulla minoriteter från att placera något namn på förslaget. Systemet kan ock medföra att andrahandsnamnen komma att placeras främst på förslaget, medan de kandidater, mellan vilka striden egentligen står, kunna komma längre ned eller helt utestängas. På hemställan av första lagutskottet beslöt riksdagen begära utredning av reglerna för dessa val. Utredningen borde i första hand taga sikte på de i motionen upprägnade frågorna.

Två inom andra kammaren väckta motioner, nr 18 och nr 54, behandlade frågor rörande den *kyrkliga kommunen*. I motionen II:18 hemställdes sålunda om den ändringen i kommunala vallagen att kyrkofullmäktigeval måtte kunna förrättas samtidigt med landstingsmänna-, kommunalfullmäktige- och stadsfullmäktigeval. I motionen II:54 åter hemställdes om utredning angående möjligheterna att överföra handläggandet av den kyrkliga kommunens ekonomiska angelägenheter å den borgerliga kommunens beslutande organ. Motionerna avslögs båda av riks-

dagen. K.U. framhöll i sitt utlåtande över motionen II:18, att ett sådant sammanförande till samma förrättning av tre eller, som i vissa fall skulle bli nödvändigt, ännu flera allmänna val skulle stöta på alltför stora tekniska svårigheter. Beträffande motionen II:54 framhöll K.U., att den i motionen föreslagna vägen skulle leda till den kyrkliga kommunens försvinnande och uppgående i den borgerliga, något som utskottet icke kunde tillstyrka. Rent praktiska skäl lade också hinder i vägen för en ändring i motionens syfte. Genom kommunindelningsreformen skulle nämligen antalet av de fall då den kyrkliga och den borgerliga kommunen icke sammanföll komma att kraftigt öka.

Riksdagen har ifråga om *kommunalrätten* antagit ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag till ändringar i lagen om landsting. Ändringarna, som trätt i kraft den 1 juli innevarande år, beröra tre olika frågor. Sålunda har tidpunkten för de årliga lagtima landstingsmötenas början framflyttats från första måndagen i september till första måndagen i oktober i samband varmed motionstiden i motsvarande mån förskjutits. Den hittillsvarande ordningen har ansetts olämplig bl. a. av det skälet, att den medfört att beredningsarbetet måst förläggas till sommarmånaderna. Den nackdelen kommer dock det nya systemet att föra med sig, att landstingen vart fjärde år komma att sammanträda i sin gamla sammansättning efter nyvalen i september. Liknande förhållande råder emellertid beträffande kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige utom stadsfullmäktige i Stockholm. — De tidigare tämligen restriktiva reglerna om sammankallande av urtima landstingsmöte ha uppmjukats. Beslut om inkallande av sådant möte kan efter ändringen fattas — förutom av Kungl. Maj:t — av landstinget eller förvaltningsutskottet, i båda fallen med enkel majoritet. — Slutligen har den tidigare begränsningen av den tid, varunder traktamente får utgå till landstingsman, borttagits.

I anslutning till de vid 1948 års riksdag antagna ändrade grunderna för den av staten bedrivna låne- och understödsverksamheten till främjande av bostadsförsörjningen ha beslutats ändringar i lagarna om kommunalstyrelse på landet, i stad och i Stockholm, varigenom kommunerna befriats från underställningsskyldighet beträffande ansvarsåtaganden gentemot staten jämlikt egnahemslånekungörelsen och — med visst undantag — tertiärlånekungörelsen.

Kommunindelningsreformen, för vars innebörd och räckvidd redogörelse tidigare lämnats i denna tidskrift (se årg. 1946 s. 413 ff.), är avsedd att träda i kraft över hela landet den 1 januari 1952. För ett flertal län har Kungl. Maj:t under innevarande år redan förordnat om ny kommunindelning. Vid reformens genomförande yppa sig en rad övergångsproblem. Anmärkas må att 1946 års lag rörande ny indelning av riket i borgerliga kommuner endast innehåller vissa allmänna bestämmelser om ordningen för reformens genomförande. I övrigt gäller vad som stadgats i 1919 års lag om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning. Bestämmelserna i sistnämnda lag äro emellertid uppbyggda på den förutsättningen, att Kungl. Maj:ts beslut i indelningsärendet meddelas först under året innan indelningsändringen träder i kraft, och passa

därför ej väl in på förevarande fall. Med bibehållande av reglerna i 1919 års lag skulle följa nödvändigheten att i stora delar av landet förrätta val till kommunernas fullmäktigeförsamlingar två gånger med endast omkring ett halvt års mellanrum, nämligen dels i vanlig ordning i september 1950 för de äldre kommunerna och dels på nytt i början av år 1951 för de nya. För att undgå de uppenbara olägenheterna härav har i en nu antagen lag med vissa bestämmelser i avseende å kommunindelningsreformens ikraftträdande stadgats, att valen i september 1950 i de genom reformen nybildade kommunerna skola avse de nya kommunernas fullmäktigeförsamlingar, medan mandaten för de år 1946 valda fullmäktige i de äldre kommunerna förlängas ett år. Samma regler skola i allmänhet gälla även för städer och köpingar, som i samband med reformens genomförande inkorporera en eller flera landskommuner. Även andra övergångsproblem behandlas i den nu antagna lagen, vars huvudprincip kan sägas vara att göra det möjligt att påbörja organiserandet av de nya kommunerna ett år tidigare än vad som skulle följt av eljest gällande bestämmelser. — I en samtidigt antagen lag om ändring i vissa delar av 1946 års nyindelningsslag ha förutsättningarna vidgats för åläggande av straffskatt för kommun som i avbidan på nyindelningen underlåtit att verkställa erforderlig utdebitering eller obehörigen förfogat över sina tillgångar.

Genom en ändring i lagen om vissa av landsting eller kommun drivna sjukhus har förbudet för befattningshavare vid sjukhus att vara ledamot av sjukhusets direktion inskränkts till att avse endast sådan befattningshavare som är redovisningsskyldig.

Motionsvis framfördes förslag om att landstingen skulle erhålla rätt att ekonomiskt medverka till primärkommuns fosterhemsanskaffning. K.U. erinrade i sitt utlåtande om att en omprövning av arbetsfördelningen inom samhällets barnavård verkställdes så sent som år 1945, samt hemställde, då någon förnyad prövning härav icke syntes nu böra ske, om avslag å motionerna. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Utredning angående stadsdomstolarnas förstatligande begärdes i en motion. Första lagutskottet framhöll i sitt av riksdagen godkända utlåtande, att statsmakterna vid upprepade tillfällen uttalat sig för ett förstatligande av dessa domstolar. Frågan ägde för närvarande knappast någon aktualitet ur rättsvårdens synpunkt men finge betraktas från den principiella utgångspunkten, att städerna borde befrias från kostnaderna för den rent statliga uppgift, som rättsskipningen utgjorde. Spörsmålet sammanhängde emellertid med andra frågekomplex, bl. a. det under utredning varande problemet om överflyttande av magistraternas kommunala uppgifter på andra organ. Förutsättningarna för den av motionären begärda utredningen vore därför ännu icke för handen. Utskottet hemställde alltså om avslag å motionen.

Ulf Lundvik.

Syndikalismålen inför Som bekant har arbetsdomstolen sju ledamöter, tre arbetsdomstolen. ämbetsmän, två ledamöter utsedda efter förslag av arbetsgivar sidan och två ledamöter utsedda efter förslag av arbetar sidan. Relativt ofta förekommer reservationer i domstolen. De starkaste motsättningarna finns naturligen mellan arbetsgivar- och arbetarledamöterna. Reservanterna är i regel antingen arbetsgivar- eller arbetarledamöterna. Stundom ansluter sig till reservationen någon av ämbetsmannagruppen. I en serie mål som rört föreningsrätten har det emellertid inträffat, att arbetsgivar- och arbetarledamöterna gjort gemensam sak och dikterat domen mot ämbetsmännens reservation. Sedan riksdagens justitieombudsman i hänvändelse till Kungl. Maj:t uttalat, att arbetsdomstolens rättstillämpning stred mot grunderna för lagen om förenings- och förhandlingsrätt, har arbetsdomstolen i domen 1948 nr 21 ändrat ståndpunkt och givit ett enhälligt avgörande efter den linje, som i de tidigare målen hävdats av ämbetsmännen i deras reservationer. Här skall lämnas en kort orientering om arbetsdomstolens avgöranden i de åsyftade målen.

I åtskilliga kollektivavtal finns s. k. organisationsklausuler som syftar till att bereda den avtalsslutande fackföreningen ensamrätt eller företrädesrätt till arbetet. Vanligen rör vi oss på arbetsmarknadens utmarker. Den kända § 23 i svenska arbetsgivarföreningens stadgar förbjuder nämligen föreningsdelägare att i kollektivavtal intaga klausuler om företrädesrätt för organiserade arbetare. Organisationsklausulerna har mycket växlande innehåll. Än föreskrives, att arbetsgivaren vid anställande av arbetare skall lämna företräde åt organisationens medlemmar, såvida sådana finns att tillgå, eller att han endast får engagera medlemmar i organisationen, än begränsas klausulen till att avse att varje arbetare inom en viss tid efter vunnit anställning skall vara medlem av organisationen. Syftet med en organisationsklausul kan vara att monopolisera arbetstillfällena för dem som redan tillhör organisationen. Vanligen är det emellertid fråga om att nå en effektiv kontroll över att alla anställda organiserar sig och betalar sina avgifter till fackföreningen. Det kan sägas att fackföreningen använder arbetsgivaren som inpiskare. Fackföreningen begär, att arbetsgivaren under hot om avskedande skall tillsäga sina anställda att ingå i fackföreningen.

Har en arbetsgivare anställt en icke företrädesberättigad eller en person, som vägrar att ingå i fackföreningen, kan arbetsgivaren enligt organisationsklausulen vara skyldig att avskeda denne. Detsamma kan vara förhållandet, om en arbetstagare utesluts ur den företrädesberättigade organisationen, t. ex. på grund av underlåtenhet att betala föreningsavgiften. Fråga uppstår då i vad mån ett avskedande kan vara förenligt med den lagstadgade föreningsrätten. Enligt 3 § lagen om förenings- och förhandlingsrätt åtnjuter nämligen varje anställd skydd för rätten att tillhöra en förening.

Är den utanförstående arbetstagaren oorganiserad, är frågan enkel att besvara. Ur föreningsrättslig synpunkt uppkommer över huvud taget icke några problem. Föreningsrätten sådan den utformats i svensk rätt avser nämligen endast rätten att tillhöra en organisation och icke rätten att stå utanför organisationsväsendet. Svensk rätt känner med andra ord icke något skydd mot organisationstvang. Har arbetsgivaren i sin tjänst arbetstagare, som tillhör en annan organisation än den företrädesberättigade, är läget

mera komplicerat. I de flesta fall, där frågan om arbetsgivarens rätt att avskeda en utanförstående kommit under bedömande, har organisationsklausulen gällt till förmån för ett förbund anslutet till landsorganisationen och klausulen sålunda riktat sig mot den konkurrerande syndikalistiska föreningsrörelsen.

Inom arbetsdomstolen kom spörsmålet upp till prövning strax efter antagandet av lagen om förenings- och förhandlingsrätt i målen 1937 nr 73 och 1939 nr 24. Meningarna var mycket delade. Domstolens arbetarrepresentanter hävdade, att organisationsklausulen obetingat skulle äga tillämpning och att en anställd icke hade anspråk på skydd, när ett avskedande föranleddes av att arbetsgivaren skulle uppfylla en organisationsklausul. En rakt motsatt ståndpunkt intog domstolens vice ordförande dåv. hovrättsrådet Hagander, i en reservation i domen 1939 nr 24. Föreningsrätten borde gälla framför en organisationsklausul. En tredje förmedlande ståndpunkt företrädde av arbetsdomstolens majoritet. Frågan om en komplettering av 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt blev snart aktuell i syfte att förtydliga lagens bestämmelser om föreningsrätten. I det sakkunnigförslag, som utarbetades, förordades den av Hagander angivna linjen. I sitt yttrande över sakkunnigförslaget intog landsorganisationen samma ståndpunkt som arbetarledamöterna i domstolen. Den anställde skulle icke skyddas mot ett avskedande, som skedde på grund av en organisationsklausul. 1940 års lagstiftning följde emellertid sakkunnigförslaget. I propositionen framhöll departementschefen, att som allmän regel torde gälla att där en rättighet ansågs böra i lag tillförsäkras någon, denna rättighet också städse borde tillkomma vederbörande. 3 § lagen om förenings- och förhandlingsrätt erhöll ett tillägg, att kränkning av föreningsrätten skulle anses föreligga änskönt åtgärden vidtagits till uppfyllande av bestämmelse i kollektivavtal eller annat avtal.

När problemet om verkan av organisationsklausuler diskuterades i samband med tillkomsten av 1940 års lagändringar, betraktade man det som självklart att en organiserad arbetstagares föreningsrätt alltid kränktes, om han avskedades därför att han vägrade att ansluta sig till en annan fackförening. Arbetsdomstolens dom 1945 nr 35 ger emellertid en ny problemställning. En arbetsgivare, som var bunden av en organisationsklausul till förmån för en till landsorganisationen ansluten fackförening, hade anställt en syndikalistisk arbetare utan att taga reda på dennes organisationstillhörighet. Sedan den företrädesberättigade fackföreningen påtalat saken, uppsades syndikalisten men meddelades samtidigt att uppsägningen skulle återtagas, om han anslöt sig till nämnda fackförening. Den syndikalistiska samorganisationen instämde arbetsgivaren och yrkade ansvar för föreningsrättskränkning. Arbetsgivaren invände, att han endast krävt arbetarens anslutning till den företrädesberättigade fackföreningen och att det stadgemässigt icke förelåg något hinder för arbetare att tillhöra båda fackföreningarna. I arbetsdomstolen gjorde arbetsgivarledamöterna gemensam sak med arbetarledamöterna och förklarade mot ämbetsmannaledamöternas reservation, att en föreningsrättskränkning icke förelåg. De tre ämbetsmännen hävdade däremot, att ett dubbelt medlemskap i längden icke var hållbart. Arbetaren betungades med dubbla avgifter. De båda konkurrerande

fackföreningarna krävde var och en solidaritet och lojalitet. Den, som var medlem i bägge, kunde därför lätt bli utsatt för misstro och trakasserier från båda sidor. Till samma resultat kom arbetsdomstolens majoritet i de likartade rättsfallen AD 1945 nr 36 och 77 samt 1946 nr 41, 59 och 64.

Från syndikalistiskt håll påtalades i en klagoskrift till justitieombudsmannen arbetsdomstolens rättstillämpning. Justitieombudsmannen lät i ärendet höra svenska arbetsgivareföreningen, landsorganisationen och Sveriges arbetares centralorganisation. Arbetsgivareföreningen anförde, att det kunde verka stötande för rättskänslan att lagen icke gav skydd för den som önskade stå utanför de till landsorganisationen anslutna fackföreningarna. Arbetsgivareföreningen erinrade om att man tidigare från borgerligt håll framfört kravet på att lagstiftningen borde avse även rätten att stå utanför en förening och uppställde frågan, om statsmakterna nu var beredda att i lag reglera denna fråga. Arbetsgivareföreningen motsatte sig för sin del icke en utredning. Landsorganisationen yttrade, att en åtgärd att förmå en person att inträda i en organisation icke kunde betraktas som en föreningsrättskränkning, när vederbörande var stadgeenligt oförhindrad att alltjämt kvarstå i sin gamla organisation och åtgärden icke förbands med krav på utträde ur denna organisation; något behov av lagändring förelåg icke. Arbetsutskottet för Sveriges arbetares centralorganisation hävdade, att föreningsrätten även borde avse ett skydd mot tvångsanslutning till organisationerna. Fria folkliga organisationer var en värdefull tillgång i ett demokratiskt samhälle. Genom dessa organisationer registrerades folkmeningen och skilda uppfattningar och åsikter kunde komma till uttryck till ledning för dem, som hade att ombesörja samhällets angelägenheter. Förutsättningen var emellertid, att anslutningen till organisationerna blev helt fri.

I framställning till Kungl. Maj:t den 16 dec. 1947 förklarade justitieombudsmannen, att arbetsdomstolens avgöranden i de nämnda domarna icke syntes stå i överensstämmelse med grunderna för gällande bestämmelser om föreningsrätt och föreningsrättskränkning och hemställde om förtydligande av 3 § lagen om förenings- och förhandlingsrätt så att någon icke längre skulle kunna tvingas att tillhöra två organisationer. J.O. tog emellertid avstånd från tanken på en lagstiftning om skydd mot organisations-tvång. Lagändringen borde enligt hans mening endast avse föreningsmedlems rätt att tillhöra sin förening, icke rätten att stå utanför organisationsväsendet.¹

Samma rättsfråga om dubbel organisationstillhörighet kom ånyo under arbetsdomstolens prövning i målet 1948 nr 21. Nu ändrade arbetsdomstolen ståndpunkt. Arbetsgivar- och arbetstagarledamöterna övergick på ämbetsmannens linje. I en enhällig dom uttalade arbetsdomstolen, att en arbetsgivare gör sig skyldig till kränkning av föreningsrätten, om han »under hot om avsked kräver, att en medlem av den ena organisationen skall inträda i den andra» — — — »oavsett att arbetsgivaren icke tillika kräver, att arbetaren skall utträda ur den organisation han redan tillhör». I ett särskilt yttrande förklarade arbetsdomstolens ordförande, justitierådet Hagan-der, att grundad anledning förelåg, att den mening som innefattades i

¹ J.O:s ämbetsberättelse 1948, s. 185 ff.

domen skulle under överskådlig tid gälla som av arbetsdomstolen antagen rättsgrundsats eller lagtolkning. Under hänvisning till utgången i detta mål och uttalandet av arbetsdomstolens ordförande fann Kungl. Maj:t den 30 dec. 1948, att J.O:s framställning icke föranledde någon Kungl. Maj:ts åtgärd.²

Arbetsdomstolens avgörande i målet 1945 nr 35 samt i vissa andra av de likartade syndikalismålen har även kommit inför högsta domstolen (NJA 1949 s. 176). Filipstads lokala samorganisation, som var kärande i målet 1945 nr 35, anhöll i en skrift, som inkom till nedre justitierevisionen den 11 november 1948, om resning. Ansökan om resning, som grundas på det förhållandet att den rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag, skall emellertid enligt rättegångsbalken 58:4 sökas inom sex månader sedan domen vann laga kraft. Ansökningen blev därför icke upptagen till prövning av högsta domstolen.

Folke Schmidt.

Valet av förvaltningsutskott i Västmanlands läns landsting. Några valtekniska funderingar. Det i okt. 1949 förrättade valet av förvaltningsutskott i Västmanlands läns landsting har väckt åtskillig uppmärksamhet i vida kretsar. Från visst håll ville man utesluta landstingets och förvaltningsutskottets mångårige ordförande, och trots att sannolikt det stora flertalet av landstingets ledamöter önskade honom omvald, var det endast genom en ren slump vid lottdragning, som han blev placerad. Om av någon anledning valet skulle upphävas och ny lottning äga rum, är det ingalunda säkert, att lotten skulle gynna honom.

Vid valet av 9 ledamöter i förvaltningsutskottet avgåvos 39 röster, därav 24 med socialdemokraternas partibeteckning »Arbetarpartiet» och 15 av de borgerliga under partibeteckningen »Samlingslistan». Socialdemokraterna delade sig med 12 röster på två olika valsedelstyper, av vilka den ena, här kallad A-listan, upptog 6 namn med landstingets ordförande herr L. som första namn. Den andra, B-listan, hade 6 andra namn. Vid sammanräkningen tilldelades arbetarpartiet 6 platser och samlingslistan 3 platser.

Enligt en av den proportionella valmetodens huvudprinciper skola platserna inom partierna utses enligt den s. k. rangordningen, som innebär att namnen skola uttagas i den ordning de förekomma på flesta valsedlarna. Då emellertid i förevarande fall de olika valsedlarna och således även de olika namnen på dessa fingo lika många röster, måste enligt bestämmelse i lag den 6 juni 1930 om proportionellt valsätt vid val inom landsting m. m. skiljas genom lottning. Önskvärt hade i detta fall varit, att lottdragning ägt rum först mellan de båda listornas första namn, sedan mellan de båda andra namnen och sist mellan de båda tredje namnen, varvid de tre första namnen på vardera listan blivit valda. Då någon föreskrift i sådan riktning icke finns i nyss nämnda lag, hade man i första omgången att lotta mellan arbetarpartiets alla 12 namn för att besätta partiets första plats. Om lotten föll på ett namn från A-listan, blev utan vidare ett namn från B-listan genom

² J.O:s ämbetsberättelse 1949, s. 233 f.

lottdragning mellan dess 6 namn partiets andra namn o. s. v. Enligt den här tillämpade metoden kunde det alltså hänt, att de tre sista namnen på vardera listan blivit valda, vilket måste betecknas som mindre tillfredsställande.

Om man på förhand vet, hur de olika ledamöterna inom en korporation ämna rösta, kan man genom vissa manipulationer nå säkrare resultat och åtminstone i viss mån vara oberoende av den oberäkneliga lottningen. Jag skall här genom nedanstående exempel visa, hur man kunde gått till väga.

1) Om en av A-listans anhängare skrivit endast L:s namn på sin valsedel, hade L. kommit in som nummer ett av A-listans kandidater.

2) Om A-gruppen på sina valsedlar upptagit endast de tre första namnen, hade dessa blivit valda. Hade av någon anledning någon av dessa tre icke varit valbar, skulle dock gruppen därigenom förlorat en plats till B-gruppen.

3) A-gruppen kunde vid valet ha gått fram med egen partibeteckning. Den skulle då med sina 12 röster fått in 3 av sina kandidater enligt rangordningen, d. v. s. valsedelns 3 första namn. Om blott en av gruppens medlemmar i sista stund gått över till B-listan, skulle de borgerliga vunnit ett mandat på A-gruppens bekostnad.

4) Om en av de borgerliga röstat på A-listan med socialdemokraternas partibeteckning, hade de borgerliga likväl kunnat besätta 3 platser, men A-listans första namn hade då utan lottning kommit in som arbetarpartiets första namn.

5) De borgerliga och A-gruppens medlemmar kunde använt samma partibeteckning och samma valsedlar med dessa gruppers namn omväxlande på valsedlarna. I så fall hade de tre första namnen från vardera gruppen blivit valda.

Oaktat man sålunda genom vissa överenskommelser före valet i viss mån kan förhindra lottdragning, så innebära de nämnda förfaringsätten vissa risker. För att de med fördel skola kunna användas fordras, att vederbörande ledning i god tid har reda på hur många anhängare den vid valet kan räkna med samt att valdisciplinen är god. Då så icke alltid är fallet och då det måste anses önskvärt, att valordningen är sådan, att valmännen i möjligaste mån få de personer valda, som de helst önska, synes lagen om proportionellt valsätt vid val inom landsting m. m. böra kompletteras i sådan riktning, att lottning endast i undantagsfall skall behöva förekomma. Sådan behöver nu tillgripas icke endast när två grupper inom samma parti äro jämnstarka, utan även om t. ex. en grupp är dubbelt eller tre gånger så stor som en annan eller om ena gruppens rösttal är lika stort som eller dubbelt så stort som summan av två andra gruppers rösttal.

Det är givetvis mycket svårt att få en tillfredsställande lösning på denna fråga. Ett sätt vore att i vallagen införa ungefär samma föreskrifter som i 81 § av lag den 26 november 1920 om val till riksdagen i nu gällande lydelse. Dessa överensstämma i det hela med motsvarande föreskrifter i kommunala vallagen den 6 juni 1930.

Då emellertid reglerna för rösternas sammanräknande i nyssnämnda författningar av många torde anses väl omständliga och invecklade, kunde frågan möjligen lösas på så sätt, att vid lika rösttal skall det namn främst komma i fråga, som av de ännu icke placerade namnen står först på största antalet valsedlar, varvid man skall räkna med det reducerade röstvärdet

för de valsedlar, som deltagit i besättandet av förut utdelad plats. Stå två eller flera namn först på lika antal valsedlar måste lottning äga rum.

Som exempel på hur en dylik regel skulle verka må följande fall anföras. Inom ett parti med 48 röster, som har att tillsätta 4 platser, avgivas 36 valsedlar med namnen A, B, C och D samt 12 valsedlar med namnen E och F i nu nämnd ordning. A och B placeras som första och andra namn enligt rangordningsregeln. Efter reduktion av första gruppens röstvärde till 12 ($\frac{1}{3}$ av 36) ha vid nästa sammanräkning C, D, E och F vardera 12 röster, varför lottning bör företagas mellan C och E, vilka stå först på lika många reducerade valsedlar. Vinner C, blir E fjärde namn och tvärtom.

Mera invecklat blir det, om flera olika typer förekomma såsom i följande exempel.

Antal röster	24	12	6	4	2
	A	A	E	F	G
	B	B	F	G	E
	C	D	G	E	F
	D	C			

Även nu komma A och B in som första och andra namn enligt rangordningsregeln. Vid nästa sammanräkning blir röstvärdet för de olika grupperna resp. 8, 4, 6, 4 och 2. Alla fem kvarstående namn ha vardera 12 röster. Då emellertid C efter vederbörlig reduktion står först på 8 valsedlar, blir C tredje namn. Vid sista sammanräkningen blir röstvärdet för de olika grupperna resp. 6, 3, 6, 4 och 2. D får 9 röster samt var och en av E, F och G 12 röster. Valet skall alltså stå mellan de tre sistnämnda och eftersom E står främst på största antalet ifrågakommande reducerade valsedlar, kommer han in som fjärde namn. Valda bli A, B, C och E.

Om den anförda sammanräkningsregeln tillämpats på valet i Västmanlands läns landsting, skulle de tre första namnen på var och en av arbetarpartiets listor blivit valda. Lottning hade endast behövt företagas för att avgöra vilken av listorna, som skulle besätta partiets första, tredje och femte plats.

Harald Wallin.

Västtysklands I de allierades gemensamma deklARATION den 5 juni 1945 författning. med anledning av det tyska nederlaget förklarades bland annat, att Förenta Staternas, Sovjetunionens, Englands och Frankrikes regeringar övertog den högsta makten i Tyskland, »innefattande alla de befogenheter som innehafvs av den tyska regeringen, överkommandot och av varje statlig, kommunal eller lokal styrelse eller myndighet». Det framhölls, att detta maktövertagande nödvändiggjorts genom att ingen centralmyndighet längre fanns i det tyska riket och att man icke avsåg en »annexion av Tyskland». Den allierade kontrollkommissionen i Berlin framstod i första hand som den nya häraren av den centrala tyska statsmakten. På grund av de växande motsättningarna mellan västmakterna och Sovjet kom emellertid kontrollkommissionen att

så småningom helt sättas ur funktion och tyngdpunkten i ockupationsförvaltningen gled över till militärregeringarna i de enskilda zonerna. Ett första steg bort från denna uppsplittring av Tyskland togs genom sammanförandet av den amerikanska och brittiska zonen till en gemensam ekonomisk enhet den 1 januari 1947. Under tiden hade med ockupationsmakternas tillåtelse en begränsad tysk självstyrelse börjat återupprättas. Allmänna val hölls sålunda först i de minsta kommunala enheterna, sedan i större enheter, Kreisen, och till slut också i de, i vissa fall helt nyskapade, delstaterna. Delstatslantdagat och delstatsregeringar inledde sin verksamhet, ofta på grundvalen av nyantagna delstatsförfattningar. I de engelska och amerikanska zonerna inrättades också indirekt valda, tyska zonorgan liksom senare tvåzonsorgan.

Vid slutet av år 1947 hölls i London en konferens mellan de fyra ockupationsmakternas utrikesministrar. Sedan konferensen fullständigt misslyckats i sin uppgift att skapa enhetliga riktlinjer för den framtida politiken gentemot Tyskland, upptogs i början av 1948 separata överläggningar mellan de tre västmakterna jämte representanter för Beneluxstaterna. Överläggningarna resulterade dels i ett erbjudande till tyskarna i västzonerna att själva lägga grunden till en ny tysk stat, dels i beslut om en reorganisation av ockupationsförvaltningen. Efter fortsatta långvariga förhandlingar på västmaktshåll har sedan överenskommelser träffats om en ockupationsstadga, om formerna för en tremaktskontroll över Västtyskland, om Ruhrstatuten m. m. I ockupationsstadgan, varom enighet nåddes först i början av april 1949 vid en utrikesministerkonferens i Washington, förklaras att det tyska folket under den tid som ockupationen fortfar skall erhålla största möjliga mått av självstyrelse. Avgörandet i frågor bland annat rörande Västtysklands utrikespolitik, utrikeshandel, demilitarisering liksom rörande förbunds- och delstatsförfattningarnas efterlevnad reserveras för ockupationsmakterna, ehuru även här beslut kan fattas av tyska organ efter särskilt medgivande. Dessutom förbehåller sig ockupationsmakterna att under vissa omständigheter helt eller delvis återtaga sin tidigare oinskränkta myndighet. Varje ändring av förbundets författning kräver ockupationsmakternas uttryckliga godkännande, medan däremot övriga av tyska myndigheter utfärdade lagar automatiskt träder i kraft inom 21 dagar, såvida icke ockupationsmakterna dessförinnan inlagt veto.

Redan den 1 juli 1948 överlämnade de tre militärguvernörerna i Västtyskland en skrivelse till ministerpresidenterna i de elva västtyska delstaterna, enligt vilken dessa bemyndigades att inkalla en genom allmänna val bildad konstituerande församling med uppgift att utarbeta en ny författning. Denna författning, som för att accepteras av militärguvernörerna måste vara »demokratisk» och av »federalistisk» typ, skulle träda i kraft sedan den genom referendum godkänts av två tredjedelar av de berörda delstaterna. Efter vissa invändningar från tysk sida bestämdes i slutet av juli, att författningens utformning skulle anförtros åt ett parlamentariskt råd sammansatt av representanter från delstaternas lantdagat. På ministerpresidenternas uppdrag sammanträdde under augusti månad en statsrättslig expertkonferens i Herrenchiessee, varvid ett preliminärt författningsutkast uppgjordes till ledning för det fortsatta arbetet.

Det parlamentariska rådet, som började sin verksamhet den 1 september 1948, bestod av 65 ledamöter jämte 5 representanter från Berlin, vilka sistnämnda hade yttranderätt men saknade rösträtt. Av rådets ledamöter tillhörde 27 det socialdemokratiska partiet, 27 den kristligt-demokratiska resp. kristligt-sociala unionen, 5 det fria demokratiska partiet samt 2 vartdera tyska partiet, centrum och kommunisterna. Till rådets ordförande valdes kristligt demokratiska unionens ledare Konrad Adenauer och till ordförande i huvudutskottet socialdemokraten professor Carlo Schmid. I slutet av november erhöll rådet från militär guvernörerna ett författningsprogram i sju punkter. Till belysning av innehållet i denna promemoria, vilken alltså överlämnades först sedan arbetet i rådet pågått flera månader, må exempelvis nämnas att i första punkten förordades ett tvåkammerssystem, där den ena kammaren skulle representera delstaterna och där denna skulle ha så stora befogenheter att den kunde tillvarata delstaternas intressen. I tredje punkten hette det, att förbundsregeringens befogenheter skulle inskränkas till sådana, som direkt angavs i författningen, varefter vissa områden uppräknades som skulle falla utanför förbundets kompetens o.s.v. De följande överläggningarna mellan militär guvernörerna och parlamentariska rådets representanter ledde till en första kris inom rådet. Socialdemokraterna beskyllde Adenauer för att härunder ha provocerat militär guvernörerna att göra uttalanden i federalistisk riktning. En viss avspänning nåddes först efter årsskiftet 1949. Nya svårigheter uppstod i början av mars, sedan militär guvernörerna tagit del av författningsförslaget sådant det förelåg efter tredje läsningen i huvudutskottet. I en skrivelse meddelade militär guvernörerna, att förslaget i en rad punkter avvek från de i deras tidigare promemoria uppdragna federalistiska principerna. Preciserade invändningar riktades mot åtskilliga paragrafer, främst berörande förbundets lagstiftningsmakt och finansiella tillgångar, och förslag till omformuleringar framfördes. De kompromisslösningar, som efter långa diskussioner utformats i parlamentariska rådet, där den mer federalistiska ståndpunkten inom de konservativa partierna brutits mot socialdemokraternas mer centralistiska åsikter, syntes nu allvarligt hotade. Förnyade förhandlingar med militär guvernörerna ledde inte till något resultat, och samtidigt tillspetsades de tyska partimotsättningarna, eftersom militär guvernörernas ingripande också innebar ett ställningstagande i partiernas interna strider. Den 19 april förklarade sig det socialdemokratiska partiet hellre berett att rösta nej än att acceptera ett författningsförslag, som icke uppfyllde vissa av partiet uppställda minimikrav. Följande dag överlämnade militär guvernörerna emellertid en ny och i påtagligt försonlig ton hållen skrivelse till parlamentariska rådet. Skrivelsen hade utformats vid det förutnämnda Washingtonmötet fjorton dagar tidigare och lämnats till militär guvernörerna för att användas vid behov.

Vid följande konferenser med militär guvernörerna nåddes snabbt enighet, och efter ett forcerat arbete kunde parlamentariska rådet slutgiltigt antaga författningen den 8 maj. Blott tolv nej-röster avgavs, nämligen av centrums, tyska partiets, kommunisternas och av kristligt sociala unionens sex representanter. Därefter följde militär guvernörernas och delstatslanddagarnas godkännande; man övergav alltså tanken på referendum. Endast

Bayerns lantdag ställde sig avvisande men förklarade sig samtidigt beredd att erkänna författningens giltighet.

Den första avdelningen i den nya författningen — *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* — behandlar de medborgerliga fri- och rättigheterna. Garantier lämnas här i främsta rummet för de traditionella friheterna: yttrande-, tryck-, församlingsfrihet, o.s.v. Vidare förekommer vissa allmänna deklamationer rörande individens och familjens ställning. Om religionsundervisningen i skolorna säges bland annat, att den skall betraktas som ett ordinarie läroämne i de delstater, där inte redan en annan ordning gäller, men att föräldrarna har rätt att bestämma om barnens deltagande. Egendoms- och arvsrätt skyddas, samtidigt som socialisering av jord, naturtillgångar och produktionsmedel förutsättes kunna ske mot ersättning, byggd på en rättvis avvägning mellan allmänna och individuella intressen. Framhållas bör särskilt regeln om att den som begagnar de angivna friheterna för att bekämpa den demokratiska ordningen, han förverkar dessa friheter. Forsknings- och lärofriheten befriar icke heller från »trohet mot författningen». Likaledes betraktas sådana partier som författningsstridiga, vilka enligt sitt program eller sina anhängares uppträdande syftar till att inskränka eller upphäva den fria demokratiska ordningen eller hotar förbundsrepublikens bestånd. Avgörandet ligger i dylika fall hos förbundets författningsdomstol.

Förbundsrepubliken Tyskland karakteriseras som en »demokratisk och social förbundsstat». Författningen förutsätter uttryckligen, att förbundet kan överföra suveränitetsbefogenheter på en internationell organisation. Folkrättens allmänna regler förklaras också utgöra en beståndsdel av förbundets rättsordning, de gäller framför andra lagar och skapar omedelbart rättigheter och plikter för medborgarna. Delstaterna tillkommer, heter det, alla statliga befogenheter och uppgifter i den mån författningen icke föreskriver eller medger en annan reglering. Principen att »Bundesrecht bricht Landesrecht» återfinnes emellertid också. Om en delstat icke uppfyller sina förpliktelser mot förbundet och dess lagar, kan tvångsmedel tillgripas.

Som centrala, representativa organ fungerar *förbundsdagen* och *förbundsrådet*. Förbundsdagen väljs för fyra år genom allmänna val inom hela förbundet; rösträttsåldern är 21 år. I förbundsrådet sitter endast medlemmar av delstatsregeringarna, tre från de minsta delstaterna, fyra från delstater med över två millioner och fem från delstater med över sex millioner invånare. Dessa representanter utses och återkallas av delstatsregeringarna och vid omröstningen skall representanterna från varje delstat rösta enhetligt. Ställningen som statschef, med väsentligen formella befogenheter, intar *förbundspresidenten*. Han väljes för fem år — omval kan förekomma en gång — av den s. k. förbunds församlingen, omfattande förbundsdagens ledamöter och lika många representanter från delstaternas folkvalda församlingar. *Förbundsregeringen* består av *förbundskanslern* och *förbundsministrarna*. Kanslern väljes av förbundsdagen på presidentens förslag; förbundsdagen kan dock välja annan än den presidenten förordad. För valet fordras som regel absolut majoritet bland förbundsdagens medlemmar. Endast i det fall, att ingen kandidat inom viss tid lyckas erhålla sådan majo-

ritet, kan presidenten utse den som vid föregående val erhållit de flesta rösterna; han kan emellertid i detta fall också upplösa förbundsdagen. Förbundsministrarna utses och avskedas av presidenten på kanslerns förslag. De står alltså inte i ett direkt, parlamentariskt ansvarighetsförhållande till förbundsdagen. Både förbundskanslerns och förbundsministrarnas uppdrag upphör, då nyvald förbundsdag sammanträder.

Förbundsdagen kan avge ett misstroende-votum mot förbundskanslern, ehuru endast genom att majoriteten av dess medlemmar förenar sig om att välja en ny kansler. Om förbundskanslern själv begär förtroende-votum, men ej erhåller detta, kan presidenten på kanslerns förslag upplösa förbundsdagen. Sådant upplösningsbeslut förfaller, därest majoriteten av förbundsdagens ledamöter väljer en ny kansler. I stället för att vid vägrat förtroende-votum upplösa förbundsdagen kan presidenten på förbundsregeringens förslag och med förbundsrådets medgivande förklara, att ett lagstiftningsnödtillstånd är rådande. En dylik förklaring, som endast kan avges en gång under varje kanslers ämbetsperiod och som kan gälla under högst sex månader, innebär att regeringens lagförslag med förbundsrådets samtycke får karaktären av lag även om de ej godkännes av förbundsdagen.

I de flesta fall ligger *lagstiftningsmakten* enligt författningen väsentligen hos förbundsdagen. När det gäller vissa lagstiftningsärenden, bland annat inom det finansiella området, fordras även förbundsrådets godkännande; vid författningsändring kräves två tredjedelsmajoritet i representationens båda avdelningar. I övrigt har förbundsrådet däremot ett slags vetorätt gentemot förbundsdagens avgöranden. Fattas beslut om veto med enkel majoritet av förbundsrådet, kan det av förbundsdagen upphävas genom ett nytt beslut med enkel majoritet av dess medlemmar; fattas vetobeslutet med två tredjedelsmajoritet fordras för upphävande två tredjedelar av de i förbundsdagen avgivna rösterna. Förbundsrådet äger tillsammans med förbundsregeringen också utöva en del förvaltningsfunktioner.

Inom vissa områden tillhör lagstiftningskompetensen uteslutande förbundets organ. Det gäller bland annat frågor om utrikespolitik, tullar, penningväsen och delvis kommunikationsväsendet. Inom andra områden har förbundet »konkurrerande» lagstiftningsmakt, d. v. s. denna makt tillkommer delstaterna endast i den mån den ej begagnas av förbundet. Härunder faller civilrätt, straffrätt, processrätt, förenings- och arbetsrätt samt lagstiftning berörande näringslivet och de viktigaste slagen av skatte- och sociallagstiftning m. m. Intäkter av tullar, monopol, de flesta konsumtionsskatter, omsättningsskatter, trafikavgifter och förmögenhetsskatt av engångsnatur tillflyter förbundet, medan bland annat inkomstskatter, vanliga förmögenhetsskatter, arvskatter, bolagsskatter och fastighetsskatter tillkommer delstater och kommuner. Genom förbundslag, godkänd också av förbundsrådet, kan dock bestämmas, att en del av inkomst- och bolagsskatten skall uppbäras av förbundet.

Förbundets *författningsdomstol*, av vars ledamöter förbundsdagen utser hälften och förbundsrådet hälften, har till huvudsaklig uppgift att avgöra tvister rörande författningens tolkning. Vid konflikt mellan förbund och delstater och i fall då vanlig domstol finner lag strida mot författningen skall sålunda avgörandet hänskjutas till författningsdomstolen. För att

garantera den ordinarie rättskipningens enhetlighet finns dessutom dels ett antal högre förbundsdomstolar inom olika rättsområden, dels en över dem stående *hösta förbundsdomstol*. Författningen innehåller också bestämmelser om i vilka fall förbundets förvaltningsuppgifter skall handhas av förbundets egna myndigheter och i vilka fall uppgifterna skall skötas av delstatsmyndigheter.

Författningens sista paragraf lyder: »Denna grundlag upphör att gälla den dag då en författning, beslutad av det tyska folket efter fritt avgörande, träder i kraft.»

Att den nya västtyska författningen inte kallas »Verfassung» utan »Grundgesetz» beror ej på någon tillfällighet. En verklig författning i demokratisk mening kan, har det ofta framhållits i den tyska debatten, endast skapas av ett suveränt folk, men tyska folket är för närvarande inte suveränt och inte heller representerar Västtyskland hela folket. Snarare är ockupationsstadgan, enligt Carlo Schmid, att beteckna som den egentliga författningen. Den nya förbundsrepubliken har karakteriserats som ett »statsfragment» och dess »grundlag», som endast kan reglera de hittills frigivna suveränitetsbefogenheterna, har också en begränsad giltighet både i rummet och, genom grundlagens sista paragraf, i tiden.¹ Ett spörsmål, som också livligt diskuterats i detta sammanhang, gällde frågan, huruvida Tyskland som stat skulle ha upphört att existera efter 1945 års händelser eller inte. Majoriteten både bland de tillkallade statsrättsexperterna och bland politikerna i det parlamentariska rådet ansåg, att den tyska staten fortsatt att finnas till. Man har härvid hänvisat till de allierades förut omnämnda deklaration i samband med det tyska nederlaget samt också till västmakternas åsikt att för konstitutionens giltighet endast fordrades positivt beslut av två tredjedelar bland de berörda delstaterna. Den villkorlösa kapitulationen hade sålunda varken lett till en annexion eller subjugation men däremot hade den tyska staten desorganiserats. Vad som nu fordrades vore därför inte att på nytt konstituera utan endast att på nytt organisera Tyskland. Härav följde också, att det parlamentariska rådet inte kunde betraktas som en representation för delstaterna utan för den fria delen av det tyska folket. Enligt minoritetens uppfattning hade i och med 1945 års debellation såväl den tyska staten som delstaterna upphört att bestå. Sedan hade emellertid delstaterna ånyo konstituerats, och det vore därför deras uppgift att nu, genom det parlamentariska rådet, skapa en tysk stat. Som stöd åberopades också åsikter om de nya delstaternas ställ-

¹ Se »Parlamentarischer Rat, Stenografischer Bericht» (cit: Parl. Rat), s. 8 ff., samt även »Bericht über den Verfassungskonvent auf Herrenchiemsee», München 1948 (cit: Herrenchiemsee), s. 17 f. Uttalandet, att det tyska folket inte var suveränt underkändes å CDU:s vägnar av Süsterhenn, som hänvisade till att folket enligt den medeltida statsläran har »einen von Gott gegebenen Anspruch auf politische Selbstorganisation und eigene politische Repräsentation» samt till att folket enligt Thomas ab Aquino är »der naturrechtliche Träger der Staatsgewalt», Parl. Rat, s. 20 f. — De ovan angivna källorna ligger i första hand till grund för föreliggande framställning. Tyvärr har det viktiga huvudutskottets protokoll, när detta skrives, ännu icke utgivits av trycket.

ning, vilka kommit till uttryck i ett par delstatsförfattningar, främst Bayerns.²

Majoritetens ståndpunkt har präglat den västtyska författningens ingress, där det heter att i medvetande om sitt ansvar »hat das Deutsche Volk, in den Ländern Baden, Bayern — — — dieses Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland beschlossen». Frågan om kompetens-kompetensen, d.v.s. frågan, huruvida det tillkommer förbundsrepubliken eller delstaterna att ändra den inbördes kompetensfördelningen, har av författningen inte avgjorts till förmån för någondera parten. Det föreskrives däremot, att en författningsändring, som berör förbundets uppdelning i delstater eller delstaternas medverkan vid lagstiftningen, icke får genomföras.³ Vad delstaterna beträffar bör det ju ihågkommas, att många av dem är rena nyskapelser och att andra blivit uppdelade o.s.v., allt i enlighet med ockupationsmakternas beslut. De flesta delstater är, yttrade en talare i parlamentariska rådet, inte mer än tre år gamla och för sin uppkomst har de att tacka »den tillfälliga demarkationslinjen mellan två infanteridivisioner». Argumentationen för delstatsintressena kontra förbundet mötte på grund av dessa förhållanden en betydande svårighet. Författningen uppställer vissa regler för gränsjusteringar mellan delstaterna, varvid folkomröstning i berörda områden ingår som ett led — det enda fall då författningen innehåller bestämmelser om ett referendumförfarande. Trots de nya delstaternas av mer eller mindre godtyckliga omständigheter betingade tillblivelse, har det likväl icke lyckats de tyska delstatsrepresentanter, som fått ockupationsmakternas tillåtelse till gränsregleringar, att nå enighet härom.⁴ I förbigående må också omnämnas den ända sedan nationalsocialismens tid diskuterade frågan om och i vilken mån Weimarförfattningen har fortsatt att gälla. Något entydigt svar lämnar icke den nya författningen, som dels generellt förklarar att äldre rätt fortfarande äger giltighet, såvida den ej strider mot grundlagen, dels uttryckligen i sig upptagit vissa paragrafer från Weimarkonstitutionen, berörande de religiösa sammanslutningarna.⁵

² Om de olika ståndpunkterna, se Herrenchiemsee, s. 18 ff. samt Parl. Rat, främst Schmid (SPD), s. 9 ff., Heuss (FDP), s. 41, samt för minoritetsståndpunkten Schwalber (CSU), s. 34 och Seebohm (DP), s. 49. — I Bayerns nya författning § 1 heter det: »Bayern ist ein Freistaat». Härmed kan jämföras § 64 i Hessens författning, »Hessen ist ein Glied der deutschen Republik».

³ Se § 79. Jfr också yttrande av Menzel (SPD), Parl. Rat, s. 32.

⁴ Jfr Heuss (FDP), Parl. Rat, s. 43 f. — Författningens § 20, vari sägs, att »den från folket utgående statsmakten utövas »in Wahlen und Abstimmungen» kan dock möjligen sägas hålla dörren till ett folkomröstningsinstitut öppen. I Parl. Rat förordades allmänna folkomröstningar och folkinitiativ under den inledande principdebatten utan särskilt eftertryck av Menzel (SPD), s. 30, och vid slutvoteringen med bestämdhet av Brockmann (Z), s. 184. Enligt Heuss' (FDP) mening borde man icke belasta den kommande demokratin med ett institut, som i ett stort land är »die Prämie für jeden Demagogen»; i Weimarförfattningen hade dessa bestämmelser »aus einer gewissen Verliebtheit meines Freundes Konrad Hausmann in die Schweiz hineingekommen», s. 93. — Regler om folkomröstning finns i delstatsförfattningar och i den östtyska författningen, § 87.

⁵ Jfr §§ 123 och 140. I Parl. Rat berördes frågan av Schmid (SPD), som ansåg att Weimarförfattningen i varje fall ej bestod såsom helhet, s. 12. Under

Beträffande författningens katalog över »Grundrechte» krävdes med eftertryck både av det socialdemokratiska och fria demokratiska partiets företrädare, att den väsentligen skulle begränsas till de klassiska individualrättigheterna. Grundlagens karaktär av ett provisorium liksom de ovissa och instabila förhållandena i dagens Tyskland gjorde det enligt deras mening nödvändigt att avstå från försök att uppdraga riktlinjer för den framtida ekonomiska ordningen och sociala sammanlevnaden. Inom det konservativa lägret var man knappast heller primärt intresserad av dessa frågor, men själva synen på de medborgerliga rättigheterna var särpräglad. Man måste slutgiltigt överge den rättspositivistiska uppfattningen, förklara man, och medgiva existensen av naturliga, före staternas uppkomst bestående rättigheter. Framförallt borde man erkänna — och här framträdde dessa partiets väsentliga önskemål — föräldrarnas naturliga rätt att bestämma över sina barns religiösa uppfostran: »Det är för oss en naturrätt, som vi icke kommer att låta beröva oss av någon parlamentsmajoritet eller av någon ockupationsmakt.» Denna fråga blev också en av de mest omstridda. På det hela taget fick rättighetskatalogen den förordade, begränsade karaktären. Den skiljer sig därigenom påtagligt såväl från Weimarförfattningen som från de flesta av de nya delstatsförfattningarna. I själva verket måste, såvitt man kan förutse, många enskilda paragrafer i delstaternas rättighetsförklaringar komma att sättas ur kraft genom förbundets blivande lagstiftning och andra paragrafer att bli helt betydelselösa.⁶

Man har medvetet eftersträvat att såvitt möjligt förhindra, att de i författningen upptagna rättigheterna endast skall bli allmänna, till intet förpliktande deklarationer. Sålunda föreskrives, att de angivna rättigheterna skall binda lagstiftning, förvaltning och domstolar som omedelbart gällande rätt. I de särskilt utpräknade fall, då rättigheterna kan inskränkas genom lagstiftning, skall lagen uttryckligen hänvisa till vederbörande grundlagsparagraf och lagen får ej avse en ändring av paragrafens »Wesensgehalt». Som en garant för friheten har man också särskilt framhållit utskiftningen av statsmakten på olika organ. Den traditionella makt-delningsläran, med en lagstiftande, en verkställande och en dömande makt, har inskrivits i författningen. Till ett annat ofta avhandlat spörsmål, nämligen frågan om hur demokratin skall ställa sig till antidemokratiska riktningar, har man i princip tagit bestämd ståndpunkt. Man måste ha mod, yttrade Schmid, »att visa intolerans gentemot dem som vill använda demokratin för

överläggningarna refererades också ett rättsfall, där en domstol vägrat att döma en nationalsocialistisk angivare under åberopande av att enligt Weimarförfattningen ingen kunde dömas för ett brott som icke var straffbelagt vid tiden för dess begående, s. 30 f. Domen är ju särskilt anmärkningsvärd därigenom att åtminstone den åberopade bestämmelsen i Weimarförfattningen icke torde ha gällt vid brottets begående. Bestämmelsen skulle alltså sedan börjat gälla på nytt.

⁶ Om diskussionen i Parl. Rat se å ena sidan Schmid (SPD), s. 14, 172 och Heuss (FDP), s. 44 och å andra sidan Süsterhenn (CDU) citatet, s. 20, 21; jfr också Brockmann (Z), s. 55 f. Som ett enda exempel på hur långt delstaterna gått i reglering och hur speciella de synpunkter är, som därvid kommit till uttryck, må anföras följande ur Hessens författning § 29: »Das Streikrecht wird anerkannt, wenn die Gewerkschaften den Streik erklären. Die Aussperrung ist rechtswidrig.»

att bringa den om livet». Någon upplysning om huruvida man verkligen ämnar begagna föreliggande bestämmelser för ett ingripande gentemot kommunisterna och eventuellt mot vissa högerextremistiska riktningar har ännu inte givits.⁷ I författningsutkastet, sådant det förelåg efter tredje läsningen i huvudutskottet, ingick också en bestämmelse om en särskild nödförordningsrätt för förbundsregeringen i det fall då de lagstiftande organens verksamhet hotades »durch höhere Gewalt». Bestämmelsen, som såtillvida erinrade om Weimarförfattningens § 48 att den förutsatte en temporär suspension av pressfrihet, församlingsfrihet o.s.v., återfinnes icke i den slutgiltiga författningstexten, sannolikt beroende på ockupationsmakternas hållning.⁸

Av förbundets representativa organ var det egentligen endast förbundsrådet som blev föremål för ingående diskussion. Allmän enighet rådde om att det skulle finnas en särskild delstatsrepresentation; man betygade från flera håll att det förutvarande riksrådet utfört ett värdefullt arbete, även om dess verksamhet inte uppmärksammats av offentligheten. Däremot gick meningarna isär beträffande frågan om denna institutions sammansättning och uppgifter. Vid konferensen i Herrenchiemsee förordade några ett organ av ren förbundsrådstyp, bestående av företrädare för delstatsregeringarna. Man hänvisade främst till behovet av den speciella sakkunskap som regeringsledamöterna ägde och till behovet av ett verkligt förmedlande organ mellan förbund och delstater. Andra önskade, att denna kammare skulle få formen av en senat, vald av delstaternas lantdagar eller direkt av folket. Man vände sig mot tanken att återinföra ett byråkratiskt element i författningslivet; till senatorer skulle utses gentemot stats- och partibyråkrati fristående medborgare av typen »äldre statsmän», vilket också på längre sikt skulle kunna medföra en reform av det tyska partiväsendet. Från kristligt demokratiska unionens sida föreslog man slutligen vid parlamentariska rådets inledande överläggningar ett organ av blandad typ, sammansatt av såväl regeringsrepresentanter som valda ledamöter. Att man till sist stannade inför den rena förbundsrådslösningen torde sammanhänga med att dels de mest övertygade federalisterna förordade denna lösning och dels att socialdemokraterna, som från början uttalat sympatier för senatsidén, hyste ett jämförelsevis svalt intresse för hela frågan. På federalistiskt håll fruktade man sannolikt, att en senat inte alls skulle bli en delstatsrepresentation utan endast en spegelbild av förbundsdagen, där röstningen skulle följa sedvanliga partilinjer. I fråga om förbundsrådets kompetens hävdade socialdemokraterna ursprungligen, att den skulle begränsas till ett suspensivt veto, medan man på konservativt håll krävde full paritet mel-

⁷ Se för det föregående §§ 1, 19, 20 samt Schmid (SPD), Parl. Rat, s. 14.

⁸ Parl. Rat Druchsache nr 604, § 111. I sin skrivelse den 2 mars 1949 erinrade militärguvernörerna i punkt 4 om att »det är vi som i sista hand är ansvariga för säkerheten». Skrivelsen finnes återgiven bland annat i det socialdemokratiska partiets informationstidning, Sopade nr 722. I Bayerns delstatsförfattning, § 48, finns en bestämmelse om delstatsregeringens befogenheter, då säkerheten och ordningen störes, som i hög grad erinrar om Weimarförfattningens § 48.

lan förbundsdag och förbundsrad.⁹ Den slutliga lösningen följde här medelvägens linje.

I fråga om förbunds-presidenten framfördes på ett tidigt stadium vissa yrkanden om att denna post skulle ersättas av ett tremannakollegium; de vann emellertid icke något starkare understöd.¹⁰ Den nye förbunds-presidenten är inte såsom Weimartidens president folkvald. Han har ingen generell utan endast en till ett par särskilda situationer begränsad upplösningsrätt gentemot förbundsdagen, han är vid sin utnämning av förbundskansler helt beroende av förbundsdagens val och han har inte längre i sin hand någon motsvarighet till Weimarförfattningens § 48. Begränsningen i den nye presidentens befogenheter är påtagligt betingad av Weimarepokens erfarenheter, vilka på denna punkt tolkades lika av alla.

Även bestämmelserna om förbundskanslerns och förbundsregeringens ställning och de parlamentariska ansvarighetsreglerna — de ur principiell synpunkt intressantaste bestämmelserna i författningen — är på det mest tydliga sätt influerade av en strävan att undvika sådana förhållanden som rådde före Hitlerregimens tillkomst. Det torde också vara denna gemensamma strävan som förklarar, att det inte förekom några större meningsbrytningar rörande dessa särpräglade föreskrifter. Framhållas bör emellertid också, att de nya delstatsförfattningarna erbjöd flera förebilder, när det gällde de nya parlamentariska ansvarighetsreglerna. Sålunda heter det i Württemberg-Badens författning från 1946, för att taga ett enda exempel, att ett beslut om misstroendevotum mot regeringen blott kan fattas av majoriteten av lantdagens medlemmar och först får rättslig verkan, då förtroendevotum givits en ny regering. För övrigt återfinnes i det i mars 1949 godkända förslaget till en östtysk författning, vilken i och för sig knappast har mer än ideologiskt intresse, ett stadgande om att omröstning rörande misstroendevotum endast kan äga rum samtidigt som ny ministerpresident föreslås.¹¹ Den väsentliga lärdomen från Weimartiden har varit: en samarbetsoduglig, rent negativ majoritet skall ej kunna störta en regering.

Medan presidentens maktbefogenheter minskats, har kanslerns ökat. Genom att denne å ena sidan ensam är parlamentariskt ansvarig och å andra sidan själv kan av- och tillsätta sina kolleger synes förutsättningar ha skapats för ett realiserande av föreskriften om att förbundskanslern bestämmer riktlinjerna för regeringens politik. Sedan kanslern väl valts, bör det i allmänhet bli ganska svårt att störta honom, och det synes inte omöjligt att den genomförda ordningen i praktiken kan få en snarlik innebörd som ett i Herrenchiemsee framfört förslag med syfte att regeringen skulle väljas för viss tid. Naturligtvis kan den faktiska partipolitiska utvecklingen komma att omintetgöra grundlagsstiftarnas intentioner. Men

⁹ Se Herrenchiemsee, s. 37 ff. och Parl. Rat, Süsterhenn (CDU), s. 22 ff., Menzel (SPD), s. 29, Schwalber (CSU), s. 36 f., Heuss (FDP), s. 42 f., Seebohm (DP), s. 49, Brochmann (Z), s. 96 f. Angående partiernas ursprungliga program se också Sopade nr 605.

¹⁰ Se främst Herrenchiemsee, s. 41 f.

¹¹ Angående motiveringen för de berörda bestämmelserna kan hänvisas till Herrenchiemsee, s. 43 ff., och Schmid (SPD), Parl. Rat, s. 173. Württemberg-Badens författning § 73, den östtyska författningen § 95.

regeringsmaktens nya organisation kan också tänkas befrämja fastare partikoalitioner och ge regeringsrepresentanterna en starkare ställning gentemot sina egna partier.

Den stora stridsfrågan, vilken som en röd tråd genomlöpte alla parlamentariska rådets överläggningar, gällde den inbördes avvägningen av förbundets och delstaternas befogenheter. Diskussionen koncentrerades främst kring spörsmålen om förbundsrådets kompetens, om lagstiftnings- och finansmaktens utskiftning och om förvaltningens organisation. Eftersom det fria demokratiska partiet, vilket motsatte sig varje mer långtgående decentralisation, tillsammans med socialdemokraterna hade majoritet i rådet — om man härtill lägger eller helt bortser från de två kommunisternas röster — befann sig de ivriga federalisterna, oberoende av om de lyckades vinna hela den kristligt demokratiska unionen för sin ståndpunkt eller ej, i minoritet. Men detta blev ej av avgörande betydelse, därför att ett författningsförslag i åtskilliga delstater aldrig skulle ha godkänts mot kristligt demokratiska unionens röster. Om författningsverket skulle föras i hamn, kunde man alltså inte bygga på en knapp majoritet i rådet, utan en uppgörelse mellan de två stora partierna var nödvändig. Detta var förutsättningen för hela rådets arbete, och det förklarar också varför den slutliga författningstexten i nästan alla omstridda punkter har en så utpräglad kompromisskaraktär.

Av särskilt intresse är naturligtvis frågan om den roll ockupationsmakterna spelade. Att deras ingripanden fördröjde parlamentariska rådets arbete och vid ett par tillfällen hotade att riva upp de preliminära överenskommelser som träffats av de tyska politikerna är uppenbart. Svårare är det att avgöra, vilken direkt betydelse dessa, säkerligen främst på amerikanskt och franskt initiativ, företagna ingripanden till förmån för federalismen fick för själva författningens utformning. Medvetandet om att en lösning av de konstitutionella problemen efter strängt centralistiska linjer aldrig skulle ha accepterats, kan ju redan från början ha påverkat de tyska partiernas hållning och själva den atmosfär i vilken de arbetade, utan att man kan finna många direkta belägg därför. Vad som närmast kan diskuteras är resultatet av militär guvernörernas aktioner under våren 1949, dvs. man kan göra en jämförelse mellan författningsutkastet efter tredje läsningen i huvudutskottet och den slutliga grundlagstexten.

Man finner då bland annat, att bestämmelserna om förbundsrådets kompetens omredigerats men för övrigt endast obetydligt förändrats, att uppräknningen av de områden, inom vilka förbundet äger att lagstifta, försetts med några inledande allmänna uttalanden om för vilka syften förbunds- lagstiftning är påkallad och om delstaternas rätt att i övrigt själva stifta lagar, samt att förbundets inflytande över förvaltningen i stort sett lämnats orubbat, bortsett från en närmare reglering av finansförvaltningen. Enligt det tidigare författningsförslaget skulle de betydelsefullaste skatteinkomsterna i princip delas mellan förbund och delstater utan att det därvid angavs hur fördelningen skulle ske, medan enligt den definitiva grundlagstexten en detaljerad utskiftning av skatteinkomsterna mellan dem genomförts. Här kan man alltså tala om en viktig förändring, men det bör observeras att det också finns en tillägsbestämmelse som säger, att »den

slutgiltiga fördelningen» av skatteintäkterna skall verkställas genom en förbundslag före utgången av år 1952, dvs. frågans avgörande har trots allt skjutits på framtiden. Ockupationsmakternas ingripande i det parlamentariska rådets arbete föranledde alltså större formella än reella förändringar i författningstexten.

Otvivelaktigt är det federalistiska elementet väsentligt mer framträdande i den nya grundlagen än i Weimarkonstitutionen eller i den östtyska författningens bestämmelser.¹² Men man måste härvid också beakta, att de federalistiska strömningarna hos det tyska folket fått ny näring både genom öviljan mot nationalismens så starkt centraliserade statsapparat och genom den på det egna omedelbara livsuppehållet inriktade politik, som delstaterna nödgats föra efter det tyska rikets desorganisation. Det steg, som Västtyskland tagit i federalistisk riktning, står icke i överensstämmelse med utvecklingstendenserna i den övriga världen, och det kan förefalla tvivelaktigt om det för framtiden verkligen kommer att finnas en grundval i Tyskland stark nog för att bära upp denna federalism.

Man kan till sist ställa frågan, i vilket idéhistoriskt eller författningshistoriskt sammanhang den västtyska grundlagen bör insättas. Under det parlamentariska rådets överläggningar förekom det vid något tillfälle att tankegångar från 1848 års tyska revolution bragtes i erinran, och de konservativa riktningarnas företrädare visade en påfallande benägenhet att hänvisa till medeltidens och Thomas ab Aquinos statsläror. Närmare till hands kunde det kanske synas ligga att draga vissa paralleller med 1871 års författning, exempelvis rörande förbundsrådets ställning. De faktiska politiska förhållandena är dock så olikartade, att dylika jämförelser får ett mycket begränsat värde. Den väsentliga utgångspunkten för det nya författningsarbetet har utan allt tvivel varit Weimarkonstitutionen. De direkta överensstämmelserna är påtagliga. I själva verket skulle en detaljerad redogörelse visa, att likheterna är större än vad som här framgått, eftersom många enskilda paragrafer nästan ordagrant överflyttats till den västtyska författningen. Men man kan också tala om ett negativt beroende av Weimartidens statsskick. Grundlagsstiftarna har i flera fall sökt att genom förändrade författningsbestämmelser undanröja några av de mest påtagliga svagheter i Weimartidens politiska system. Vad som är nytt är det förstärkta federalistiska inslaget. Men därbakom står främst å ena sidan vissa av diktaturen och kriget framkallade spontana strömningar hos det tyska folket, å andra sidan fransk säkerhetspolitik och amerikansk federalistisk ideologi.

Jörgen Westerstähl.

¹² Den östtyska författningens »Länderkammer» har endast suspensivt veto (§ 84), republiken har även formellt hela bestämmanderätten över statsinkomsterna (§ 119), o.s.v.

LITTERATURGRANSKNINGAR

Nordisk demokrati. Redaktion HAL KOCH och ALF ROSS. Förlag: Halvorsen og Larsen, Oslo, Natur och Kultur, Stockholm, Westermann, København. 1949.

Alf Ross, författaren till ett av de finaste teoretiska arbeten som skrivits om demokratin, har tillsammans med sin landsman Hal Koch givit ut ett samlingsverk om demokratin i Norden. De båda redaktörerna ha nog inte haft det lätt. De ha haft ett mycket bestämt syfte med sin bok. Det är vår övertygelse, deklarerar de i sitt förord, att de nordiska länderna ha något att säga, som förtjänar att höras just nu, när öst står så hårt emot väst. Därför är det meningen att boken senare skall komma ut på engelska, så att den kan »bringe bud til den øvrige verden om et 'demokrati i midten', der søger at forene de vestlige landes respekt for personlig og politisk frihed med de østlige idealer om økonomisk frigørelse og social udligning».

Nu kan man först tycka, att det är rätt oegentligt att tala om social utjämning som ett ideal i de allt stramare sociala hierarkier, som härskarna i öster äro i färd med att mura upp. Men verkligen förvånad blir man, när man med redaktörernas program i minnet kommer till sidan 430, där bokförläggare Johan Hansson inträder. Han inträder i slavens roll, slaven som viskar i den väldiges, d. v. s. i demokratiens öra: Tänk på att du är dödlig. Johan Hansson räknar upp vad han kallar svagheter, sjukliga drag i demokratin: maktmissbruk, demagogi, korrupktion, understödspolitik. Det sista är i Johan Hanssons ögon uppenbarligen det värsta. Han klandrar Franklin Roosevelt för hans New Deal, han är förgrymmad över »bröd- och skådespelspolitiken» i Sverige och han är så hänförd och nitisk i sin tro på budskapet från Danmarks rättsförbund, att han låter trycka av flera sidor ur en av dess bekännelseskifter. Det partiet förklaras vara det enda i Norden, som har en bestämd mening om statsmaktens gränser. Ett citat ger en visserligen obestämd men dock upplysning om var de gränserna böra gå. Statsmakten skall endast vara »et lille formelt centralorgan», som skall ägna sig åt »Retsvæsen, Militærvæsen, Udenrigstjeneste, Vejvæsen og et par ting til». Naturligtvis bör ordet vara fritt och naturligtvis böra meningarna få bryta sig i en bok om demokratin. Men det kan väl knappast ha varit redaktörernas mening, att det skulle bedrivas renodlad partipolitisk agitation.

En av de danska medarbetarna är inne på liknande tankegångar som Johan Hansson. Sven Clausen har åtagit sig att skildra Danmarks väg till folkstyre. En liten del av uppsatsen berör ämnet — mestaparten är »reflektioner» såsom denna: »Hvorfor strider, våger, stræver, lyver, myrder og stjæler folk for at bli magthavere, dersom det ikke kløede i deres fingre efter at udøve og misbruge magt — lad os hindre dem, alt hvad vi

kan.» Det låter ju inte så idylliskt, och man kan inte förtänka den framtida anglosachsiska läsaren, om han känner sig något förvirrad av budskapet från Norden. Clausen berättar vidare, att han har upptäckt en »ansvarering», som är konstitutiv för demokratien. Den innebär att borgaren ansvarar inför ämbetsmannen, ämbetsmannen inför ministern, ministern inför riksdagen och riksdagen inför borgaren (på valdagen). Där inte alla fyra leden finnas, existerar det ingen demokrati, hävdar Clausen. Man undrar då, om han alls har tänkt på Sverige, där en ämbetsman är i hög grad självständig gentemot ministern. På ett annat ställe i uppsatsen heter det, att parlamentarismen är det viktigaste ledet i demokratiens teknik, åtminstone i Danmark. Från parlamentarismen stamma alla de goda tingerna i samhället, friheten och tryggheten, den lugna nattsömnen och barnens glada skratt. Ja, det står verkligen så! Så som Sven Clausen har skildrat förhållandena böra även vuxna personer kunna ha ganska roligt.

Redaktörerna måste rimligtvis ha haft bekymmer även med en annan av sina landsmän. »De danske partier» lyder rubriken över Povl Engelse-tofts bidrag. I stort sett håller han sig till saken. Men han har haft att kämpa med en ofta övermäktig frestelse att berusa sig med det mest gymnasiala svammel. På uppsatsens första sida får man göra bekantskap med Monrad, kallad junigrundlovens fader. Om honom heter det: »Han var den evige grænsebo. Han kom fra de sindets stormfulde egne, hvor bølgerne rejser sig stejlt i villie, magtsyge, livsbrynde och falder sydende sammen i ydmyghed og selverkendelse. Mod tågen om sig og tågen i sig havde han grebet troens planke, to faste punkter i det glidende: korset paa Golgata og den almindelige valgret... Han løste livets og dødens gåde ved troen. Kan den løses anderledes? Lad os vente med svaret til den dag, solen står op for sidste gang.» Så småningom nyktrar författaren till — dock inte så mycket, att han är i stånd att med några enkla och klara ord tala om vad partier är. Han måste uttrycka sig på följande sätt: »De er dagens mønt på den folkelige krafts børs, de er de små grønne stier mellem klassernes betonveje.»

Men det finns också en rad bidrag som man läser med utbyte. Ingvar Andersson inleder med en översikt över äldre demokratisk tradition i Norden. Han varnar för den tendens man ibland möter att tala på ett idealiserande sätt om Nordens urgamla politiska frihet. Något nytt ligger väl inte i hans påpekanden om vikingatidens sociala grupper och deras mycket varierande politiska inflytande, men man kan nog inte för ofta framhålla, att vikingatidens författning i Nordens länder saknade all medvetet »demokratisk» uppfattning. En fråga av stort intresse i ett arbete som detta borde, tycker man, vara frågan om riksdagens uppkomst. På den punkten sviker Ingvar Andersson ens förväntningar. Han går ganska lätt över hela problemet, antyder knappast ens, att här föreligger ett problem. Han nämner heller ingenting om de försök, som aristokraterna i Sverige gjorde både före och efter Gustaf II Adolfs regering att undertrycka riksdagen som maktfaktor.

I avsnittet om demokratiens teknik fäster man sig vid Johs. Andenæs' skildring av demokratiens utveckling i Norge. Den är varken essäistiskt fladdrig eller handboksmässigt torr, den har fasthet och konkretion och

den rymmer allt väsentligt. Goda egenskaper — klarhet och inriktning på det huvudsakliga — ha också Westerståhls uppsats om partiväsendet i Sverige och Sverre Steens om den norska partibilden. Westerståhl framhäver bland annat, att den tendens till större utrymme för folklig aktivitet, som följde med partiväsendets uppblomstring, senare i viss mån fått vika för en motsatt tendens. Inom socialdemokratien har riksorganisationens instanser fått en mindre betydelse i förhållande till riksdagsgrupp och regeringsrepresentanter, och något liknande tycks gälla om de andra partierna. Den centrala partiledningen har på det sättet fått se sin ställning stärkt, och påverkan uppifrån och nedåt har fått större vikt. Westerståhl har troligen rätt i att denna utveckling sammanhänger med statsmaktens expansion. Iakttagelserna äro intressanta, och de äro så betydelsefulla i ett arbete som detta, att författaren gärna kunde ha utvecklat dem litet mera.

Folkrörelserna i Norden ha behandlats av Gunnar Heckscher, Sverre Steen och K. B. Andersen. Bidragen äro alla välgjorda, i synnerhet Heckschers. Hans förnåga av mångsidig belysning kommer här mycket fint till sin rätt. Sedan han skrev sitt bidrag har emellertid ännu en sida av förhållandet mellan den parlamentariska demokratien och organisationerna blivit väsentlig.¹ Genom direkta förhandlingar mellan regeringen och organisationerna ha uppgörelser om subventioner träffats, som i realiteten innebära en begränsning av riksdagens inflytande, av dess grundlagsenliga befogenheter. Saken har ännu inte antagit några större proportioner, och tillvägagångssättet kan kanske praktiskt försvaras med att ingen annan väg var möjlig. Men man måste ju anse det principiellt betänkligt, att i grundlagen inte erkända organ i själva verket överta uppgifter, som författningsenligt åvila folkrepresentationen. Saken kan emellertid få betydelse inte bara för riksdagens framtid utan också för regeringens. Parlamentariskt underlag blir måhända inte nog för att säkra framgång för en regering, den måste kanske också ha vissa förutsättningar att komma till tals med de stora organisationerna. Det är i varje fall uppenbart, att dessa redan nu kommit att spela en roll i nordisk demokrati, som inte kan överskattas.

I bokens senare del behandlas en rad av demokratiens övriga problem. Herbert Tingsten gör en elegant och initierad skiss av pressen — av särskilt intresse är hans teckning av förhållandet mellan tidning, parti och ägare. Torgny Segerstedt har bidragit med en uppsats om de stora organisationerna ur sociologisk synpunkt. Här intresserar främst hans resonemang om de olika faktorer, som medverkade vid fackföreningarnas uppkomst. Av bokens övriga uppsatser, som bland annat behandla rättssäkerheten, den industriella demokratien, skolan och familjen, skall här endast en beröras. Ingemar Hedenius har velat utreda, vilka skäl en filosof kan ha att gilla demokratien. Han synes gilla den bland annat därför att demokratien och endast demokratien skänker medborgarna politisk frihet. Men, betonar Hedenius, denna frihet är inte reell utan blott legal. »Reell politisk frihet för mig skulle betyda, att min egen vilja hade makt att be-

¹ I en artikel i Svenska Dagbladet för den 28 sept. i år, »Korporatismens orsaker och risker», har Heckscher utvecklat sin mening även på denna punkt.

stämman politiken i det samhälle jag lever i, och någon sådan frihet har jag inte, även om jag lever i en demokrati.» Om man med den definitionen i handen skulle gå ut för att finna de politiskt verkligen fria människorna, skulle nog resultatet bli helt negativt. Inte ens i kretsen av socialdemokratiska statsråd skulle någon kunna förklara sig politiskt fri i den meningen, att hans vilja hade makt att bestämma politiken i samhället eller ens inom den gren av samhällslivet, över vilken han själv vore satt att råda. Men i andra sammanhang resonerar Hedenius, som om ett antal personer i den demokratiska staten trots allt skulle vara i besittning av sådan frihet. För att friheten skall bli reell, heter det, »fordras särskilda medel, som det inte är var mans sak att skaffa sig. Det demokratiska statskicket bestämmer också vilka medel som är tillåtna. De enda i demokratien tillåtna medlen är, att jag lyckas vinna förtroende för mina politiska mål hos en så stor mängd andra personer, att jag med hjälp av deras röster vinner framgång vid valen till folkrepresentationen». Detta kan omöjligen tolkas på annat sätt än att riksdagens samtliga ledamöter ha reell politisk frihet i Hedenius' mening. Man har svårt att tro, att någon enda av dem skulle vara nog förmäten att inbilla sig någonting dyligt. Å andra sidan finns det säkerligen människor utanför riksdagen, som ha större politiskt inflytande än många riksdagsmän. Man kommer sålunda inte till annat resultat än att Hedenius' resonemang på den här punkten är för schematiskt och onyanserat. Det saknar underlag i den politiska verkligheten.

Carl Arvid Hessler.

KARL HILDEBRAND: *Gustaf V som människa och regent*. Del II. Svensk Litteratur. Stockholm 1948. 625 sid. Pris inb. kr. 65:50.

De generella erinringar, som recensenten på denna plats (årg. 50, s. 357 f.) fann anledning att rikta mot förra delen av fil. dr Karl Hildebrands stora monografi över kung Gustaf V, äga i ännu högre grad tillämpning på den för någon tid sedan utkomna senare delen. Framställningens officiösa karaktär är om möjligt mera påfallande än förut; man kan ibland få ett intryck av att Post- och Inrikestidningar varit författarens flitigast anlitate källskrift. Bilden av konungen förlorar efter hand varje djupdimension och avtecknar sig blott och bart på ytplanet; den ståtligt uniformerade vaxdocka, som förevisades i förra delen, verkar livfull, nästan påträngande familjär jämförd med detta kolorerade jubelfotografi, där nyanserna ersatts med retuscher. Författarens sätt att disponera sitt stoff kännetecknas av samma brist på balans, som förryckte proportionerna i hans skildring av tiden fram till 1911, och ger hela verket prägeln av ett samtidshistoriskt panorama snarare än en normal biografi.

I viss utsträckning är detta naturligtvis förklarligt. Ju närmare i tiden de händelser ligga oss, som författaren har att behandla, desto svårare och ömtåligare blir hans uppgift. Det historiska perspektivet blir allt flackare, den synbarligen allmänt accepterade hänsynen till levande personer — endast överträffad av hänsynen till dem som just avlidit — gör sig allt starkare kännbar, en tilltagande subjektivitet i det egna omdömet kan måhända inte undvikas och källmaterialet ter sig allt svåröverskådligare.

Härtill kommer i detta speciella fall, att det tillstånd att bedriva forskning i Utrikesdepartementets arkiv, som genom särskilt konseljbeslut tillerkänts Hildebrand, endast gällt för tiden fram till 1920. Framställningen kan inte gärna undgå att bära spår av att den viktigaste källa till kunskap om vår samtida yttre historia, som författaren haft till sitt förfogande, inte längre stått honom till buds vid skildringen av de tre senaste decennierna.

Vad det andra världskriget och dess omedelbara förspel beträffar, borde dock de av svenska och norska utrikesdepartementen publicerade vitböckerna i någon mån kunnat uppväga denna förlust. Även andra tryckta källor av värde ha funnits att tillgå. Vidare får man inte glömma, att Hildebrand haft förmånen att få utnyttja åtskilliga privata arkiv och samlingar, som åtminstone delvis böra ha varit av stort intresse också för tiden efter 1920, om än huvudsakligen för själva tjugotalet. Bland dem må nämnas Hugo Hamiltons och Arvid Lindmans anteckningar. Dessutom har ju författaren liksom tidigare, men rimligtvis i allt större utsträckning, kunnat dra fördel av muntliga informationer. De ha härrört inte blott från skildringens föremål och andra medlemmar av kungahuset utan också från flera av de politiker och ämbetsmän, som stått i det offentliga livets förgrund under större delen av den behandlade epoken.

Även om man erkänner och beaktar de växande svårigheter, som mött författaren i hans arbete och som föranlett honom att fullt avsiktligt låta framställningen mot slutet få en annan och mera översiktlig karaktär än tidigare, vill man alltså inte medge att de äro oöverkomliga. Snarare är man benägen att tycka, att de i alltför hög grad fått sätta sin prägel på resultatet. Denna uppfattning skall i det följande närmare motiveras med några mer eller mindre godtyckligt valda men, som recensenten hoppas, belysande exempel. En systematisk genomgång av verket är redan av utrymmesskäl otänkbar och torde inte heller vara nödvändig.

För att börja med dispositionen kan man på den punkten fatta sig kort. Det är utan vidare klart, att författaren härvidlag varit i hög grad bunden av den föregående delens utformning. Följden har emellertid blivit, att man får ett överväldigande intryck av att ett huvudsyfte för författaren har varit att fylla 600 stora trycksidor. Under denna målsättning ha kraven på stringens, koncentration och proportion fått underordna sig.

Det sades om förra delen av Hildebrands monografi, att ungefär hälften inte handlade om ämnet och att detta var den bättre hälften. När det gäller den nu föreliggande delen är proportionen väl ungefär densamma, men det är mindre lätt att göra någon gradering mellan hälfterna. Tyngdpunkten i del I var den utmärkta framställningen av unionskrisens förspel och förlopp samt vissa därmed sammanhängande omständigheter. I del II saknas en motsvarande tyngdpunkt — ty som sådan kan väl knappast räknas ens den i och för sig intressanta skildringen av Sveriges yttre politik under det första världskriget. I stället bjuds man på stoff, som allt för ofta har karaktären av rent allmångods, och med all aktning för rektor Eloh Ehnmarks analys av diktningen under Gustaf V:s tid måste man ställa sig frågande till de många och långa exkurserna på områden, som även med bästa vilja i världen inte kunna sägas falla inom ramen för en biografi. Slutsatsen blir alltså, att eftersom den del av stoffet, som saknar direkt

anknytning till ämnet, denna gång erbjuder så mycket mindre av intresse än i föregående volym, en beskärning hade varit önskvärd, även om därigenom proportionen volymerna emellan hade rubbats.

Om man så lämnar dispositionen och övergår till den bild av konungens personlighet, som författaren vill ge oss, får man ett i förstone förbryllande men efterhand alltmer patetiskt intryck av hans intentioner. I förordet till den nya delen nämner förf. att han rönt kritik därför att i det föregående bandet »läsaren ej tillräckligt lärde känna konung Gustaf såsom människa». Han tillbakavisar denna anmärkning men tillägger, att det från början varit hans avsikt att inleda andra bandet med ett kapitel om konungens personlighet. Det är alltså dessa 65 sidor plus några smärre avsnitt av likartat innehåll i det följande, som skola bjuda på det psykologiskt facetterade porträtt, kritikerna efterlyst i förra delen av biografien.

Den som läser denna skildring av konungen som människa utan att veta att Hildebrand är en gammal pålitlig rojalist, skulle lätt kunna bli villrådig om författarens bona fide. Genom hela framställningen smyger sig nämligen en svag, men tydligt förnimbar parodisk underton, som hos en mindre välsinnad skribent hade kunnat uppfattas som intellektuellt raffinemang. Vad som här möter oss är nämligen en ändlös serie av hovnotiser interfolierade med jakt-, fiske- och tennisminnen, reseskildringar, pressreportage av typen »En konungs dag», bröllop, begravningar och andra »märkligare familjetilldragelser», broderier och kortspel. Man får höra uttalanden från militärt håll om konungens under krigsövningar ådagalagda fältherreblick, man får veta att fru Anrep överlämnade en bukett skära nejlikor till drottningen, varefter kom ett tal av häradshövdingen, och man hålles icke i okunnighet om, att en ståtlig syn möter ögat vid inträdet i galleriet från dess ena kortsida: bordsprydnader av guld, silver och porslin på det vackra duktyget ge en imponerande totalverkan och en rad uniformerade lakejer vänta på vardera sidan av bordet.

När något försök göres att tränga konungen in på livet och kasta ljus över hans karaktärsegenskaper, sker det gärna med tillhjälp av den sorts anekdoter, som bruka publiceras i pressen vid kungliga bemärkelsedagar. Ett på måfå valt exempel må anföras. Med åberopande av Marcus Wallenberg s:r berättar Hildebrand en episod från en middag på Rivieran.

»Den eleganta matsalen var fylld av högtidsklädd publik och flera furstliga personer presiderade vid olika bord. Så råkade en vaktmästare skvimpa ut sås på kung Gustafs frack. Stor uppståndelse. Hovmästaren kom, restaurangens direktör kom. Och vaktmästaren stod där väntande på sin dom. Kungen tog det lugnt, och sedan såsen blivit borttorkad hemställde han, att vaktmästaren ej måtte få något obehag av den lilla olyckshändelsen.»

Man undrar, vad författaren egentligen hade väntat sig. Har han måhända tänkt på Erik XIV:s bekanta dagboksanteckning: »Låt jag slå huvudet av kocken Kristoffer?»

Men dessa psykologiska djupdykningar höra till undantagen. Betydligt vanligare äro upplysningar sådana som att konungen gärna mottog framstående utlänningar, »t. ex. då etiopiske tronföljaren besökte Tullgarn 1928», eller att »i vårt bildgalleri ingår även en bild av det norska kronprins-

paret — kronprins Olav och kronprinsessan Märta — vid besök å Valdemarsudde 1929 såsom ett vackert uttryck för den svensk-norska vänskapen». Man erinrar sig ofrivilligt de gamla färgplanscher av det kungliga huset, som man ännu kan se hos den samhällsbevarande delen av allmogen, och det kommer nästan som en chock, när man finner att den annars så noggranne författaren helt underlåtit att notera änkehertiginnans av Dalarne fränfalle.

Allt detta kan tyckas vara petitesser, som inte borde förtjäna ett så pass utförligt omnämmande. En sådan uppfattning låter sig dock knappast försvaras. I en biografi bör rimligtvis föremålets personlighet vara ett centralt kapitel. Hur det utformas kan aldrig vara ligkiltigt — av dess realism, konkretion och djup är hela framställningen beroende. Hos Hildebrand har den psykologiska analysen, som ovan framgått, ersatts av en rad banala, personhistoriska notiser. Särskilt för den, som i likhet med recensenten delar författarens monarkistiska och konservativa åskådning, är det nedslående att iakttä resultatet av denna metod. Författaren åstadkommer, mänskligt att döma, motsatsen till vad han åsyftar. Genom att tillhandahålla en bild av konungen, som hör hemma i den kolorerade veckopressen och inte i en framställning med vetenskapliga anspråk, måste han hos varje läsare med kritiskt omdöme väcka misstro eller löje. Bättre än en sådan bild är ingen bild ålls. Att hävda, att den under de givna förutsättningarna skulle vara det enda möjliga alternativet, innebure i dubbel mätto en förölämpning mot föremålet. Det är förvisso inte nödvändigt, att en skildring av kung Gustaf och hans omgivning som i föreliggande fall skall behöva föra tanken till en strof ur vår yngsta poesi:

»Kejsarfågeln och kungsfågeln
och ålla de små kammargökarna.
Presidentfågeln och excellensfågeln
och deras många sugsnappare
undervippor och tåsparvar
talmanstrastar, trofinkar
dörrpipare och tidensvarsar.
Den stora kanonfågeln och galonfågeln
tomherren och lärdsmygen ...»

För att slutligen ingå på den återstående delen av framställningen har det redan antytt, att den inte uppfyller de förväntningar, som väcktes av motsvarande parti i förra volymen. Detta sammanhänger uppenbart med verkets officiösa karaktär. Det iögonenfallande hos de politiskt-historiska avsnitten äro sålunda inte de ganska talrika nya om än inte direkt sensationella upplysningar författaren har att komma med. Vad som fastmer fångar uppmärksamheten äro de tillrättalägganden, kringgåenden och förtiganden, varigeñom de samhällshistoriska partierna icke sällan få en viss likhet med de biografiska. Äreminnet kompletteras med krönikan. I det följande skall ett par av de mer intressanta exemplen härpå beröras.

Ett ytterst betydelsefullt ämne, som i Hildebrands version får en mycket otillfredsställande behandling, är borggårdskrisen. Inget försök har gjorts att klarlägga bakgrunden till borggårdstalets tillkomst, inte ens ett så elementärt spørsmål som frågan om författarens eller författarnas identitet

har Hildebrand nalkats. »Han har fått ett utkast till svar till bönderna», heter det i Hildebrands text; ett uttryckssätt som erinrar om den klassiska formuleringen »Wotan lät föda sig en son». Än beklagligare är emellertid, att den tolkning Hildebrand ger av talets innebörd gör ett så föga övertygande, ja rent ut sagt konstruerat intryck. Han vill göra gällande, att konungen aldrig med talet avsett att framkalla ministären Staaffs avgång. När man läser Hildebrands kommentarer till talets utformning, får man nästan en känsla av att det var i ren distraktion konungen lät undslippa sig de ord, som gävo anledning till hela krisen. Författaren framhåller, att kung Gustaf just genomgått en stor operation, att han var trött, att »han måhända icke givit sig tillräcklig tid att väga varje ord, såsom han förvisso skulle ha gjort, om han varit vid bättre hälsa...».

Det urskuldande tonfallet är omisskännligt, men verkar ur flera olika synpunkter föga på sin plats. Finge man tro Hildebrand skulle alltså en av de viktigaste politiska handlingar Gustaf V företagit vara ett resultat av tillfälligheternas spel snarare än en medveten aktion! Det skulle betyda, att monarken vid tillfället ifråga varit så fysiskt och psykiskt försvagad, att han saknade förmåga att bedöma innebörden av sina handlingar och räckvidden av sina ord. Man har svårt att finna belägg för en dylik uppfattning; de, som av Hildebrand antytts, ha i varje fall icke närmare redovisats. Obestridligt är däremot, vilket också av flera kritiker framhållits och av Hildebrand icke heller förnekats, att konungen sedan åtskillig tid tillbaka hade undersökt möjligheterna att bilda en ny ministär; vidare att för varje rimlig tolkning borggårdstalet har sin spets riktad direkt mot Staaffs Karlskronaanförande och följaktligen med fog kan anses ha utgjort en s. k. krigsförklaring mot ministären; att talets formulering ingående diskuterats av konungen och hans förtrogna — Hildebrand medger själv att konungen blivit »irriterad av ständigt nya ändringsförslag» — samt slutligen att flera av de därvid tillfrågade förutspått att talet skulle medföra en regeringskris. Inför alla dessa indicier verkar Hildebrands tes att talets ordalydelse inte övervägts utan att borggårdskrisen s. a. s. berodde på en ren blunder från konungens sida snarast fantastisk.

Man har också svårt att förstå meningen med denna apologetiska uppläggning. Det är ju blott rimligt, att konungen, så snart han genom sin utrikespolitiska överblick och sina internationella förbindelser kom till insikt om att ett världskrig hotade, önskade se sig om efter en annan statsminister. Att på denna post bibehålla en person, som av allt att döma hade otillräcklig förståelse för försvarets krav och veterligen aldrig ådagalagt något egentligt intresse för utrikespolitiska frågor, hade knappast varit tillrådligt. Det är denna enkla sanning de fåtaliga ännu kvarlevande utövarna av Staaff-kulten envist vägra att se i ögonen. Sedan är det en annan sak, att man kan diskutera formerna för det kungliga ingripandet. När på visst håll konungens handlingssätt betecknas som ett statsstreck eller en kupp — man talar ju på sina håll ännu idag om »borggårdskuppen» —, verkar det emellertid ytterst överdrivet. Ingen kan bestrida att en konstitutionell monark, som finner sig ha avvikande mening från sina ministrar i en nationell livsfråga, har rätt att avskeda dem, tillkalla nya och vädja till folket i val. Risker är, som Staaff själv påpekar i sin 1914 utgivna broschyr

om det konstitutionella styrelsesättet, en prestigeförlust, men det är den risk som varje ansvarsställande monark får vara beredd att ta i ett dylikt läge. Konung Gustaf tog den och utvecklingen gav honom rätt, något som även på radikalt håll sedermera erkänts. Däremot kan man ifrågasätta, om det kan anses juste att, såsom konung Gustaf gjorde, ställa ministären inför ett fait accompli genom att inför offentligheten tillkännage en meningsskiljaktighet innan det skett i konseljen. Detta kan betraktas som en taktlöshet av samma art som Staaffs Karlskronatal, vari denne framlade ett regeringsprogram i försvarsfrågan, som saknade konungens sanktion. Men att kalla det för ett statsstreck förefaller oegentligt, eftersom någon parlamentarisk praxis på området vid denna tid inte kan sägas ha varit utbildad i Sverige. — Sannolikheten för att konungen även av andra skäl än de tidigare nämnda önskade Staaff avlägsnad är en av de frågor, som Hildebrand knappast berör, men som får en viss sidobelysning i Zweigbergks minnen. Att Staaff varit den enda statsminister konungen haft svårighet att samarbeta med kan under alla förhållanden inte gärna annat än tala till Staaffs nackdel i betraktande av den brokiga uppsättning statsministrar som under fyra decennier stått vid monarkens sida.

Om Hildebrand misslyckats i att ge en klar och övertygande bild av borggårdskrisen, har han i gengäld ganska eftertryckligt lyckats dementera talet om den s. k. högerjuntans inkonstitutionella konspirationer. Han visar att de ledande högerpolitikerna avrådde konungen från att förbigå Staaff till förmån för de Geer d. y. 1911, avrådde — dock med undantag för Trygger — från borggårdstalet i dess föreliggande form och avrådde från en diktamen till statsrådsprotokollet i försvarsfrågan 1925. Den ende av dem, som möjligen skulle kunnat göra anspråk på den av vänstern kreerade rollen som grå eminens, vore väl just Trygger; den av Hildebrand antydda regelbundna brevväxlingen mellan honom och konungen under det första världskriget kan tyda härpå.

Men de i verklig mening inkonstitutionella, de osynliga, personliga rådgivarna — ha de överhuvudtaget funnits och vilka voro de i så fall? Det är ett av de spörsmål Hildebrand undvikit att beröra. Man fäster sig i sammanhanget vid att han alldeles avstått från att skissera den roll, som drottning Victoria av allt att döma måste ha spelat i politiskt avseende. Att denna intelligenta, viljekraftiga och om sin börd starkt medvetna furstinna haft stor betydelse för utförmningen av konungens politiska tänkande kan väl dock knappast betvivlas. Hos Hildebrand skymtar hon endast i ett politiskt sammanhang, nämligen då konung Gustaf enligt en anteckning av Hugo Hamilton efter »en liten frågande blick på drottningen» bestämde sig för att gå med på Brantings inträde i den Edénska regeringen. Av alldeles särskilt stort intresse skulle det varit att få närmare uppfattning om vilket inflytande drottningen, som med starka band var knuten till sitt hemland och dess regerande dynasti, kan ha utövat på konungens utrikespolitiska ståndpunktstaganden. Redan i förra delen av sitt arbete sökte Hildebrand utan egentlig framgång göra gällande, att kungen var ointresserad av tanken på en allians med Tyskland; vissa av de meddelanden förf. lämnade voro i själva verket oförenliga med detta påstående. I den här behandlade delen understryks ofta konungens starka neutralitetsvilja. Man får dock den be-

tecknande upplysningen, att han vid bildandet av den Edénska ministären förklarade att Sverige, om det måste välja sida, inte kunde gå mot Tyskland. Över hela detta problemkomplex vilar ett visst dunkel, som Hildebrand icke kunnat eller velat skingra.

Den ganska anmärkningsvärda omständigheten, att Lindman inte ingick i Tryggers ministär kommenteras ej närmare av författaren. Överhuvudtaget saknar man i hans framställning av vår inre politiska historia en skildring av den rivalitet, för att inte säga öppna konflikt, som länge var förhanden mellan Lindman och Trygger. Detta intressanta och politiskt långt ifrån betydelselösa motsatsförhållande kunde inte undgå att i viss utsträckning sätta sin prägel på högerpartiet och utjämnades först mot 1920-talets slut. Rimligtvis bör det ses i samband med Tryggers okuvliga ambition att bli statsminister, en ambition, som efter många energiska försök och många bittra besvikelser fick en kortvarig och sannolikt inte odelad tillfredsställelse 1923—24.

Att både Nothin och Undén vid Brantings och Thorssons insjuknande framfördes som statsministerkandidater före Sandler meddelas av Hildebrand, som dock endast i en bisats omnämner den för modern svensk politik avgörande händelse, som bestod i P. A. Hanssons val till socialdemokratisk partiledare år 1928. Denna tilldragelse kunde ha förtjänat en mera ingående granskning. Det är bekant, att P. A. Hanssons kandidatur var långt ifrån obestridd. Hans val till ordförande i riksdagsgruppen något år tidigare hade på sätt och vis haft karaktären av en kupp och skulle väl knappast ha kunnat genomdrivas om inte Sandler avstått från att kandidera. Men även vid valet av partiordförande voro meningarna ursprungligen delade och det är icke osannolikt, att om exempelvis Wigforss ställt upp, P. A. Hansson aldrig skulle lyckats samla erforderlig majoritet.

När Hildebrand kommer fram till det andra världskriget, blir hans skildring summarisk och kursiv på ett sätt, som inte ens det korta perspektivet synes kunna motivera. Man frågar sig om det är oro för brännbara ämnen, som är förklaringen till denna oväntade och hos författaren ovanliga rastlöshet. Det hade annars förefallit motiverat att inskränka på något av det skrymmande stoffet i de tidigare avsnitten till förmån för en fylligare och klarare översikt över den ytterst intressanta och viktiga epok i vår historia, som avgränsas av det andra världskriget.

Omständigheterna kring Sändlers avgång och samlingsregeringens tillkomst äro inte föremål för någon tillfredsställande utredning, och alla personfrågor i detta sammanhang beröras mycket knapphändigt. Sammanhanget mellan statsministerns fatala kommuniké i Finlandsfrågan och konungens därpå följande diktamen till statsrådsprotokollet diskuteras inte. Kuriöst nog har författaren just på denna punkt blivit förebrädd för konventionalism av en kritiker, vilkens främsta stilmedel utgöres av en icke alltid lika befogad tvärsäkerhet. Vederbörande antyder, att Hildebrand fört allmänheten bakom ljuset genom att inte tala om, att det var P. A. Hansson, som förmådde kungen att med sin diktamen lugna den upprörda stämningen. I detta fall är Hildebrand emellertid alldeles oskyldig till någon verklighetsförfalskning. Initiativet till konungens diktamen togs nämligen — tvärt emot vad man vid tillfället i fråga ganska allmänt trodde

— av honom själv utan varje påtryckning från statsministern. Det var i själva verket en överskattning av P. A. Hansson, när man inbillade sig att han så snabbt reagerade inför de psykologiska följdverkningarna av sin kommuniké. Tvärtom ställde han sig från början tveksam till lämpligheten av konungens uttalande. — Varifrån impulsen till kungabrevet till Hitler på våren 1940 härrör blir inte heller föremål för diskussion; man är hänvisad till antagandet att det även denna gång varit fråga om ett initiativ från konungen själv.

Vida betänkligare är emellertid, att man inte får någon som helst klarhet om den s. k. abdikationskrisen i samband med transiteringen i juni 1941. Det är dock en fråga, som i högsta grad vore värd en utredning. På något håll har t. o. m. antytts, att dagen för transiteringsbeslutets fattande varit den mest kritiska i den svenska monarkiens historia sedan den 13 mars 1809! Man kan sålunda tycka, att det borde funnits allt skäl även för Hildebrand att undersöka, hur abdikationsryktet uppkommit. Vad som synes ha ägt rum är följande. Vid sammanträde med utrikesnämnden förklarade Günther att han ansåg, att det finsk-tyska kravet om transitering av Engelbrechtdivisionen med hänsyn till det hotfulla läget borde bifallas. Konungen anslöt sig med några ord till hans uppfattning och kronprinsen instämde med sin far. Senare hade statsministern en enskild överläggning med konungen, varom han avlade rapport inför statsrådsberedningen. De närvarande bibringades därvid av allt att döma den uppfattningen, att konungen hotat med abdikation, om transiteringskravet icke bifölles. Samtliga politiska instanser anses därefter ha fattat sina beslut under intryck av denna uppfattning, vilken också sedermera flitigt återropades i den socialdemokratiska underhandsagitationen som försvar för att statsministern och socialdemokratin överhuvud gått med på den gjorda eftergiften. Full offentlighet fick abdikationsteorien först genom ett bidrag av statsrådet Möller i en minnesskrift över Per Albin Hansson. Den debatt, som härigenom uppstod, föranledde en riksdagsinterpellation, varvid det märkliga inträffade, att Möller nödgades frångå sin i minnesskriften lämnade version. Möller yttrade i interpellationssvaret, att ryktet om abdikation finge sin förklaring av att Per Albin Hansson ansett sig böra räkna med även denna eventualitet. Enligt Möllers personliga mening funnes dock ingen anledning till en dylik tolkning av konungens uttalanden. Detta måste betecknas som ett ytterst uppseendeväckande utlåtande. Om Möllers efter moget övervägande och noggranna undersökningar i interpellationssvaret framlagda uppfattning är riktig, skulle alltså hela den s. k. abdikationskrisen kunna reduceras till en ren legendbildning, avsedd att på konungen lägga huvudansvaret för ett impopulärt politiskt beslut. — Det skulle föra för långt att här gå in på en diskussion av de samtidigt florerande ryktena om riskerna för bildandet av en utomparlamentarisk regering eller en »tyskvänlig» borgerlig minoritetsregering, men av allt att döma ha de haft om möjligt mindre verklighetsunderlag än abdikationsryktet. Under alla förhållanden är det förbluffande, att Hildebrand ansett sig kunna underlåta att alls beröra hela detta betydelsefulla frågekomplex.

Till sist kan som ytterligare exempel på luckorna i Hildebrands framställning påpekas, att det andra borggårdstal, som kungen höll på sin 85-

årsdag 1943, överhuvudtaget inte är omnämnt. Detta tal innehöll dock en mycket märklig politisk deklaration om den konstitutionelle monarkens rätt och plikt att uppträda som sitt folks ledare inte blott i krigstid utan i undantagsfall även under fredliga förhållanden. Om man så vill kan man i talet se en utveckling av det förra borggårdstalets principer. Är det kanske därför som Hildebrand valt att förbigå det med tystnad?

Det är med blandade känslor man lägger ifrån sig Hildebrands stora kungabiografi efter att ha läst den till slut. Ingen kan neka den snart 80-årige författaren sin fulla respekt för hans energi och arbetsförmåga, för hans imponerande kunskapsrikedom och intellektuella vitalitet. Man kan blott beklaga, att greppet på ämnet är sådant, att resultatet har blivit förfelat. Karl Hildebrands med beundransvärd spänstighet genomförda verk är inte den biografi över Gustaf V, som vi saknat, men som materialsamling och handbok kommer det säkerligen länge att fylla ett behov.

Avslutningsvis sades det i recensentens anmälan av förra delen, att om man ser till omfånget och priset är Hildebrands bok onekligen det monumentalverk förlagsreklamen velat göra den till. Tyvärr ger genomläsningen av andra delen inte anledning att tillägga något till detta sammanfattande omdöme.

Gunnar Unger.

Den danske Rigsdag 1849—1949. Udgivet af statsministeriet og rigsdagens præsidium. Bind I, Rigsdagens historie 1849—1866. 361 sider, 19 plancher. — Bind IV, Rigsdagens arbejdsmåde. 493 sider, 17 plancher. Kbhvn. 1949. Pris for hele værket (6 bind) 150 kr., indb. 200 kr.

På 100-årsdagen for den frie danske forfatning af 5. juni 1849 forelå bind I og IV af et stort 6-binds værk »Den danske Rigsdag 1849—1949», der kan ventes afsluttet i 1950. For netop 10 år siden, under forhandlinger i folketinget den 25. oktober 1939, bad folketingets nuværende formand, hr. Julius Bomholt statsminister Th. Stauning undersøge mulighederne for en sådan historisk fremstilling på grundlag af det foreliggende, overordentlig omfattende materiale. Et værk om rigsdagens virksomhed gennem 100 år burde blive af varig national værdi og bidrage til, at året 1949 kunne fejres i former, der svarede til styrken i det danske demokrati og til grundlovens historiske betydning.

Tanken blev snart efter taget op, trods visse vanskeligheder under den tyske besættelse. I 1941 forhandlede statsminister Stauning, fhv. udenrigsminister, dr. phil. P. Munch og rigsdagens præsidium om sagen. Dr. Munch var formand for Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, der under hans ledelse begyndte at udforme planen for det store jubilæumsværk. Januar 1942 blev det besluttet, at statsministeriet skulle forestå udgivelsen og i forbindelse med rigsdagens præsidium drage omsorg for udarbejdelsen. Institutets oprindelige, udførlige plan blev på flere punkter ændret, og der blev i august 1944 nedsat et udvalg, som på præsidiernes vegne skulle føre forhandlinger og træffe afgørelse om den endelige plan. I dette udvalg sad som repræsentanter for rigsdagens største partier fire historikere: nuværende undervisningsminister, dr. phil. Hartvig Frisch (formand), pro-

fessor, dr. phil. Kund Fabricius, overarkivar, dr. phil. Holger Hjelholt og fhv. museumsdirektør, dr. phil. M. Mackeprang. Redaktionen blev overdraget dette firemands-udvalg i forbindelse med statsministeriets repræsentanter, departementschef Andreas Møller og dr. P. Munch (død 1948). De sidste ændringer i den oprindelige plan medførte navnlig udvidelse af værket med endnu et bind, »Rigsdagen og folket», hvor bl. a. repræsentanter for alle de nuværende rigsdagspartier er medarbejdere. Den store medarbejderstab omfatter iøvrigt ældre og yngre historikere samt en række særlig sagkyndige fra rigsdagens forskellige virkefelter.

Det udkomne bind I omhandler den danske grundlovs tilblivelse og rigsdagsperioden indtil 1866, da en betydningsfuld forfatningsrevision fandt sted. Historikeren, redaktør Povl Engelstoft indleder med en afhandling om den grundlovgivende rigsforsamling 1848—49, hvis arbejde blev den værdige indgang til 100 års udvikling under den frie forfatning, efter opbrudet fra 200 års enevælde i Danmark. Engelstoft, der i jubilæumsværkets bind II vil skildre perioden 1866—1912, er en særpræget skribent, der har sin styrke i den koncentrerede karakteristik af personer og handlingsforløb, og dette kommer også til udtryk i den kortfattede, men stofmættede fremstilling af denne før-rigsdags banebrydende gerning. I en lidt udførligere afhandling undersøger folketingssekretær Jens Møller forarbejderne til grundlovsudkastet. Grundlovsfædre fremfor andre var de to nationalliberale politikere D. G. Monrad og Orla Lehmann. Begges indsats i forfatningsarbejdet analyseres og vejes her på en fint justeret vægt; kildehenvisningerne er fyldige. Overarkivar Holger Hjelholt skildrer kyndigt og indgående junigrundlovens begivenhedsrige periode 1849—66, der tidligere er behandlet af den danske politiker og historiker Niels Neergaard i det store værk »Under Junigrundloven» I—II (1892—1916). Dr. Hjelholt giver ikke som Neergaard en fremstilling af Danmarks almindelige politiske historie, men beskæftiger sig, som værkets karakter byder, udelukkende med rigsdagens virksomhed i denne periode, belyst i en afhandling på ca. 250 sider. Forfatteren følger rigsdagsarbejdet fra samling til samling og giver et fyldigt indtryk af selve lovgivningsarbejdet, som det under vekslende vilkår udfoldede sig, og tillige af de mænd, der prægede det politiske liv i Danmark under den første frie forfatning. — Junigrundlovens tekst følger som bilag.

Med rette udsendtes samtidig bind IV, der navnlig belyser rigsdagens arbejdsformer gennem de 100 år. Også her har Jens Møller ydet et meget oplysende bidrag. Det omhandler tingenes (folketings og landstings) forretningsordener og er ikke en opremsning af paragraffer, men en instruktiv og ofte fængslende indførelse i emnet, samtidig med at der gives detaljerede oplysninger om de forskellige funktioners opståen, udvikling og betydning. Det lykkedes dr. P. Munch kort før sin død at fuldføre den centrale afhandling: »Hvorledes arbejder rigsdagen?» Historikerens indsigt og overblik allierer sig her med politikerens personlige erfaringer fra den danske rigsdag gennem 36 år, mere end den halve tid som minister. Den klare, anskuelige og altid lidenskabsløse fremstilling, som udmærker dr. Munchs historiske forfatterskab, svigter ikke her, det spores næppe, at forfatteren ved flere af de valgte eksempler selv er part i sagen. Afhand-

lingen giver en god oversigt ikke mindst m. h. t. arbejdet i rigsdagens talrige udvalg, hvoraf navnlig finansudvalgets virksomhed vil blive mere indgående behandlet andetsteds i værket.

Chefen for rigsdagens bureau, hr. Eigil Olsen giver en kortere skildring af den ydre ramme om rigsdagens arbejde. Efter det ældre Christiansborgs brand 1884 havde rigsdagen til huse i en tidligere landkadet-akademi-bygning nær Bredgade, indtil den 1918 kunne rykke ind på det nuværende Christiansborg. Tidligere folketingsmand, politimester Vagn Bro omtaler udførligt rigsdagsmændenes rettigheder og forpligtelser, og den danske rigsdags arkivar og bibliotekar, hr. Victor Elberling giver på grundlag af et meget omfattende statistisk materiale en fuldstændig oversigt over rigsdagsmedlemmernes livsstilling, milieu og uddannelse gennem de 100 år. Denne afhandling er muliggjort ved et flittigt indsamlingsarbejde, som i fyldigere form vil komme til sin ret i forfatterens 3-binds værk »Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar», hvoraf 1. bind udkom til rigsdagsjubilæet. Ikke mindst interessant er det afsnit, der gør rede for rigsdagsmedlemmernes erhverv, med inddeling i fem grupper: tjenestemænd, liberale erhverv, landbrugere, byerhverv og arbejdere. — Sidste afhandling i bind IV er skrevet af den kendte forkæmper for danske sprogreformer i skandinavisk retning, forfatteren, dr. jur. Sven Clausen. »Talernes præg» afviger fra de øvrige afhandlinger ved en noget cause-rende form, der ikke hindrer præcise og indtrængende analyser af talekunst i større almindelighed og danske politikeres oratoriske særpræg i særdeleshed, fra Lehmann til Stauning. Forfatterens opfattelser må naturligvis stå for hans egen regning, nogen virkelig objektiv karakteristik kan der på dette felt ikke blive tale om, men ingen vil kunne nægte, at netop denne afhandling er skrevet med ånd og vid, nu og da parret med en humor, som også glimtvis har fundet udtryk i den danske rigsdags dagligliv gennem 100 år.

De fire bind, der først udkommer næste år, vil føre den danske rigsdags historie op til 1949 (bd. II), behandle rigsdagens forhold til vælgerne og partisystemets udvikling samt give korte skildringer af de nuværende politiske partier, endvidere fremstillinger af rigsdagens forhold til erhvervsorganisationerne og til pressen (bd. III). Finanslovene og rigsdagens forhold til administrationen samt til domsmagten er hovedemnerne i bd. V, der afsluttes med en skildring af Det kongelige Teater under folkestyret. I bind VI bliver der plads for en vurdering af lovgivningsmagtens andel i, hvad der er sket i De sønderjyske Landsdele (Nordslesvig) siden genforeningen 1920, i udviklingen på Færøerne og Grønland samt i Danmarks forhold til Island gennem de 100 år; sluttelig en redegørelse for danske rigsdagsmedlemmers deltagelse i interparlamentarisk arbejde.

Værket, som J. H. Schultz Forlag har i kommission, vil ialt blive på ca. 3000 sider med over 100 plancher. De forventninger, der må stilles til denne omfattende publikation, er kort udtrykt i forordet til jubilæumsværket: »Det er redaktionsudvalgets håb, at værket 'Den danske Rigsdag 1849—1949' vil kunne bidrage til at give alle interesserede klar og saglig oplysning om rigsdagen og dens virksomhed gennem et sekels skiftende tider.»

F. S.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. Årg. 6: 1949. Nr 4: okt. *Montgomery, A.*, Ekonomiskt samarbete i Skandinavien, s. 235—243. — *Jalakas, R.*, Läget i Österrike och dess bakgrund, s. 256—259. — *Dalenius, T.*, Användningen av stickprovsundersökningar vid studiet av »Consumer Finances» i Förenta staterna, s. 260—266.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 51: 1949. Nr 3: sept. *Gerhard, I.*, Problem vid studiet av multilateralismen, s. 149—167. — *Aizsilnieks, A. P.*, Den ekonomiska forskningens och undervisningens aktuella problem i Sovjetryssland, s. 203—215.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. 1949: H. 1: juli—aug. *Ziliacus, L.*, Den stora reduktionen, s. 1—5. — *Allardt, E.*, Om den sociologiska operationalismen, s. 6—20. H. 2: sept. *Wikman, R.*, Vetenskap och fakultetsgränser, s. 65—70. H. 3: okt. *Nordström, W. E.*, Abderitisk politik, s. 125—128. H. 4: nov. *Krusius-Ahrenberg, L.*, Ny väg för parlamentarismen? s. 179—188.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. F. 2. Årg. 12: 1949. H. 3. *Jägerskiöld, O.*, Karl Ferdinand Vasa, Sverige och det polska konungavalet 1648, s. 213—228.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Årg. 30: 1949. Nr 9: sept. *Sanne, S. D.*, Ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag, s. 385—390. — Inför höstens budgetarbete, s. 393—396. — Social upplysningsverksamhet, s. 428—432. Nr 10: okt. *Heckscher, G.*, Till frågan om den kommunala folkomöstningen, s. 441—451. — *Kilbom, K.*, Samlingslokaler — en viktig samhällsfråga, s. 460—466. — Den kommunala upplysningsverksamheten, s. 467—469. Nr 11: nov. Utredningsförfarandet i ärenden om ändring i kommunal indelning, s. 527—528.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. Årg. 25: 1949. H. 3. *Broch, O.*, Språkforskning og politikk, s. 121—134. — *Wendt, F. W.*, Danmark i 1948, s. 165—181.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1949. Nr 9: sept. *Lindgren, K.*, Folkomflyttningens problem, s. 225—228. — *Petri, G.*, Utrikespolitiska bedömningsgrunder, s. 229—232. — *Nilsson, O.*, Intryck från Tyskland, s. 247—251. Nr 10: okt. *Strand, S. G.*, F A O i aktion, s. 275—278. — *Carlberg, G.*, Kultur, samhälle och individ, s. 279—284. Nr 11: nov. *Lindgren, K.*, Subventionsystemet, s. 289—293. — Decentraliseringens idé, s. 293—296. — *Strand, S. G.*, En förändrad situation, s. 297—300. — *Oldberg, R.*, Syndikalism och bondesamverkan, s. 300—307. — *Heiding, S.*, Fredsarbetet i Haag, s. 308—310.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. Årg. 6: 1949. Nr 8. *Urey, H. C.*, Union nu av alla fria folk, s. 403—408. — *Santayana, G.*, Reflexioner kring materialismen, s. 414—422. — *Benedikt, E.*, Goethe och politiken, s. 423—426. — *Löwegren, G.*, Bertrand Russell om samhället och individen, s. 441—444. — *Hansson, J.*, När blir professor Ohlin federalist? s. 449—451. — *Schacht, H.*, Europa måste övergå till guldmyntfot, s. 452—455. Nr 9. *Dahmén, G.*, Gladstone — en liberalismens förebild, s. 483—485. — *Shub, D.*, Terrorn börjar, s. 495—499.

Svensk tidskrift. Årg. 36: 1949. H. 7. *Anners, E.*, Den politiska opinionsbildningen bland studenterna, s. 490—496. — *Vegesack, B. von*, Kring svenska försvarsproblem, s. 497—503. — *Laval, E. de*, En kritik av Rooseveltlegenden, s. 504—518. — Dagens frågor: Oscar II:s utrikespolitik — Spanien och världen, s. 518—523. **H. 8.** *Andersson, I.*, Ett kvartsekel på Helgeandsholmen, s. 533—541. — *Magnét, G.*, Politik eller juridik, s. 542—550. — *Neander-Nilsson, S.*, Rött och svart i Italien, s. 551—562. — *Rynell, S.*, Franska efterkrigsproblem, s. 563—571. — Dagens frågor: Expropriationsförslaget och äganderätten — Formosa — 1945 års försäkringsutredning — Läget i Finland, s. 583—597. **H. 9.** *Wistrand, K.*, Europarådets första assemblé, s. 599—605. — *Heckscher, G.*, Nordisk försvarssamverkan, s. 606—614. — *Borgström, G.*, Världens livsmedelsförsörjning, s. 615—626. — Dagens frågor: 1948 års värnpliktskommitté — Österrike efter valen, s. 648—655.

Sveriges landstings tidskrift. Utg. av Svenska landstingsförbundets byrå. **Årg. 36: 1949. H. 5.** *Rydenfeldt, S.*, Vad kostar sjukdomarna vårt samhälle? s. 129—138.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. **1949. Nr 7: sept.** *Lange, G.*, Nationalbudgeten i politiken, s. 433—437. — *Fredriksson, K.*, Socialiseringen som kom bort, s. 438—443. — *Rietz, G. du*, Om ståndrätt, avvärjande försvar och militär disciplin, s. 449—453. — *Ahlander, B.*, Domaremakten och den politiska utvecklingen i USA, s. 454—461. — *Björk, K.*, Nationalismen och den tyska socialdemokratien, s. 462—468. — *Bergen, E.*, Den kinesiska stormakten återvänder, s. 469—472. **Nr 8: okt.** *Sköld, P.-E.*, Den fasta grunden för nordiskt samarbete, s. 497—502. — *Lundberg, E.*, Radikala och liberala tankar om den internationella handeln, s. 503—511. — *Johansson, A.*, För få eller för många bostäder, s. 512—517. — *Rietz, G. du*, Försäkringsbolagen och samhället, s. 518—527. — *Tegen, K.*, Kan vetenskapen rädda oss? s. 535—540. **Nr 9: nov.** *Åsbrink, P.*, Skärpt sjukvårdsdebatt, s. 561—568. — *Johansson, A.*, Bostadsmarknaden och krafternas fria spel, s. 569—579. — *Tegen, E.*, Socialvetenskapen och politikerna, s. 580—588. — *Strategos II*, Atombombens nya aspekt, s. 589—592. — *Håmori, L.*, Problemet Tito, s. 593—598. — *Edenman, R.*, Kulturpolitik och kulturprogram, s. 599—602. — *Allwood, M.*, Katolsk censur i Amerika, s. 603—605.

Utrikespolitik. Redigerad av utrikespolitiska institutet. **Årg. 4: 1949. H. 5: okt.** *Leistikow, G.*, President Truman och kongressen, s. 161—169. — *Öste, S.*, Mao Tse-tung, s. 170—177. — *Åstrand, S.*, Frankrike under vichyregimens »fria» tid, s. 178—184. — Krönika: Storpolitik i Washington — Den västtyska statens födelse — Stormmoln över Jugoslavien, s. 189—192.

Jus Gentium. Vol. 1: Fasc. 3. 1949. *Sørensen, M.*, Det europaeiske råd, s. 209—237. — *Ross, A.*, Is the Charter of the United Nations a treaty or a constitution, s. 238—246. — *Verdross-Drossberg, A.*, Territoriale Souveränität und Gebiets-hoheit, s. 247—253.

Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsspørsmål. **Årg. 58: 1949. H. 8.** *Brünn, M. F.*, Det tyske problem idag — kaos og fasade, s. 463—474. — *Rygg, N.*, Vitenskap, politikk og legende, s. 486—510.

American sociological review. Vol. 14: 4. 1949: Aug. *Llewellyn, K. N.*, Law and the social sciences — especially sociology, s. 451—462. — *Hollingshead, A. B.*, Class and kinship in a middle western community, s. 469—475.

Foreign Affairs. An american quarterly review. Vol. 28: 1. 1949: Oct. *Williams, J. H.*, The British Crisis — a problem in economic statesmanship, s. 1—17. — *Mackintosh, W. A.*, Canada's stake in anglo-american solidarity, s. 18—29. — *Geraud, A.*, Insurrection fades in France, s. 30—42. — New Italy faces old problems: *Ivella, V.*, Party rule in the democratic state; *Wiskemann, E.*, Poverty and population in the south, s. 75—91.

International affairs. Vol. 25: 4. Oct. *The Bishop of Chichester*, The Church in relations to international affairs, s. 405—414. — *Corbett, P. E.*, World government — in whose time? s. 426—433. — *Brown, A. J.*, International equilibrium and national sovereignty, s. 434—442.

Journal of the history of ideas. Vol. 10: 4. *Edelstein, L.*, The function of the myth in Plato's philosophy, s. 463—481. — *Kaufmann, W. A.*, Goethe and the history of ideas, s. 503—516.

The american political science review. Vol. 43: 4. Aug. *Overacker, L.*, The australian labour party, s. 677—703. — *Sherwood, F. H.*, State constitutional law in 1948—49, s. 735—765. — No. 5. Oct. *Dimock, M. E.*, Government corporations: A focus of policy and administration, s. 899—921. — *Ray, J. M.*, The influence of the Tennessee Valley authority on government in the south, s. 922—933. — The Hoover Commission: I. Introduction; *Heady, F.*, The operation of a mixed commission; *Gaus, J. M.*, The Presidency; *Millet, J. D.*, Departmental management; *Cheever, D. S.*, and *Haviland, H.*, Foreign affairs; *Pritchett, C. H.*, The regulatory commissions revisited; *Sims, L. B.*, Improving federal management services, s. 933—1000. — *Brecht, A.*, The idea of a »Safety Belt«, s. 1001—1009.

The annals of the american academy of political and social science. Vol. 264: 1949. July. *Nabuco, M.*, World government as a goal, s. 1—5. — *Meyer, C. Jr.*, A plea for world government, s. 6—14. — *Baldwin, R. N.*, What road to world government? s. 14—19. — *Eichelberger, C. M.*, World government via the United Nations, s. 20—25. — *Mc Clintock, R. M.*, The United Nations or World government, s. 26—30.

The journal of modern history. Vol. 20: 3. Sept. *Baumer, F. L.*, Intellectual history and its problems, s. 191—203. — *Kogan, A. G.*, The socialdemocrats and the conflict of nationalities in the Habsburg monarchy, s. 204—217. — *Hill, H. B.*, French constitutionalism: old regime and revolutionary, s. 222—226.

The law quarterly review. Vol. 65. Oct. *Jennings, I.*, The making of a dominion constitution, s. 456—479. — *Schlesinger, R.*, A glance at Soviet law, s. 504—517.

The political quarterly. Vol. 20: 4. 1949: Oct./Dec. *Bruce, D.*, A review of socialist financial policy 1945—49, s. 301—317. — *Butler, R. A.*, Conservative policy, s. 318—325. — *Werth, A.*, How isolationist is Stalin? s. 326—336. — *Elliott, W. Y.*, The control of foreign policy in the United States, s. 337—351. — *Jucker, N. S.*, The Vatican and the italian democracy, s. 352—363. — *Jones, M. W. H.*, Political rights of civil servants, s. 364—375.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. 1949. No. 156: Sept. The Bonn constitution and its chances, s. 309—316. — Commonwealth and common policy, s. 317—322. — Pakistan and the tribes, s. 329—336. — India: Declining prestige of congress, s. 360—364.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. Vol. 39: 1. Sept. *Appleby, P. H.*, The significance of the Hoover commission report, s. 1—22. — *Peffer, N.*, Chinese communism: epoch or episode? s. 23—38. — *Potter, D. M.*, Sketches for the Roosevelt portrait, s. 39—53. — *Griffiths, E. W.*, Retrospect on Germany, s. 96—107.

Political science quarterly. Vol. 64: 3. Sept. *Schuyler, R. L.*, John Richard Green and his short history, s. 321—354. — *Warburton, C.*, The tripartite problem of scarce currencies, s. 388—404. — *Finer, H.*, The Hoover commission reports, s. 405—419.

Revue politique et parlementaire. 51e année. No. 591. Oct. *Compeyrot, J.*, La guerre ou la paix des monnaies et la démission de M. Queuille, s. 129—137. — *Papie, P. O.*, Conseil de sécurité, conciliation et arbitrage, s. 138—143. — *Campinchi, H.*, Recul de la guerre froide sur le terrain économique, s. 153—158.

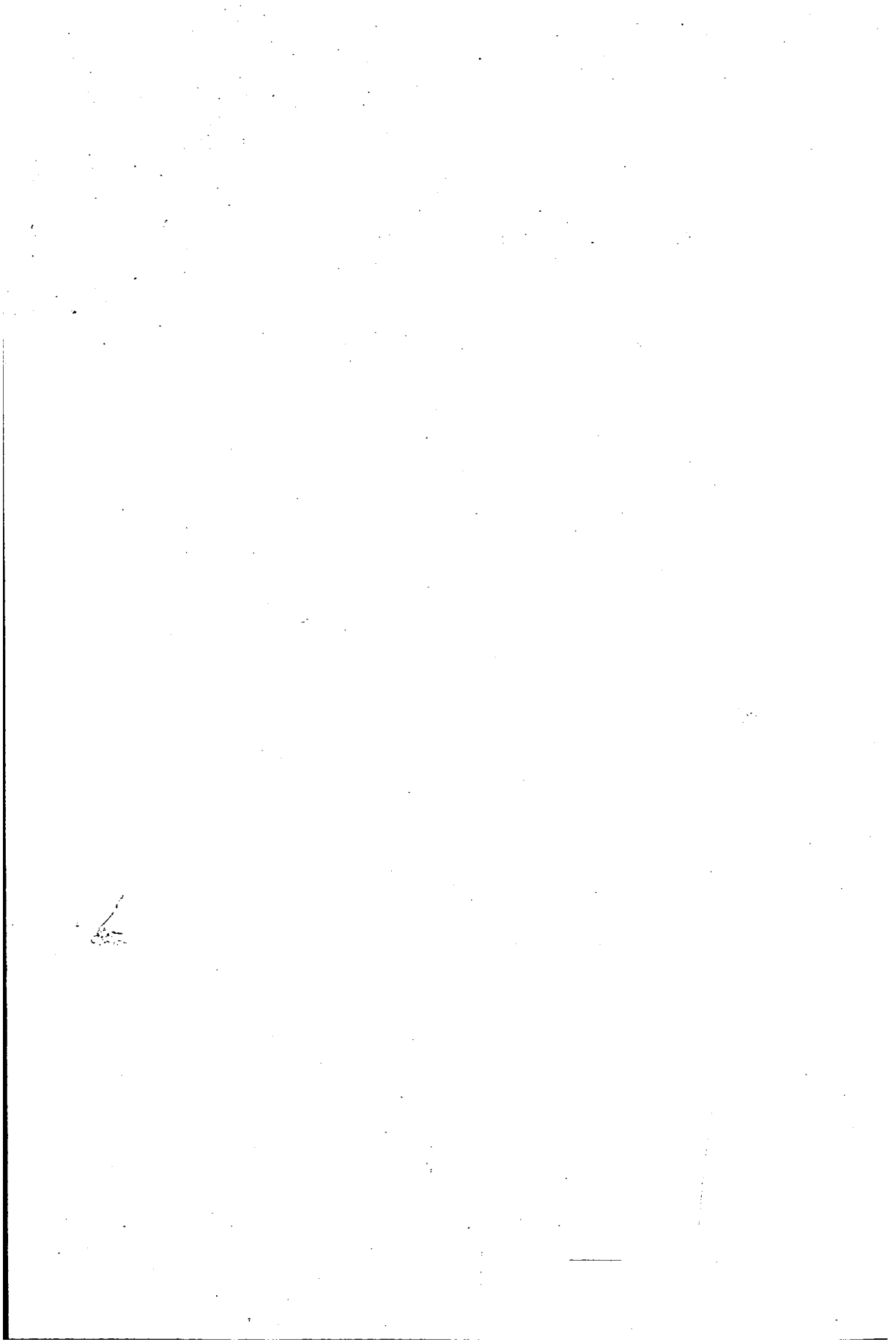
H. M.

ANSÖKNINGAR OM UNDERSTÖD FRÅN BANKDIREKTÖR
J. H. PALMES FOND FÖR EKONOMISK UPPLYSNING
OCH EKONOMISK FORSKNING

Från J. H. Palmes fond för ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 nästkommande januari ingivas till föreningens tjänstgörande sekreterare jur. o. fil. kand. Hans Thorelli jr (adr. Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 16), vilken på begäran lämnar upplysningar. Av skrift, som utarbetas med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till föreningen.

Stockholm i nov. 1949.

Nationalekonomiska föreningen.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. 1949. No. 156: Sept. The Bonn constitution and its chances, s. 309—316. — Commonwealth and common policy, s. 317—322. — Pakistan and the tribes, s. 329—336. — India: Declining prestige of congress, s. 360—364.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. Vol. 39: 1. Sept. *Appleby, P. H.*, The significance of the Hoover commission report, s. 1—22. — *Peffer, N.*, Chinese communism: epoch or episode? s. 23—38. — *Potter, D. M.*, Sketches for the Roosevelt portrait, s. 39—53. — *Griffiths, E. W.*, Retrospect on Germany, s. 96—107.

Political science quarterly. Vol. 64: 3. Sept. *Schuyler, R. L.*, John Richard Green and his short history, s. 321—354. — *Warburton, C.*, The tripartite problem of scarce currencies, s. 388—404. — *Finer, H.*, The Hoover commission reports, s. 405—419.

Revue politique et parlementaire. 51e année. No. 591. Oct. *Compeyrot, J.*, La guerre ou la paix des monnaies et la démission de M. Queuille, s. 129—137. — *Papie, P. O.*, Conseil de sécurité, conciliation et arbitrage, s. 138—143. — *Campinchi, H.*, Recul de la guerre froide sur le terrain économique, s. 153—158.

H. M.

American sociological review. Vol. 14: 4. 1949: Aug. *Llewellyn, K. N.*, Law and the social sciences — especially sociology, s. 451—462. — *Hollingshead, A. B.*, Class and kinship in a middle western community, s. 469—475.

Foreign Affairs. An american quarterly review. Vol. 28: 1. 1949: Oct. *Williams, J. H.*, The British Crisis — a problem in economic statesmanship, s. 1—17. — *Mackintosh, W. A.*, Canada's stake in anglo-american solidarity, s. 18—29. — *Geraud, A.*, Insurrection fades in France, s. 30—42. — New Italy faces old problems: *Ivella, V.*, Party rule in the democratic state; *Wiskemann, E.*, Poverty and population in the south, s. 75—91.

International affairs. Vol. 25: 4. Oct. *The Bishop of Chichester*, The Church in relations to international affairs, s. 405—414. — *Corbett, P. E.*, World government — in whose time? s. 426—433. — *Brown, A. J.*, International equilibrium and national sovereignty, s. 434—442.

Journal of the history of ideas. Vol. 10: 4. *Edelstein, L.*, The function of the myth in Plato's philosophy, s. 463—481. — *Kaufmann, W. A.*, Goethe and the history of ideas, s. 503—516.

The american political science review. Vol. 43: 4. Aug. *Overacker, L.*, The australian labour party, s. 677—703. — *Sherwood, F. H.*, State constitutional law in 1948—49, s. 735—765. — No. 5. Oct. *Dimock, M. E.*, Government corporations: A focus of policy and administration, s. 899—921. — *Ray, J. M.*, The influence of the Tennessee Valley authority on government in the south, s. 922—933. — The Hoover Commission: I. Introduction; *Heady, F.*, The operation of a mixed commission; *Gaus, J. M.*, The Presidency; *Millet, J. D.*, Departmental management; *Cheever, D. S.*, and *Haviland, H.*, Foreign affairs; *Pritchett, C. H.*, The regulatory commissions revisited; *Sims, L. B.*, Improving federal management services, s. 933—1000. — *Brecht, A.*, The idea of a 'Safety Belt', s. 1001—1009.

The annals of the american academy of political and social science. Vol. 264: 1949. July. *Nabuco, M.*, World government as a goal, s. 1—5. — *Meyer, C. Jr.*, A plea for world government, s. 6—14. — *Baldwin, R. N.*, What road to world government? s. 14—19. — *Eichelberger, C. M.*, World government via the United Nations, s. 20—25. — *McClintock, R. M.*, The United Nations or World government, s. 26—30.

The journal of modern history. Vol. 20: 3. Sept. *Baumer, F. L.*, Intellectual history and its problems, s. 191—203. — *Kogan, A. G.*, The socialdemocrats and the conflict of nationalities in the Habsburg monarchy, s. 204—217. — *Hill, H. B.*, French constitutionalism: old regime and revolutionary, s. 222—226.

The law quarterly review. Vol. 65. Oct. *Jennings, I.*, The making of a dominion constitution, s. 456—479. — *Schlesinger, R.*, A glance at Soviet law, s. 504—517.

The political quarterly. Vol. 20: 4. 1949: Oct./Dec. *Bruce, D.*, A review of socialist financial policy 1945—49, s. 301—317. — *Butler, R. A.*, Conservative policy, s. 318—325. — *Werth, A.*, How isolationist is Stalin? s. 326—336. — *Elliott, W. Y.*, The control of foreign policy in the United States, s. 337—351. — *Jucker, N. S.*, The Vatican and the italian democracy, s. 352—363. — *Jones, M. W. H.*, Political rights of civil servants, s. 364—375.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- Betänkande med förslag till nya medborgarskapslagar. (S. O. U. 1949: 45.) Sthlm 1949.
Betänkande med utredning i vissa värnpliktsfrågor. (S. O. U. 1949: 46.) Sthlm 1949.
British Books to Come. No 62. London 1949.
Bulletin de la Commission royale d'histoire. CXIV. Brüssel 1949.
Den internationale Arbejdsorganisation 1948—1949. Årsrapport afgivet af generaldirektøren for Det internationale Arbejdsbureau til den internationale arbejdskonference i Genève 1949. Översättning. 155 sid. Kbhvn 1949.
Den raka vägen. Nyköping 1949.
Det attende nordiske Juristmøde 1948. Kbhvn 1949.
Ekonomisk-historiska institutet i Stockholm 1944—1949. Sthlm 1949.
Europa. Tidning för europeisk kultur och politik. 1949. Nr 3. Sthlm 1949.
GILLE, HARALD, Svensk befolkningspolitik. Kbhvn 1949.
Helsingfors stads statistik. V. Hfors 1949.
Nytt från F.N:s arbetsfält. Nr 32—35, 38.
Riksgäldskontoret. Budgetåret 1948/49. Sthlm 1949.
Riksräkenskapsverket. Budgetredovisning för budgetåret 1948—49. Sthlm 1949.
SEGERSTEDT, TORGNY T., Den femte generationens problem. Gtbg 1949.
Statsläggare för budgetåret 1949/50. I—II. Sthlm 1949.
STOLPE, HERMAN, Världsekonomin efter kriget. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 31 sid. Pris kr. o. 60. Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
Sveriges officiella statistik. Riksdagsmannävalen åren 1945—1948. Av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1949.
Sveriges varuinförsel från olika länder år 1948. Preliminär redogörelse av Kommerskollegium. Pris kr. 3:— Sthlm 1949.
Åbo Akademi. Katalog höstterminen 1949. Åbo 1949.
Åbo Akademi. Program läsåret 1949—1950. Åbo 1949.
Översikt över obligationsmarknaden i Sverige 1948. Utg. av A.-B. Göteborgs Bank. Sthlm 1949.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Allsvensk Samling, Balans, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review (Montreal), Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskomm. Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationalekon. Tidskrift, Nördisk Försäkringstidskrift, Nördisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nördisk Tidskrift for international Ret (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Sociala Tidskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Vi, Økonomi og Politik.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN:

- I. SVEN HÉLANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBÜLL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SÜNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT RÖHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskattväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsäld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS-FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7: 50.
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av juni grundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7: 50.